

**CIHM
Microfiche
Series
(Monographs)**

**ICMH
Collection de
microfiches
(monographies)**

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1999

Technical and Bibliographic Notes / Notes techniques et bibliographiques

The Institute has attempted to obtain the best original copy available for filming. Features of this copy which may be bibliographically unique, which may alter any of the images in the reproduction, or which may significantly change the usual method of filming are checked below.

- Coloured covers / Couverture de couleur
- Covers damaged / Couverture endommagée
- Covers restored and/or laminated / Couverture restaurée et/ou pelliculée
- Cover title missing / Le titre de couverture manque
- Coloured maps / Cartes géographiques en couleur
- Coloured ink (i.e. other than blue or black) / Encre de couleur (i.e. autre que bleue ou noire)
- Coloured plates and/or illustrations / Planches et/ou illustrations en couleur
- Bound with other material / Relié avec d'autres documents
- Only edition available / Seule édition disponible
- Tight binding may cause shadows or distortion along interior margin / La reliure serrée peut causer de l'ombre ou de la distorsion le long de la marge intérieure.
- Blank leaves added during restorations may appear within the text. Whenever possible, these have been omitted from filming / Il se peut que certaines pages blanches ajoutées lors d'une restauration apparaissent dans le texte, mais, lorsque cela était possible, ces pages n'ont pas été filmées.
- Additional comments / Commentaires supplémentaires: There are some creases in the middle of the pages. / Il y a des plis dans le milieu des pages.

L'Institut a microfilmé le meilleur exemplaire qu'il lui a été possible de se procurer. Les détails de cet exemplaire qui sont peut-être uniques du point de vue bibliographique, qui peuvent modifier une image reproduite, ou qui peuvent exiger une modification dans la méthode normale de filmage sont indiqués ci-dessous.

- Coloured pages / Pages de couleur
- Pages damaged / Pages endommagées
- Pages restored and/or laminated / Pages restaurées et/ou pelliculées
- Pages discoloured, stained or foxed / Pages décolorées, tachetées ou piquées
- Pages detached / Pages détachées
- Showthrough / Transparence
- Quality of print varies / Qualité inégale de l'impression
- Includes supplementary material / Comprend du matériel supplémentaire
- Pages wholly or partially obscured by errata slips, tissues, etc., have been refilmed to ensure the best possible image / Les pages totalement ou partiellement obscurcies par un feuillet d'errata, une pelure, etc., ont été filmées à nouveau de façon à obtenir la meilleure image possible.
- Opposing pages with varying colouration or discolourations are filmed twice to ensure the best possible image / Les pages s'opposant ayant des colorations variables ou des décolorations sont filmées deux fois afin d'obtenir la meilleure image possible.

This item is filmed at the reduction ratio checked below /
Ce document est filmé au taux de réduction indiqué ci-dessous.

	10x		14x		18x		22x		26x		30x	
					☒							
	12x		16x		20x		24x		28x		32x	

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

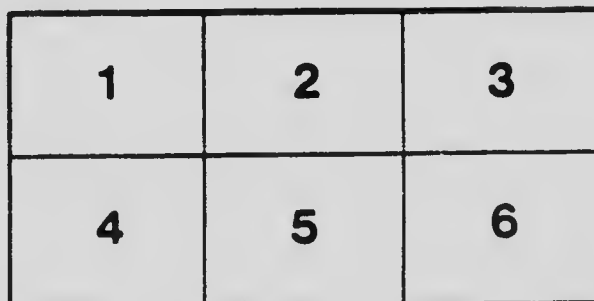
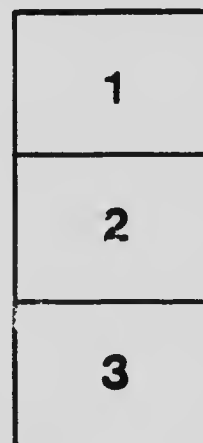
Ukrainian National Federation Library
Toronto

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shall contain the symbol $\rightarrow$ (meaning "CONTINUED"), or the symbol ∇ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

Ukrainian National Federation library
Toronto

Les images suivantes ont été reproduites avec le plus grand soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

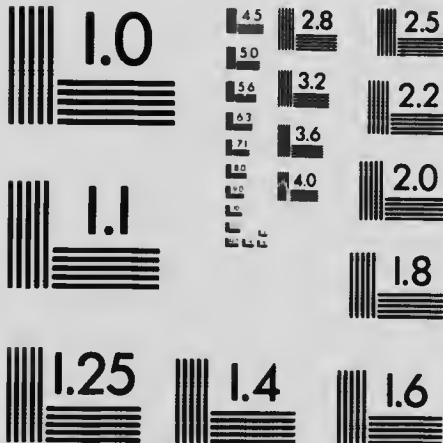
Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

Un des symboles suivants apparaître sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole $\rightarrow$ signifie "A SUIVRE", le symbole ∇ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

APPLIED IMAGE Inc

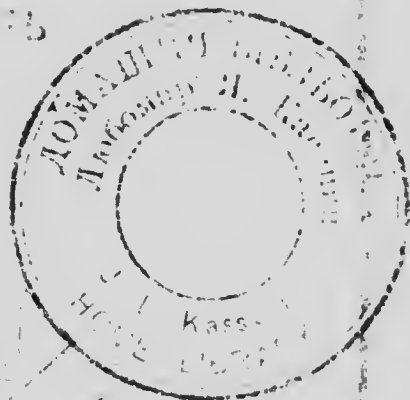
1653 East Main Street
Rochester, New York 14609 USA
(716) 482 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

БАНК ПІСЬМОВИХ ПІСЬМ

Кайдашова Сіма

ПОСІЛЬ

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА
УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ
В КАНАДІ

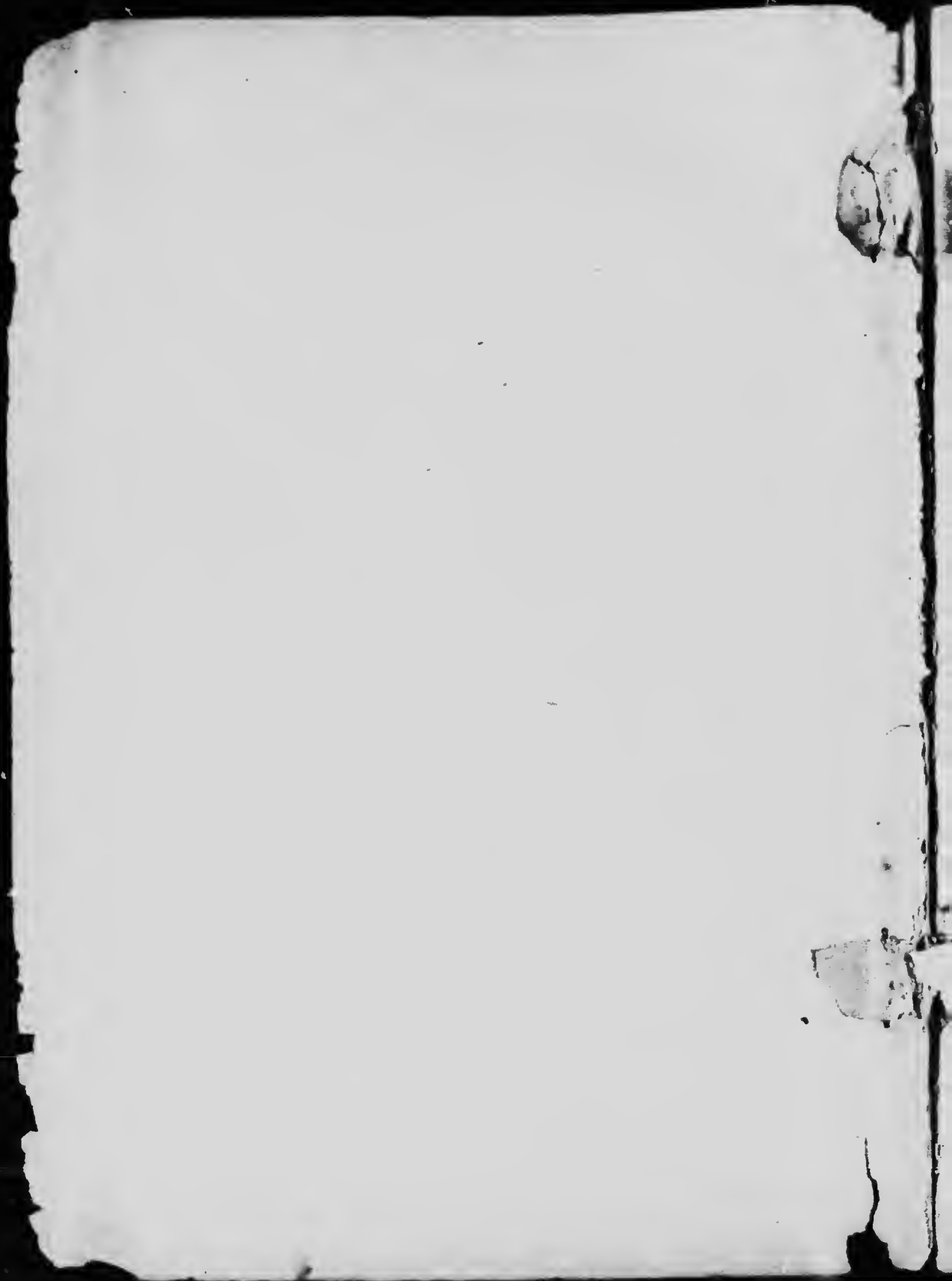
ІВАН НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ

КАЙДАШЕВА СІМЯ

ПОВІСТЬ.

ВІННІПЕ҃Г, МАН., 1917
УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА

ПЕРЕДНЕ СЛОВО.

Повість „Кайдашева Сімя” належить до того рода повісти, що малює нам жите простого народу, але малює його таким живим, такими ріжнородними красками, що нам здає ся, начеб ми бачили дійсно тих людей, їх радости і клопоти, їх чесноти і прогріхи, їх святочні і буденні хвилі.

Візьмім хочби Кайдаша Чоловік звичайний, працюватий господар, що деколи любить одначе забавити ся при чарці, добрий сусід, не злий батько для дітей, чоловік для жінки. Інакше сказавши — матеріял добрий, здоровий, якому не достає лише освіти.

А Кайдашиха? Се тип тої досе знаної в нас свекрухи, вередливої, сварливої, що то добре дає ся в знаки неодній невістці.

Тай невістки — се знов два типи дві неоднакові вдачі людей. Одна палка, завжди, що не хоче дозволити, щоби свекруха дарма до пікала і її кривдила, а друга тиха, терпляча, потульна, яка одначе сама через те трітє, що не вміє, чи не відважить ся за собою постояти.

А кілько здорового, щиро українського гумору знайдець ся в сій повісти. Недарма колись Куліш сказав про сю повість: „Коли ми маємо таку повість, то українська мати ще не вмерла”.

Автор „Кайдашевої Сімі”, Іван Левицький

(Іван Нечуй) належить до дуже плодovitих старших українських письменників Широко в нас знані його повісти „Хмара”, „Над Чорним морем”, а з менших хочби „Баба Палажка і баба Параска”, з яких одну стрічаємо також в отсій повісти.

Іван Левицький вродив ся 1838 р.

витих
око в
орним
жка і
кож в

I.

Недалеко від Богуслава, коло Роси, в довгому покрученому яру розкинулось село Семигори. Яр веть ся гадюкою між крутими горами, між зеленими террасами: від яру на всі боки розбіглись, наче гильки дерева, глибокі рукави й поховались десь далеко в густих лісах. На дні довгого яру блищать рядками ставочки в очеретах, в осоці, зеленіють левади. Греблі обсажені столітними вербами. В глибокому яру ніби веть ся оксамітовий зелений пояс, на котрому блищать ніби вправляні в зелену оправу прикраси з срібла. Два рядки перлів на зеленому поясі. Коло хат зеленіють густі старі садки.

На високих верхах гір кругом яру зеленіє старий ліс, як зелене море, вкрите філями. Глянеш з високої гори на той ліс, і здаєть ся ніби на гори впала оксамітова зелена тканина, гарно уклалась складками, позападала в вузькі долини тисячами оборок та жмутів. В горячий ясний літний день ліс на горах сяє, а в долинах чорніє. Над долинами стоїть сизий легкий туман. Ті долини здалека ніби дишуть тобі в лице холодком, лісовою вохкістю, манять до себе в тінь густого старого ліса.

Під одною горою, коло зеленої левади в глибокій западині, стояла чимала хата Омелька Кайдаша. Хата потонула в старому садку.

Старі черешні росли скрізь по дворі й кидали від себе густу тінь. Вся Кайдашева садиба (загорода) ніби дихала холодком.

Одного літнього дня перед Паликопсю Омелько Кайдаш сидів в холодку на ослоні і майстрував. Широкі ворота з хворосту були відчинені. Густа тінь в воротах, при ясному сонці, здавалась чорною. Ніби на мальованій на чорному поли картині, сидів Кайдаш в білій сорочці з широкими рукавами. Кайдаш стругав вісь. Широкі рукави закачались до ліктів; зпід рукавів було видно здорові загорілі жилаві руки. Широке лице було сухорляве й бліде, наче лице в ченця. На сухому високому лобі набігали густі дрібні зморщки. Кучеряве посічене волосе стерчало на голові, як пух, і блищало сивиною,

Коло повітки (шопи) на току два Кайдашеві сини, молоді парубки, направляли поди під стіжки; жнива кінчились, і наставала возовиця. Старшого Кайдашевого сина звали Карпом, меншого — Лавріном. Кайдашеві сини були молоді парубки, обидва високі, рівні станом, обидва довгобразі й русяві, з довгими тонкими, трошки горбатими носами, з румяними губами. Карпо був широкий в плечах, з батьківськими карими очима, з блідуватим лицем. Тонкі пружки його блідого лица з тонкими губами мали в собі щось неласкаве. Острі темні очі були ніби сердиті.

Лавринове молоде довговасте лице було румяне. Веселі сині, як небо, очі світилися

привітно й ласкаво. Тонкі брови, русяві дрібні кучері на голові, тонкий ніс, румяні губи, — все дихало молодою парубочою красою. Він був похожий з виду на матір.

Лаврін проворно совав заступом по землі, Карпо ледви поводив руками, морщив лоба, неначе сердив ся на свого важкого й тупого заступа. Веселому, жартобливому меншому братови хотілось говорити; старший знехотя кидав йому по кілька слів.

— Карпе! — промовив Лаврін, — а кого ти будеш отсе сватати? Адже-ж отсе перед Семеном тебе батько, мабуть, оженить.

Посватаю, кого графить ся, — знехотя обізвав ся Карпо.

— Сватай, Карпе, Палажку. Кращої від Палажки нема на всі Семигори.

— То сватай, як тобі треба, — сказав Карпо,

— Якби на мене, то я б сватав Палажку, — сказав Лаврін: — в Палажки брови, як шнурочки; моргне, ніби вогнем сипне. Одна брова варта вола, другій брові й ціни нема. А що вже гарна! як намальована!

— Коли в Палажки очи витрішкуваті, як у жаби, а стан кривий, як у баби.

— То сватай Хиврю. Хивря доладня, як писанка.

— І вже доладня! Ходить так легенько, наче в ступі горох товче, а як говорить, то носом свистить.

— То сватай Вівдю. Чим же Вівдя нега-

рна? Говорить тонесенько, мов сопівка грає, а тиха, як ягниця.

— Тиха, як телиця. Я люблю, щоб дівчина була трохи бриклива, щоб мала серце з перцем, — сказав Карпо. ,

— То бери Химку. Ся як брикне, то й перекинеш ся, — сказав Лаврін.

— Коли в Химки очи, як у сови, а своїм кирпатим носом вона чує, як у небі млинці печуть. А як ходить, то неначе решетом горох точить, такі викрутаси виробляє...

Карпо прикинув таке слово, що батько перестав стругати і почав прислухувати ся. Він глянув на синів через хворостяну стіну. Сини стояли без діла й базікали, поспиравшись на заступи. Кайдаш скочив з ослона й вибіг з стругом в руці з повітки. Старий Омелько був дуже богомільний, ходив до церкви що неділі не тільки на службу, а навіть на вечерню, гів два рази на рік, горнув ся до духовенства, любив молитись і постити; він понеділкував і постив дванайцять пятниць на рік, перед декотрими празниками. Того дня припадала пятниця перед Паликолою, котрого нарід дуже поважає. Кайдаш не їв від самого ранку; він вірив, що хто буде постити у ту пятницю, той не буде в водї потопати.

— А чого се ви поставали та руки позгортали та ще й верзете Бог-зна що? — загомонїв Кайдаш до синів. — Чи то можна в таку пятницю паскудить язика? Ви знаєте, що хто сьогодні постить цілий день, той ніколи не вто-

пить ся в воді і не вмере наглою смертю.

— В Семигорах нема де і втопити ся, бо в ставках старій жабі по коліна, — сказав Карпо.

— Говори, дурню! — нема де втопити ся. Як Бог дасть, то і в калюжи втопиш ся, — сказав батько.

— Хиба з коршми йдучи... сердито сказав Карпо і тим натякнув батькови, що батько любить часто ходити до коршми.

— Ти, Карпе, ніколи не вдержиш язика! все допікаєш мені гіркими словами.

Кайдаш плюнув і знов пішов у повітку стругати вісь.

Хлопці трохи помовчали, але зчасом знов почали балакати спершу тихо, а далі все голоснійше, а потім зовсім голосно.

— Карпе! — тихо почав Лаврін, дуже охочий до гарних дівчат: — скажи бо, кого ти будеш сватати.

— Ет! відчепи ся від мене, — тихо промовив Карпо.

— Сватай Олену Головківну. Олена кругла, як цибулька, повновида, як повний місяць; в неї щоки, мов яблука, зуби, як біла ріпа, коса, як праник, сама дівка здорова, як тур: як йде, то під нею аж земля стогне,

— Гарна... мордою хоч пацюки бий; сама товста, як бодня, а шия, хоч обіддя гни.

— Ну, то сватай Одарку Ходеківну: ся тоненька, як очеретина, гнучка станом, як тополя; личко маленьке й тоненьке, мов шовкова нитка; губи маленькі, як ругяний лист, З ма-

ленького личка, хоч води напий ся, а сама пишна, як у саду вишня, а тиха, неначе вода в керниці.

Старий Кайдаш аж на бік сплюнув, а Карпо промовив: — Вже і знайшов красуню! Та в неї лице, як тріска, стан, наче копістка, руки, як кочерги: сама як дошка, а як йде, то аж кістки торохтять.

— Але ж ти й вередливий! То сватай Хотину Корчаківну, — сказав Лаврін і засміяв ся.

— Чи ти здурів? Хотина як вигляне в вікно, то на вікно три дни собаки брешуть, а на виду в неї неначе чорт сім кіп гороху змолотив.

— Ну то бери Ганну.

— А вже ж! отсе взяв би той кадовб, що бублика зїш, поки кругом обїйдеш; як іде..

Карпо прикинув таке слівце, що богомільний Кайдаш плюнув і знов вибіг з повітки.

Хлопці стояли оден проти другого, поспиравши ся на заступи.

— Господи! чи в вас Бога нема в серци, що ви в таку святу п'ятницю паскудите язики; чи вам не треба вмирати, чи ви не соромитесь святого сонечка на небі? Якого се бісового батька ви стоїте, згорнувши руки, діла не робите, та тільки язиками чорт-зна що верзете! — крикнув Кайдаш і почав приближатись до синів та махати стругом перед самим Карповим носом. Старий був нервовий і сердитий, та ще білше сердив ся від того, що в него

від ранку й рісочки не було в роті.

— Тату! — сказав гордо Карпо, — ви покинули майструвати, а ми вам нічого не кажемо.

Старого неначе хто вщипнув. Він заговорив дрібно й сердито, наговорив сином сім мішків гречаної вовни, не вважаючи на святу п'ятницю, тай пішов у повітку. Сини почали знов розмовляти.

— Коли я буду вибирати собі дівчину, то візьму гарну, як квіточка, червону, як калина в лузі, а тиху, як тихе літо, — сказав веселий Лаврін.

— Мені аби була робоча, проворна, та щоб була трохи куслива, як мухи в Спасівку, — сказав Карпо.

— То бери Мотрю, Довбишеву старшу дочку Мотря й гарна, й трохи бриклина, і в неї й : де з перцем, — сказав Лаврін.

Лавринові слова запали Карпови в душу. Мотря не виходила в него з думки, неначе стояла тут на току недалеко від него, під зеленою яблунею і дивилась на него своїми темними маленькими, як терен, очима. Він неначе бачив, як пашіло її лице з румянцем на всю щоку, як біліли її дрібні зуби між тонкими червоними губами. Карпо задумався, сперся на заступ і не зводив очей з того місця, під яблунею, де він ніби вглядів свою горячу мрію в червоних косниках (заплітках) на голові, в червоному намисті з дукачем.

— Карпе, чого се ти витріщає очі на яблу-

ню, наче корова на нові ворота? — спитав Лаврін.

Карпо ніби не чув його слів та все дивився суворими очима на зелене гилля. Хотів він прогнати з перед очий ту мрію, а мрія все стояла й манила його.

Сонце почало повертати на вечірний пруг. Кайдашиха вийшла з хати і прикрила очі долонею. Вона була вже не молода, але й не стара, висока, рівна, з подовгастим лицем, з сірими очима, з тонкими губами та блідим обличчям. Маруся Кайдашиха замолоду довго служила в дворі, у пана, куди її взяли дівкою. Вона вміла дуже добре куховарити, і ще й тепер її брали до панів та до попів за куховарку на весілля, на хрестини та на храми (празники). Вона довго терлась коло панів і набрала від них трохи паньства. До неї прилип якась облесливість в розмові й повага до панів. Вона любила цілувати їх в руки, кланятись, підсолоджувала свою розмову з ними. Попаді їй небогаті пані частували її в покоях, садовили порун з собою на стілці, як потрібну людину. Маруся пишала губи, усьміхалась, сипала облесливими словами, наче дрібним горохом. До природної звичайности української селянки в ній пристало щось вже дуже солодке аж нудне. Але як тільки вона трохи сердилась, з неї спадала та солодка луска, і вона лаялась і кричала на весь рот. Маруся була сердита.

— А йдіть, діточки, полуднувати та й

батька кличте — крикнула Кайдашиха тонким голосом.

Лаврін покинув заступа й пішов до хати. Карпо стояв, спершись на заступ (рискаль).

— Карпе! йди серденько, полуднувати! кидай роботу. Омельку! кидай майструвати. Вже з півдня звернуло.

— Покинь мені полудень на столі, я зараз прийду, — обізвав ся Кайдаш з повітки, не поветртаючи голови.

Сини з матерію пішли в хату, а батько все сидів на ослоні та майстрував. Він не обідав тої п'ятниці і не пішов полуднувати.

Сини пополуднували й пішли знов до роботи, а старий Кайдаш все працював. Вже сонце низько спустилось над лісом, а він і не думав полуднувати.

На дзвіниці вдарили в дзвін, і тонкий дзвінкий гук задрожав і розлив ся по селі на всі долини. Він ударив ся об близьку гору вкриту лісом, відскочив і залунав коло дальшого шпилья, і там далі розлив ся десь далеко понад густим лісом та все лунав слабко та тихше й завмирав десь в тихих лісових западинах. Старий Кайдаш кинув струга й перехрестив ся. Він надів свиту й шапку, підперезав ся й пішов на гору до церкви.

— Омельку! Омельку! — гукнула Кайдашиха тонким голосом. — Не забудь зайти з церкви до пана та візьми гроші за вози, бо завтра треба йти в Богуслав на ярмарок. Адже ж завтра в Богуславі ярмарок. Чи чуєш!

— Та чую, чую! — обізвав ся Кайдаш зза двора й пішов на гору до церкви.

— Та будь-ласка не заходи до шинку. Пропеш гроші, не матимеш з чим йти на ярмарок, — знов крикнула Кайдашиха, виглядаючи з сіней.

Кайдаш прийшов до церкви, церква була ще заперта. Він сів коло дверей на кам'яних східцях і поклав шапку коло себе. На горах за шпильями, вкритими лісом, пишно горів вечірний світ сонця. Всі шпилі чорніли в тіни, а між ними в долині проривав ся світ пучками, заливав западини золотими пасмами, пронизував (проходив через) кождий верх дерева і блищав крізь зелений лист, як через кришталь. Над лісом розлив ся дивний спокій, а дзвін гув та дрожав над шпильями, тричи відбиваючи свій звук. Кайдаш сидів мов деревляний, і на його лиці розливав ся якийсь смуток та жаль. Сторож брязнув ключами, відмикаючи важкий замок. Кайдаш кинув ся, аж затрусив ся.

Відчинили церкву. Прийшов священик з дяком і почав правити вечірню. Паламар був у поли. Кайдаш пішов у вівтар служити за паламаря, посвітив свічки перед образами і подав священикови кадильницю...

Церква була зовсім порожня, тільки в бабинці стояли три баби в намітках (завій на голові в заможних женщин). Кайдаш молив ся, стоячи навколїшки, не зводив ясних очей з царськи врат, а його широке бліде лице ста-

ло жовте, як віск, жовте, як лице в ченця.

Вийшовши з церкви, Кайдаш пішов до пана за грішми. Він був добрий штельмах, робив панам і селянам вози, борони, плуги та рала і заробляв добрі гроші, але ніяк не міг вдержати їх в руках. Гроші втікали до шинкаря. Панщина поклала на Кайдашеви свою печать.

Забравши гроші, Кайдаш пішов до дому, але при самій дорозі стояв шинк. Кайдаш не їв цілий день. Голод зтяг йому живіт. — Треба випити хоч одну чарку горівки, а одна чарка не гріх, бо вже від голоду аж шкіра болить, — думав Кайдаш і зайшов у шинк.

В шинку було кілька чоловіків. За столом сидів його кум з лисиною на всю голову. Кайдаш сів з ними за стіл і почав балакати, випивши чарку горівки.

— Отсе, куме, так натомив ся аж спина болить, — промовив Кайдаш.

— Що ж ти таке важке робив? — спитав його кум.

— Та все лагоджу вози та підробляю оси. Ота мені каторжна гора поторощила не одного воза. А вже скільки я осів поломав через ту іродову гору, то й полічити неможна.

Дорога в село йшла коло самого Кайдашевого города. Вона спускалась з крутого шпилья, як з печі. Вози з снопами часом котились з гори і тягли в низ за собою й волів.

— То застав синів трохи розкопати шлях, — сказав кум.

— А хиба ж я оден возити маю тудя снопи. Адже ж і ти возиш. Чом би і тобі не розкопати, — сказав Кайдаш, випиваючи другу чарку.

— Нема, бач, мені діла, Ніби я сиджу, згорнувши руки, — обізвав ся чоловік, — а воно було-б дуже добре розкопати возвіз (вивіз, рів), та ще так трошки навскоси.

— А вже ж навскоси, щоб, бач було не так круто: так, приміром, від того чагаря (корчів) та до мого тину (плота), — сказав Кайдаш, ще й пальцем махнув навскоси.

— Або хоч і так, приміром навскоси від твого тину, де стоїть стара груша, та до чагарника, — сказав кум і махнув пальцем навскоси на другий бік. — От і вози булиб цілі.

— Так було б ще лучше... та ще якби взяти заступом поза сим сучим горбом попід самим тином, — сказав Кайдаш, випивши чарку і запаливши люльку: — та вже й посадило той горб, неначе оту гулю на твоїй лисині, куме! Вже той каторжний горб сидить як бісовому батькови.

— Та, здаєть ся, куме, і ти сам котив ся з тої гори з своєю Ганною, вертаючись з хрестин? — обізвав ся з кутка чоловік.

— І як ті люде їздили з такої гори і не розкопали, відколи Семигори стоять, — говорив Кайдаш, наливши чарку з кварта.

Вже сонце зайшло, вже стало надворі поночи, а Кайдаш усе пив у шинку, доки не про-

пив половини грошей і вже п'ятий потяг ся до дому.

Кайдашиха з синами вже повечеряла. Вже в хаті полягали спати, як батько застукав двері.

— Жінко, відчиняй! — закричав Омелько й почав лупити з усеї сили кулаком у двері.

— А деж ти, волоцюго, волочиш ся до сего часу? — крикнула Кайдашиха з хати. — Відчиню! Ночуй надворі, коли пропив гроші. Про мене, лягай там під тином.

— Відчини, бо вікна побю! репетував Кайдаш і лупив у двері ногою так, що поганенькі двері аж тріщали.

— Як побеш, то й повставляеш. Одначе завтра в Богуславі ярмарок, — обізвалась з хати жінка.

Лаврін устав і відчинив батькови двері. Батько переступив поріг, заточив ся, поминув хатні двері та й пішов лапати стіни в темних сінях. Замість дверей він налапав драбину й звалив єї, потрафив в діжку з водою, скинув кружок і шубовстнув в воду обома руками. Кайдашиха наносила повнісіньку діжку води. Вода через верх полилась додолу.

— Жінко! дети у вражого сина діла двері? — кричав Кайдаш. — Чи се я вліз у ставок? Покарала мене свята п'ятниця! Прийдець ся пропасти.

Кайдашеви здавалось, що він йде через вузьку греблю попід вербами і що він шубовстнув з греблі у ставок.

— Хиба ж ти не бачиш, що ти в сїнях, — сказала Кайдашиха.

— А може се я згубив очи на гребли? Ничогісїнько не бачу! Йй Богу нічогісїнько! А може кум повидирав мені баньки з лоба, — говорив Кайдаш сам до себе: — отсе лиха моєго годинонька! Як же отсе я прийду до дому бачочей?

Кайдаш махнув рукою і зачепив горшки на полиці. Горщик полетїв Кайдашеви на голову і гепнув до землі.

— Яка се іродова душа кидаєть ся горшки на мене? Марусю! та не кидай ся бо! При... присидіваюсь, що вже більше не буду.

Кайдашиха схопилась з постелі, кинулась до печі й почала роздувати жар, притуливши до него суху тріску. Вогонь блиснув на веселухату й полив ся через відчинені двері в сїни.

— О! кум вернув мені очи. Потривай же, ласий дїтьку! Я тобі завтра., я тобі віддячу сьогодні.

І з тими словами Кайдаш вліз в хату. Лицє його було жовте, як віск. Рукави по ліктях були мокрі, і з них текла потоками вода. На землі зявились смужки з водяних крапель, наче разки (шнурки) намиста, розкидані і переплутані на всі лади.

— Побила мене лиха година та нещаслива година — загомонїла Кайдашиха: — з чим же ти поїдеш завтра на ярмарок, коли прошив грошів. Треба соли, треба горшків, треба смоли. Чим ти будеш мазати вози. Настає возовиця. Треба дечого накупити на весїле. Аджеж дум

еш женити сина.

— Брешеш! я не епропив гроший. Осьдечки гроші, та тобі не дам, сказав Кайдаш, вдаривши рукою замість кишечі по припічку. Дулю візьмеш, а не гроші.

От тепер, тату, але не будете в воді топати, та від наглої смерти помирати, обізвався з лави Карпо, насмішкуватим голосом.

— А ти чого обзиваєш ся? Матери твоїй сторч та в борщ! Спи там, коли ліг, а то я тебе палицею з верха, — сказав Кайдаш, заточившись і впавши на лавку.

— І годі вже тобі! Ще мало тобі того крику, — спиняла мати Карпа.

Кайдаш кинув свиту на лаву в куток, завалив ся, але не дістав головою до свити. Голова стукнула, неначе, хто кинув на лаву гарбуза. Він, як упав, так захропів на цілу хату. Кайдашиха погасила каганець, і в хаті все втихло і втихомирилось. Тільки собаки на дворі ще довго брехали, роздратовані криком та світлом в хаті в таку пізну пору. Всі поснули в хаті, тільки Карпо довго не спав і все неначе бачив під зелено юяблунею своєю мізою в червоних кісничках на голові та в червоному намисті з дукачем.

II.

Другого дня в суботу, на святого Паликопи, Кайдаш з жінкою поїхав на ярмарок, сказавши синам забрати заступи та розкопати

трохи дорогу з гори. Карпо і Лаврін зістали ся дома. Минув день. Сонце стояло на вечірнім круві, а Кайдаш не вертав ся до дому. Карпо накинув свитку на плечі і пішов на той куток, де жила Мотря Довбишівна. Від вчешашнього дня вона не виходила в него з думки.

Довбиш, був богатий чоловік; він жив на самому кінци села, там, де глубокий яр входив у ліс вузким клином. В самім кутку того яру блищав маленький Довбишів ставочок. Над ставком стояла Довбишева хата, вся в черешнях. Від вулиці було видко тільки край білої стіни з сінешними дверми. Густі, високі вишні зовсім закривали від вулиці вікна і стіни, наче густий ліс.

Карпо йшов помаленько, скоса поглядаючи на Довбишів двір. Перед ним блиснув вугол білої стіни, підперезаний в низ червоною призбою; зачорнілі чорною плямою відчинені двері з одвірками, помальованими ясно-синою фарбою з червоною вузкою смужкою навкруги. Довбишева хата була нова, велика, добре вишита, з великими вікнами. Коло вікон висіли віконниці, помальовані ясно-синьою фарбою.

Карпо став за двором і спер ся на ворота. Мотря вийшла з хати з глиняником в руках. Вона збиралась мазати червоною глиною прилічок. Другий глиняник з білою глиною стояв коло порога.

— Будь здорова чорноброва! — сказав Карпо, не здіймаючи бриля і легенько кивнув-

ши головою.

— Будь здоров, не чорнобривий! — обізвалась Мотря.

— А йди лишень сюди, Мотре, щось маю тобі сказати.

— Як хочеш, то й сам прийдеш. З чорнявим постоялаб, а рудому зась.

Карпо був білявий, але волосе на його голові зверха було трохи рудовате.

— А хіба-ж я рудий? То тільки собак дражнять рудими, — сказав Карпо.

Мотря стояла під хатою проти білої стіни. Висока на зріст, рівна станом, але не дуже тонка, з кремезними ногами, з рукавами позакочуваними по лікті, з чорними косами, вона була ніби намальована на білій стіні. Згоріле, румяне лице ще виразнійше малювалось з чорними тонкими бровами, з темними, блискучими, як терен, облитий дощем, очима. На лиці, в очах було розлите щось острє, палке, горяче, було видно розум з завзятем і трохи з злостію. Сонце било на Мотрю косим промінем, освічувало її з одного боку, обливало жовтогорячий кісник на голові та червоне намисто на шії.

— Мотре! чи дома твій батько та мати? — спитав Кайдашенко з за воріт.

— Нема! поїхали на ярмарок. А тобі на що?

— Так собі питаю, сказав Карпо і помаленько, не хапаючись, переліз через перелаз у двір.

— Чого це ти, Кайдашенку, лазиш через на

ші перелази? Наші пороги для тебе дуже низькі, — сказала Мотря...

Карпо не зачіпав дівчат, не жартував з ними. Дівчата звали його гордим.

— Та хоч би й високі, то перескочимо. Здорова була, Мотре! — сказав Карпо, подаючи їй руку.

Мотря руки не подала і підставила глиняника. Карпо взяв її за руку висше ліктя і здавив так, щ Мотря крикнула на увесь двір.

Отсього я вже не люблю! — крикнула Мотря.

— Мотре! хто тобі купив ті червоні кісники?

— Купив хтось, та не скажу. Не питай, бо старий будеш, — задріботіла Мотря й блиснула двома рядками маленьких дрібненьких зубів.

— Та покинь того глиняника! — сказав Карпо і хотів відібрати від неї драного горшка.

Мотря сіпнула до себе; шматок горшка зістав ся в Карпових руках. Червона глина полилась по землі.

— Геть, відчепи ся від мене, бо мати лягти-ме, що я й доси припічка не підвела, — сказала Мотря, але не пішла в хату підводити припічок, а почала мазати призбу. Мотрі хотіло ся пожартувати з Карпом. Тільки що вона почала мазати призбу від пороса, Карпо сів на призбі.

— Ей стась, бо я й тебе підведу червоною

глиною: будеш ще рудійший, — сказала Мотря, махаючи віхтем коло самого Карпа.

— Мотре! хто це тобі купив таке гарне намисто? — спитав Карпо.

— Та вжеж не ти, — сказала Мотря і знов махнула віхтем коло самого Карпа; Карпо посунув ся ще дальше.

— А як би я купив тобі намисто, щоб ти сказала?

— Не знаю, щоб я сказала, — промовила Мотря.

Карпо відсунув ся на самий край призби; дальше вже і призби не було.

— Вставай, бо зіпхну! крикнула Мотря.

— Ану пхни, чи подужаєш? — промовив Карпо й усміхнув ся.

— Тікай, бо їй богу пхну. Я не подивлюсь тобі в вічі, — крикнула Мотря і замахнулась на Карпа віхтем. Червона глина бризнула трома кровяними крапельками на білу Карпову сорочку.

Карпо схопив ся їй: зачепив ногою глиняник. Глиняник перекинув ся й покотив ся з горбка. Карпо обернув ся, щоб не замазати чобіт, зачепив пятою другий глиняник з білою глиною, що стояв коло самого порога. Глиняник покотив ся на середину двора, а за ним простягала ся біла стежка, неначе хто постелив від порога білий рушник.

— Чи ти здурів, чи збожеволів! — крикнула Мотря на весь двір. **Ой** лишечко мені! щож

оце буде, як мати надійдуть з ярмарку?

Карпо стояв серед двора і усміхав ся. Він ніколи не сміяв ся гаразд, як сміють ся люди. Його насуплене жовтаве лице не розвиднювалось навіть тоді, як губи усміхались.

— Візьмиж та пообтирай, бо я не знаю, що се мені мати скажуть. Се-ж мати купила на ярмарку вальок сеї глини за цілого пятака, — промовила Мотря жалібним голосом.

— А ну, Мотре, заплач! Я ще з роду не бачив, як дівчата за глиняниками плачуть.

— Добрі смішки! Як візьму оцього віхтя та обмажу тобі голову, то ти більше не будеш мені глиняників перевертав.

Мотря нахилилась, вхопила з землі віхтя з червоною глиною і вже замахнулась, щоб кинути ним на Карпа.

— Не сердь ся, найму завтра музики, — промовив Карпо.

Мотря бачила, що Карпо залицяєть ся до неї, і здержувала свій гнів. Другому парубкови вона-б і справді обмазати глиною потилицю.

Тільки що Мотря замахнулась вихтем, за вербами заторохкотів кінський візок. Мотря опустила руку.

Карпо скочив через перелаз і пішов попід тином. По другім боці вулиці котив ся візок і підкотив ся під ворота. Довбишка зараз углянула під хатою дві смуги розливої глини і два глиняники, що качали ся серед двора.

— А це, дівко, що таке! — крикнула мати

з воза. Чи ти п'яна чи твереза,, що поперекидала серед двора глиняники.?

— Та тут скочив у двір якийсь кабан. Як почала я ганяти ся за ним, а він, проклятий, як дременував попід хату та й поперевертав обидва глиняники, — говорила Мотря.

— Се мабуть рябий Парашин кнур! Він каторжний скаче через плоти, як собака — промовила мати. — Чом же ти не підвела прип'ічка, та заходилась коло призби! — говорила мати, ввійшовши в хату.

— Оце, Господи! чом, та чом? — крикнула й собі Мотря. — Як би не той каторжний кнур бодай він луснув, як-б доси все діло поробила, — сказала Мотря, осміхаючись до стіни.

Карпо тимчасом прийшов до дому й застав уже батька дома. Батько й запитав: Деж се ти Карпе був? Може розкопував через шлях гору?

— Через яку гору? — спитав Карпо, не дивлячись на батька?

— А через оту, о! хиба не бачиш? сказав Кайдаш, показуючи рукою на крутий шпиль, що трохи не висів над його садком. — Я ж вам обом казав, щоб ви трохи розкопали дорогу навскоси. Одначе сьогодні неможна жати, а копати можна.

— Хиба я здурів, щоб гори розкопував, — сердито обізвав ся Карпо.

— А як же ми возитимемо снопи? — сказав батько.

— Так як і вовили, змехотя сказав Карпо.

— А хіба ж мало осів ми там коломали?

— То ще одну або зо дві поломаємо.

Цілий куток їздить через гору, а я буду її розкопувати. Отсе справді штука.

— А хто ж її розкопає, як ми не почнемо? Комусь треба почати, — сказав батько.

— Як хтось почне, то й я копірсну заступом скільки там разів, — сказав Карпо і пішов у хату.

— І я так само, обізвав ся Лаврін та й собі пішов у хату.

Старий Кайдаш тільки рукою махнув, розпрягаючи воли: були пани, шляху не розкопали, настала волость, а шлях все таки не розкопаний. Не буду ж і я його копати. Нехай його чорти розкопають, коли знайдуть у йому смак, — бубонів сам до себе Кайдаш.

На дзвіниці вдарили в дзвін. Старий Кайдаш зняв шапку, тричі перехрестив ся й пішов до церкви, загадавши синам поладнати два вози з рублями для возовиці. Другого дня світом вони збирались їхати на поле по снопи, не вважаючи на те, що була неділя. Селяни поважають неділю й празники і не роблять ніякої роботи, але не мають за гріх одного діла: возити в неділю та в празник снопи.

В неділю вранці перед службою Мотря Довбишівна прибралась до церкви. Вона принесла з комори завязані в хустці квітки та стрічки і розсипала їх по столі, застеленому білою скатертю; принесла й поставила на лаві червоні чоботи. Довбишівна сіла на круглому дзигликови коло стола, а подруга су-

сіда надала Мотрі на голову кибалку, вирізану з товстого паперу, схожу на вінок; на кибалку, над самим чолом, поклала вузьку стрічку золотої парчі, а потім клала стрічки одну вище від другої, так, що над чолом було видно пружок від кожної стрічки. Всю кибалку кругом і всі коси вона обтикала квітками з червоних, зелених, синих і жовтих вузьких стяжок. За вуха вона позатикала пучки дрібненького барвінку, качурині кучери та павині пера і потім розстелила по спині двацять довгих кінців стрічок до самого пояса.

— Нащо це ти, Мотре, так прибираєш ся? — спитала її мати: тепер же не велике свято. Нащо ти надіваєш всі квітки та стрічки?

— Та залежались в скрині. Хочу троха провітрити, — сказала Мотря, але в неї була зовсім інша думка. Карпо обіцяв для неї наняти музики. Вона сподівалась побачити ся з ним у церкві.

Мотря вбрала ся в зелену спідницю, в червону запаску, підперезалась довгим червоним поясом і попускала кінці трохи не до самого долу, одяглась в зелений з червоними квіточками горсет, взулась в червоні чоботи, наділа добре намисто, взяла в руку білу хусточку та й пішла до церкви. Вся її голова аж ніби горіла квітками проти сонця. Павине піря блищало й миготіло, а золотий пружок парчи на чорних косах сіяв й надавав краси тонким чорним бровам та блискучим очам.

Вона дійшла до Кайдашевого двора. Саме тоді з крутого щпиля з'їзджали два вози з

снопами, неначе два стіжки котили ся з гори. То віз снопи Кайдаш з двома синами. Високі вози посхилялись на воли й кололи їх за спину гострою соломою та остюками. Воли аж поздерали голови вгору та повитріщали здоріві очи.

— Карпе! держи бо цабе! — крикнув батько на сина. — Поминай колесом отой каторжний горбок.

— Цабе, сірий! цабе, моругий! — крикнув Карпо і крутив батоном над рогатими головами.

Але саме в той час він глянув вниз. Попри їх двір йшла Мотря, в квітках та стрічках. Червона запаска, червоні чоботи, червоний, як жар, пояс, — все блищало й сяло проти ранішнього сонця, як щире золото. Карпо задивив ся на те диво, а віз вискочив уже одним колесом на крутий горбок.

— Держи цабе! — крикнув не своїм голосом старий Кайдаш, побачивши, що віз нахиляеть ся на один бік. — Чи ти оглух, чи ти осліп! Карпе, держи бо цабе!

Карпо не міг відірвати очий від Мотрі, а віз усе нахиляеть ся на бік. Батько кинув заднього воза і побіг з гори до переднього, та все кричав: цабе, сірий, цабе! Віз вискочив колесом на горбок і перекинув ся на бік. Передня вісь хруснула, як тріска, а колесо завязло в рівчаку.

— Ой лиха моя година та нещаслива! — крикнув Кайдаш. — Се ж мене покарала свя-

та неділя. І нащо було сьогодні їхати по снопи?

Не встиг Кайдаш набідкати ся, як задній віз пагнав ся на передній і перекинув ся.

Тим часом на дзвіниці вдарили у всі дзвони. Всі люди, що сиділи коло церкви, повставали і почали хрестити ся. Кайдашеви було відко увесь шинель, на котрому стояла церква, всіх людей коло церкви. Він зняв шапку і почав хреститись.

— Господи милостивий та милосердний! Покарала мене й свята неділя і свята п'ятниця. Тепер хоч сядь та й плач! — говорив Кайдаш і трохи не плакав.

— Вас, тату, все карає як не п'ятниця, так неділя, — сказав Карпо насмішкувато.

— Ти вже в нас великорозумний! Колиб так було копирснуть хоч раз заступом того каторжного горбика! Що ж тепер будемо на світі божому робити? бідкав ся старий Кайдаш.

— Кидаймо снопи та ходім до церкви, — сказав Карпо.

В старого батька і справді була така думка. Тому хотілось відмолитись за свій гріх, Карпови ще більше хотілось до церкви. Він тільки поглядав, як Мотря йшла на гору до церкви, як увійшла в браму, як перейшла цвинтар під зеленими вишнями і стала коло самих дверей коло дівчат.

Карпо глянув на вози і важко здихнув. Треба було брати ся за роботу.

Вже задзвонили на Достойно, як Кайдаш

з синами впорав ся коло воза, відвіз снопи в двір, а на горі zostав ся тільки поломаний віз.

Старий Кайдаш накинув свиту й пішов до церкви відмолюватись за свій гріх. За ним слідком пішов і Карпо, щоб подивити ся на Мотрю.

Карпо перейшов цвинтар і тільки встиг кинути очима на Мотрю. Вона умисно стала коло дівчат з самого краю. Карпо ледви вглянув на ході її гострі, як ніж очи, захопив її блискучий погляд зпід вікна квіток та зеленого листя.

Виходячи з церкви, Карпо догнав Мотрю за брамою. Її довгі стрічки маяли на вітрі, наче листя розкішного хмелю, що почіпляв ся на тополі. Мотря затулила губи хустиною, але зараз їх відтулила й сміливо спитала: чи вийдеш по обіді на мизики?

— Вийду! а ти, Мотре, вийдеш?

— Вийду, хоч би й мати не пускала, — відказала Мотря. і побігла на греблю та й сховала ся за вербами, тільки червоні стрічки блищали між зеленим листем.

— Ой важу я на сю дівчину вражу, та не знаю, чи буде вона моею; веть ся як вун в руках, та колиб не вислизнула з рук, — подумав Карпо тай пішов у хату.

По обіді на вулиці вдарили троїсті музики і пішли через село до корчми, виграваючи дорогою. Заворушились дівчата на городах та в садках, висипались на вулицю, аж перелази затріщали. Жнива кінчались, настав вільнійший час. Дівчата збирались на гу-

лянку під коршмою. Коршма стояла коло одної греблі над ставком між високими вербами. Всі дівчата були тільки в червоних кибалках, одна Мотря прийшла в квітках та в стрічках. Дівчата зглядались одна за другою, та все поглядали на Мотрю. Між парубками зачорніла висока смушева Карпова шапка. Карпо найняв музики дівчатам. Всі дівчата здивувались. Ніхто не догадався, що він найняв музики для одної Мотрі. Мотря пішла у танець і повела з собою других дівчат. За дівчатами пішли в танець хлопці. Тільки Карпо стояв здалека, заклавши одну руку за пояс. Він не любив і не вмів танцювати. Здалека він з під лоба дивився на Мотрю, як на її плечах маячили довгі кінці стрічок, як дріботіли в танцях її червоні чоботи, як брязчало на шиї добре намисто з дукачами.

Музики разом стали, неначе струни порвали. Дівчата перестали танцювати. Карпо все стояв та скося поглядав на Мотрю. Він не приступив до неї, не розмавляв з нею. Мотрю почала брати злість. Над вечір дівчата почали розходити ся. Пішла до дому і Мотря, троха сердита на Карпа Карпо дігнав її й пішов з нею поруч, але довго не промовляв й слова. Мотря мовчки лузала насіння. Довбишів двір був недалеко. Вже було видно садок і задимляний верх. Вони пішли греблею.

— Чого се ти, парубче, слідком йдеш за мною? Мати побачить, та ще й вилає, — сказала Мотря, не дивлячись на Карпа.

— А я як свисну за садком, як вийдеш?

— Я-б обсадила черешнями двір, щоб і твого голоса не було чути.

— Чому-ж так?

— Хто тебе знає, чи ти гордий, чи ти пишний, чи гордо несеш ся. Я не знаю, чи ти мене вірно любиш, чи з мене смієш ся. Ще й слави на все село наробиш.

Карпо спинив ся під вербок на греблі. Мотря й собі стала.

— Я не гордий, я не пишний й гордо не несу ся. Я тебе, Мотре, щиро люблю і з тебе не смію ся.

Мотря стала якась добрійша і ласкавійша. Вона усміхнулась і глянула Карпови просто в очи. Її блискучі очи неначе легка роса присипала.

— Як зійдуть зорі на небі, я видам матері вечерю тай вискочу на часок у садок. Прощай Карпе! — сказала Мотря і крутнулась перед ним так швидко, що її стрічки обсипали йому лице ніби вибухом.

— Ой ти дівчино, з кучерявої рути-мяти звита та з остролистої шальвії! — подумав Карпо і повернув назад до дому.

Минуло неділь зо дві. Вже кінчалось літо. Перед самим Семеном Карпо заслав до Мотрі старостів. Старости заміняли хліб; Мотря не цурала ся Карпа.

На Семена старий Кайдаш надів нову чорну свиту, засунув за пазуху наланицю, взяв у руки ціпок і пішов з своєю жінкою до Довбишів в гості. Кайдашиха вбралась, як у неділю, в горсет, в жовті чоботи, в нову білу свиту,

ще й засунула в рукав білу хусточку. Довбиші були багаті, і Кайдашеви хотілось себе показати перед багатирями.

Кайдаш з жінкою увійшов в Довбишів двір. На дворі було гарячо, як літом. Сонце тільки що звернуло ся з півдня. Кайдашиха стала коло воріт і обтерла полою шию з жовтих чобіт. Недалеко від хати під грушею Мотря терла коноплі. Її руки ходили ходором. Терлиця гавкала під її руками, як сучка, дрібно та голосно, аж скрипіла, аж вила. Жменя конопель маяла в її руці, неначе лісячий хвіст.

Добрий день! моя дитино! Боже поможи! — промовила Кайдашиха до Мотрі тоненьким голосом.

— Доброго здоров'я! спасибі! — обізвалась Мотря з садка, і її руки не переставали ворухити мечик терлиці. Вона тільки підвела голову в гору і знов спустила очи на терлицю.

— Чи батько та мати дома? — спитала Кайдашиха.

Дома. Вони в хагї — обізвала ся Мотря, і терлиця замовкла на хвилину та її знов загавкала на весь садок.

Довбишка виглянула на вікно й догадалась що Кайдаші ідуть на розгляднини. Вона миттю застелила скатертею стіл, поклала на столі хліб, накиннула на себе горсет, а Довбиш вискочив у сїни, вискочив у комору і накинув на себе свиту.

Ще Кайдашиха розмовляла в дворі з Мотрею, а Довбишка відчинила сїнечні двері й стала на порозі. Кайдаші привітались до Дов-

бишки. Хозяйка попросила їх у хату. В сінях стрів гостий Довбиш і поцілував ся з ними. Всі вони ввійшли в хату, і гості знов поздоровкались з хазяїнами.

Кайдашиха поклати на стіл паланицю. Довбишка взяла паланицю в руки, поцілувала і знов поклати на стіл.

— Як вас, свахо, Бог милує? Чи живі, чи здорові, моє серденько? — говорила Кайдашиха тонким голосом, та все пишала губи.

— Спасибі вам, свахо! Живемо потрошка, хвалити Бога. Сідайте, свахо, щоб старости сідали, — просила хазяйка.

— Та дай же, Боже, щоб старости сідали. Як дасть Господь милосерний, то може і справді старости незабаром сядуть у вас, — говорила Кайдашиха, втеряючи губи і очи хусточкою. хоч на губах і на очах нічогісінько не було.

— Чи се ви, свахо, запилились? — спитала ся Кайдашихи хазяйка.

— Еге, моє серденько. На дворі душно, неначе серед літа, — сказала Кайдашиха і знов в друге обтерла лице хусточкою. Вона любила чепуритись і держала себе чисто. Все на її було чистеньке, неначе нове.

Кайдашиха сіла коло стола на ослоні. Кайдаш балакав з хазяїном.

— Та сідайте бо, свахо, за стіл! — просила хазяйка.

Кайдашиха пересіла з ослона на лаву. Вона дуже церемонилась і була прохана. Перебуваючи на службі у панів, вона набралась від

них чимало пишаня.

— Та сїдайте бо, свахо, за стіл, будьте ласкаві. Осе, Господи! А ви, свату, чого се стоїте? Сїдайте за стіл, а то ще й старости наші сиротивлять ся.

Кайдаш поліз за стіл. Кайдашиха тільки троха посунулась по лаві до стола, й очи спустила в долину.

— Осе, Господи! сїдайте бо, свахо, коли ваша ласка, на покуті! Виж таки панна сваха, — припрошувала хазяйка Кайдашиху.

Кайдашиха зовсім спустила очи, запишилась, втерла губи хусточкою і посунулась на саме покуте. Вона ледви підвела очи й глянула на хату.

— Де се моя Мотря? Осе загаялась за сею роботою. Вже й час полуднувати, — говорила хазяйка, вештаючись по хаті.

Та й робоча-ж ваша дочка! Що за золота в вас дитина. Там так пильнує коло роботи, що й не підводить ся. Ото, мое серце, гарну невісточку матиму, коли дасть Господь милосерний довести діло до ладу, — заговорила Кайдашиха, неначе в розмові мід розлила по хаті.

Довбишка гукнула на Мотрію. Мотря ввійшла в хату й стала коло порога. Мати казали її зібрати з глечика сметану та накришити сала. Сама хазяйка накраяла хліба, а хазяїн виїс з хижки бокату фляшку горілки і поставив на стіл. В горілці плавав червоний стручок перциї, неначе тільки що вирваний на городі. Кайдаш глянув на перець і в нього потекла слинка.

Мотря поставила на стіл долумисок з сме-

таною й тарілку з шматочками сала. Кайдашиха не зводила з Мотрі очий, неначе хотілаб випитати всю її душу. Її очі з мягеньких стали зразу тверденькі. Брови насупились, а усміх злетів з уст і ніби вилетів з хати.

— Спасибі тобі, моє серце кохане, що ти нас витаєш, — промовила Кайдашиха до Мотрі, і знов на її уста прилинув усміх, а з словами полилась неначе патока з уст.

Кайдашиха сиділа, згорнувши руки, ніби тільки що запричастилась і прийшла з церкви.

Мотря підвела на будучу свекруху острі очі й спостерегла ту патоку своїм пронизуватим розумом. Той солодкий медок відразу не сподобався Мотрі.

Тимчасом Довбишка звеліла дочці розкласти в челюстах трісок і сирягти яєшницю. Мотря почала поратись коло печі. Хазяїн налив чарку перцівки. В Кайдана натекло повний рот слини. Він на силу здержався.

Хазяїн підняв чарку до гори і почав приказувати: даруй же Боже, нам щастя й здоровля, а помершим пошли Господи царство небесне. Поможі нам, Боже, довести діло до кінця, а ти дочко, будь щаслива й здорова. Як будеш свекрови і свекрусі покірненька, буде твоя голова веселенька!

Хазяїн випив усю чарку до самого дна, щоб не зосталось на сльози, знов наляв й подав Кайдашеви. Кайдаш устав, приказав до чарки кідька слів і швидко вкинув в рот горілку. Хазяїн знов наляв чарку і подав Кайдашисі. Кайдашиха взяла чарку і наговорила прика-

зок живим і мертвим повнісіньку хату.

— Даруй же Боже, нам і нашим дітям вік довгий та щасливий; щоб ти, моя доню, була здорова, як вода, щоб цвіла до віку, як рожа, щоб ти закрасила мою хату, моя втіхо, як зазуля садочок, приголубила мою старість. Пішли тобі, Боже, вік веселий, як риби в морі.

Кайдашиха ледви помочила губи в горілиці, хоч і любила горілочку.

Кайдаш глянув на жінку і подумав: — і на якого нечистого вона розпустила язика! — Йому дуже замануло ся випити по другій.

— Що се ви, свахо, так мало випили? — припрошувала хазяйка.

— Ой буде, буде! — залепетала Кайдашиха: — така гірка як полин! Я не знаю, як ті п'яниці її пють.

— Та випийте, бо свахо, більше. Невже се ви зіставляєте стільки на сльози? — просила хазяйка.

Кайдашиха знов притулила губи до чарки і трохи не помилилась та не хильнула до дна, але якось схаменулась, вкинула в рот один ковток і дуже скривила губи.

— Ой буде, мое серденько! Колиб не впити ся, сказала Кайдашиха і віддала хазяйці чарку в руки, закусивши хлібом та салом.

Довбиш наляв чарку і покликав до стола Мотрю. Мотря взяла чарку, ледви промовила кілька слів, дуже швидко притулила чарку до губ і ще швидше її відвела, неначе губи чаркою попекла й відвернулась, втираючи ся рукавом

Гості і хазяїн почали полуднювати, знов випили по чарці і розговорились. Кайдашиха щебетала, але все крадькома скоса поглядала очима на скриню, що стояла в куті, на жердку, на подушки. Вона дуже любила чванитись і почала розказувати, як її шанували пани та попи.

— Се недавно, серденько мое, просили мене варити обід аж у Дешки: у священника були хрестини. Господи милосерний! наїхало гостий повнісїнькі хати, а я на всіх настарчила. Вже як порозїзджались гості, а матушка й кличе мене в покої, садовить мене на стільци за столом, сама сідає зі мною вечеряти. Так мене частувала, спасибі їй, та все припрошує: та вишїйте бо, панї Марусю, та їдьте бо, панї Кайдашихо! Їй Богу, правду кажу, „проше” вас.

Мотря відвернулась до порога і засміялась. З того „проше” сміялись по цілім селї й дражнили через те слово Кайдашиху! панї економшею.

— Колиб менї тільки Господь віку продовжив, а я вже доведу до путя тебе, Мотре. Господи, чого я не повиучувалась у панському дворі.

Та згадка за панський двір навела думку про недавню панщину, навела сум на всіх. Кайдашиха примітила теє й звернула на иншу стежку.

— А що вже за своїх синів, то, їй Богу, гріх буде, не хвалити їх. В мене два сини, неначе два соколи. Що вже що, а на старість прикриють мене орлиними крилами. Хвалити Бо-

га, буде до кого прихилити ся. Що за люба дитина, мій Карпо! такий слухняний, такий тихий, хоч у вухо клади. Таким був і маленьким: се було покину в колисці, піду в город, верну ся, а він лежить і не писне. Мої сини, неначе нахучі васильки на городі.

Довбиш і Довбишка слухали, слухали Кайдашиху аж роти пороздзявляли, а Кайдаша брала злість. Він усе ждав, щоб його жінка скорше стулила рота, та щоб хазяїн наливав по чарці. Червоний перець у горілії дражнив його, неначе цяцька дитину, а жінка розпустила розмову на всю губу. Він не видержав.

— І годі тобі хвалити ся дітьми. Хвалилаж сова своїх дітей, що нема кращих на світі, а я каж там совина краса? — сказав Кайдаш.

А вже-ж, що правда, то не гріх, — притакнула Довбишка й неначе підляла масла під огонь.

— Я не хвалю своїх синів, а коли правду сказати, то на всіх Семигорах нема таких хлопців, як мої. Що вже робочі, слухняні, покірливі, то дай Боже таких дітей усякому. Мого Лаврина, „проше“ вас, хоч у пазуху сховай, а як іде селом, то дівчата аж перелазя ламають.

Кайдашиха і сама не вважала, що перейшла міру. Карпо зовсім не слухав не тільки її, але навіть батька, а покірним він не був навіть малим хлопцем.

Мотря напругла яешниці й подала на стіл. Довбиш знов почаствував гостей. Кайдашиха випивала вже по повній, не кривила рота і губи не втерала хусточкою. Чарка частійше ці-

шла кругом стола. В фляшці вже зістав ся на дні тільки червоний стручок. В Кайдаша і в його жінки посоловіли очи. Вони встали з за стола й почали прашатись, обнимати ся та цілувати ся. Кайдашиха сліткнулась на порозі.

— Даст Бог, поженимо дітей, то я для Карпа прироблю хату через сїни, — сказав Кайдаш, виходячи за ворота: в мене синами не поле засїяно. Лаврін зостанеть ся в моїй хаті, а Карпо жити ме через сїни в противній хаті.

— І то добре, свату! Як будуть шануватись, то помирять ся, а як не схотять, то як схотять! — сказав Довбиш, випроваджуючи сватів за ворота.

— Де вже, щоб мої сини не помирились! На цілїм світі нема таких слухняних дітей, як мої сизопері орли! — хвалилась Кайдашиха виходячи через ворота на вулицю.

— Прошайте! зоставайте ся здорові! спасибіг вам за хліб, за сіль та за вашу ласкавість — прошалась Кайдашиха, гукаючи за ворітьма.

III.

Після Другої Пречистої Карпо повінчав ся з Мотрею. Чотири дні грали музики, чотири дні пили й гуляли гості в Довбиша.

В четвер ранесенько, тільки що почало на світ благословити ся, Кайдашиха прокинула ся і збудила невістку.

— Мотре! вставай, моя дитино, затопи в

печі, та як будеш розкладати дрова, то поклади на двох полїнах переклад, та вибирай, мое серденько, товстенький переклад, щоби дрова швидше розгорїлись. А як приставиш окріп, то піди видій корову та віджени вівці до череди.

Мотря прокинулась і через сон насилу розчовпала, що свекруха вчить її розкладати дрова в печі, неначе її й того мати не навчила. Мотря встала, розпалила в печі, й приставила бляк з водою.

— Піди ж, моя доню, видій корівку. Я трохи ще полежу. Чогось я нездужаю. Так у мене болять ноги! Ох, ох, ох! — застогнала на печі Кайдашиха, укриваючись рядом.

В хаті ще всі спали. Мотря пішла, виділа корову, процїдила цїдилком молоко й погнала до череди корову. Вертаєть ся вона в хату, а свекруха спить на печі, аж хропе.

— Чи відігнала до череди? — спитала з просоня Кайдашиха, прокинувшись. — Візьми ж, мое серце, начисть картофлі на борщ та накриши бураків, а я зараз встану та покажу тобі, як борщ накладати.

Мотря заходилась чистити картофлі, а Кайдашиха знов зо сну охала на печі й встала тоді, як на дворі зовсім розвиднілось. Вона вмилась, стала перед образами й довго молилась, доки Мотря не наклала в горщик картофлі, бураків та капусти. Свекруха хрестилась, а з коса все споглядала на невістчині руки. Розумна Мотря й собі з під лоба поглядала на свекруху й спостерегла той косий погляд.

Кайдашиха помолилась Богу й почала знова навчати невістку, як наливати борщ, як затовкати, коли вкидати соли. Вона стояла над душею в Мотрі, наче осавула на панщині, а сама не бралась і за холодну воду.

— Як приставиш до вогню борщ та кашу, то вимети хату та накришиш сала на вишкварки до каші, — знов порядкувала Кайдашиха, згорнувши руки, а далі знов полїзла на піч, заохала й знов лягла відпочивати.

Мотрі стало лекше, що свекрушині очі не слїдкують за її руками. Але чом отсе свекруха не береть ся до роботи? — подумала вона.

Кайдашиха була зовсім здорова й дурила свою невістку. Вона була рада, що взяла в свою хату добру робітницю, й почала залежуватись. В печі зашкварчав горщик.

— Мотре! — крикнула вже не дуже солодким голосом свекруха з печі: — чом бо ти не доглянеш страви? Адже ж як збіжить сало, то борщ доведеть ся хоч собакам вилять.

Мотря замітала сїни. Вона кинула об землю віником і побігла до печі. — Якби я могла розірвати ся на двоє, то я б і сїни мела, й коло печі стояла, — промовила Мотря неласкавим голосом.

В хату перегодя ввійшов Кайдаш з синами і звелїв подавати обід. Мотря подавала обід на стіл, а мати сидїла за столом, неначе в гостях.

— Борщ зварила добре, а каша вийшла трохи за рідка, — сказала Кайдашиха й почала знов навчати Мотрю. Мотря тільки очи

опустила до долу.

По обіді Мотря почала мити горшки та миски. Вона взяла ніж і почала вишкрібати вінці старого засаляного горшка. Горщик запищав гід ножем, наче цуценя.

— Не шкреби, дочко, ножем, бо в мене неначе хто в голові скромадить, — сказала Кайдашиха.

— А як же його шкреbti, щоб не було чути! — не видержала Мотря й підняла свій голос.

— Не дуже дави ножем, мое серденько любе, то горщик не буде скавучати, наче собака, що завязла в тину.

Мотря замовкла й кинула ніж на лаву. Ніж задзвенів. Свекруха тільки скоса поглянула й трохи постерегла Мотрині норови.

По обіді Кайдашиха загадала насїяти борошна (муки), а потім розчинити дїжу, а сама знов полїзла на піч спати, а виспавшись, встала й пішла до сусїди в гостї. Мотря задумала, соваючи ситом по сїйцях, перекладаних вподорож `ночовок (нецок). Вона догадалась, що її свекруха недобра, і що під її солодкими словами ховаєть ся гїркий полин. Але Мотря була не з таких, щоб комусь покорялись.

Другого дня Кайдашиха знов збудила рано невістку, а сама вкрилась з головою на печі і заохала. Мотря вже не йняла віри тому оханю. Вона зварила обід, замісила дїжу. Роботи було багато. Невістка вешталась, наче муха в окропі, скрізь встигала, а свекруха, вста-

вши в печі, тільки хату вимела, ще й сміте покинула зараз за порогом. Мотря вже сердито поглянула на свекруху й насилу здержала свого язика. Виплескала вона хліб, посадила в піч і подала на стіл обід. Борщ вийшов не смачний. Свекруха тільки ложку вмочила й не їла борщу.

— Недобрий, дочко, сьогодні зварила борщ. Мабуть і сьогодні сало збігло, — сказала Кайдашиха.

— Бо ви, мамо, не дуже помагали мені варити, а в мене не десять рук, а тільки дві, — відрізала Мотря.

Хто видав так говорити матери! — сказала Кайдашиха навчаючим голосом; коли не вмієш гаразд, то треба вчитись. І я не вміла, але пани вивчили мене на економії.

— Я, хвалити Бога, панщини не робила й у панів не вчилась, — знов відрубала Мотря.

Кайдашиха замовкла і прикусила язика. Вона догадалась, що Мотря не буде мовчати.

Настала субота. Роботи було ще більше. Кайдашиха тільки хату замела та й сіла собі коло вікна старі сорочки латати. Мотря підмазала стіни, обмазала комин, грубу, припічок. Кайдашиха прийшла до комина, заклала руки за спину, нахилила голову до комина і роздивлялась, чи добре невістка помазала.

— Помаж, моя дитино, комин ще раз. Як мажеш, то не крути дуже віхтем, а так, мов серденько, дрібненько та дрібненько, перше вподовж, а потім впоперек, оттак, оттак! а то, бач, скрізь віхті знати, — сказала Кайдашиха.

Мотря глянула на комин, а комин був добре обмазаний і тільки де-не-де було знати віхоть.

— Матери було все вгодиш, а вам не потрафиш вгодити, несьміливо обізвалась невістка.

— Я, серце, бувала в світах, і знаю, як що робить ся. Я було як мажу панські покої, то неначе вималюю. А ти, серденько. як будеш мене слухати, та будеш пильнувати, то й собі навчиш ся. — сказала Кайдашиха та й знов сіла коло вікна шити, ще їй пісні затигла.

— Чи ти, стара, здуріла на старість, чи що? — обізвав ся Кайдаш. — Сьогодні субота, а вона пісні затигла.

Кайдашиха замовкла. Їй було сором перед невісткою.

Минув тиждень. Кайдашиха перестала звати Мотрю серденьком і вже орудувала нею, наче наймичкою. Вона просто загадувала їй робити роботу, третого тижня вже почала на невістку кричати, а далі їй докоряти. Мотря насилу вдержувала язика і тільки поглядала на свєкруху сердитим оком.

Настала Пилипівка. Потягли довгі, як море, ночі. Молодиці на селі почали вставати досвіта прясти.

— Мотре! кричала з печі Кайдашиха: — вставай прясти Чи ти чуєш? Вже треті півні проспівали, а ти спиш. Треба прясти на полотно. Мотре! Чи ти спиш?

Мотря встала, засвітила світло, розпалила в чепюстах тріски й сіла коло печі прясти. Карпо й Маврін повставали й стали коло припі-

чка ногами мняти коноплі, а Кайдашиха вкрилась з головою й знов заснула. Вже Мотре направила пів починка й почала приставляти до печі обід, як Кайдашиха злізла з печі й сіла за гребень. Вже надворі стало світати. Мотре стала віджимати сорочки з відмоки, а Кайдашиха навіть хати не вимела.

Діло ніби горіло в Мотриних руках. Вона віджимала платя й разом поралась коло печі. Кайдашиха разів зо два відсувала горщик від жару, вимішувала кашу, а хати все таки не замела. Мотрею взяла злість. Не буду замітати хати, подумала вона: — а ну, чи вимете свекруха.

Вже сіли обідати, а хата була незаметена.

— Чом се ти, Мотре, хати й досі не замела? — сказала Кайдашиха: — чи ти хочеш, щоби з нас люде сміялись?

Мотря натомилаась коло роботи. Її взяла злість. Вона виляла з ночовок у помийницю луг і так кинула ночовки на ослін, що вони посунулися і полетіли на землю.

— Легеньку руку маеш! легенько ставиш, невістко! — крикнула Кайдашиха на Мотрею: — одні ночви маємо, а ти й ті розбий.

— Як розібю то купите другі, — відрубала Мотря.

Кайдашиха побачила, що невістка сердить ся на ню. Її саму взяла злість.

Настав вечер, а в хаті було смітя трохи не по кісточки. Кайдашиха стала й собі віджимати сорочки, а хати не замела.

— Чому се в нас і досі хата не метена? —

спитав Карпо, увійшовши в хату.

— Бо твою жінку сьогодні перелоги напали, — сказала вже сердито Кайдашиха.

— Не знаю, кого напали перелоги, — ледви обізвалася Мотря й так скрутила сорочку в руках, що вона чвакнула, ніби закричала, а бризки хлюпнули Кайдашисі в очі.

— Якого се ти невістко так ляпаєш? Ще мало смітя в хаті, то нехай буде грязь, — крикнула Кайдашиха. Чом ти свої жінці не скажеш? — сказала Кайдашиха до Карпа — хіба ти не бачиш, що вона мене не слухає та діла не робить.

— А се хіба ж не діло? Не в піжмурки ж граю — крикнула й собі Мотря.

— Чому ти, Мотре, й доси не замела хати? — промовив Карпо до жінки.

— Не замела, бо гуляю від самої півночі. Ось вже й рук і ніг не чую, так натанцювалася — промовила Мотря.

— Та чого се ти кричиш, як на батька! — крикнула Кайдашиха: — мені вух не позакладало: чую.

— Я на батька не кричала ніколи, а в вас мусиш кричати, коли робиш всю зиму сама.

— А хіба-ж ти робиш сама? — спитала Кайдашиха.

— А хто-ж мені помагає, коли хата й доси не заметена, — крикнула Мотря.

— Чого се ти, Мотре, кричиш на матір. Мати тебе не наводить на злий розум, а на добрий, — обізвав ся Карпо.

— Мала розум, а в вас, мабуть, зубила. —

сказала через зуби Мотря. — Вона віджимала так здорово, що аж намисто брязчало, а дукачі коливались.

— Мотря поскладала плате на коромисло й пішла прати на ставок. В хаті стало тихо. Кайдашиха взяла мітлу і вимела хату й сіни.

— Ти, Карпе, не потурай своїй жінці, а то вона мене не слухає, ще й лає. Вона мене зовсім не має за матір. Що з того, що вона робоча, коли хата три дні стоїть не заметена?

— Не три дні бо, а тільки оден день, — сказав Карпо.

— Так, сину, так! держи руку за жінкою, а матери не можна буде дальше в своїй хаті й слова промовити. Мотря молода, то нехай робить, а я вже стара, підтопталась. Мені можна і відпочити. А ти жінці не потурай, бо вона й над тобою дальше коверзуватиме.

Карпо взяв шапку, та мерщій з хати. Йому було жаль жінки, жаль і матери.

Доки Мотря прала сорочки, Кайдашиха за-topила в печі й приставила вечерю. Вже смерком прийшла Мотря з сорочками й склала їх на лаві. По хаті пішов холод та вогкість. Свекруха поралась коло печі мовчки. Невістка дістала з полиці хліб та сіль і сіла полуднювати. Вона кинула оком на діл: хата була позамітана.

— Не буде моя невістка покірна та слухняна, — думала Кайдашиха, стоячи коло печи — не відпичну і на старість від роботи. — І Кайдашиха важко зітхнула. Мотря зрозуміла се важке здихане, наче докір собі.

Чоловіки посходились в хату й сіли за стіл. Мотря кинулась насипати галушки в миску. — Геть! крикнула Кайдашиха: — сама зумію насипати. Не ти напартолила Сідай, та зпихайся!

Мотря відійшла на бік, згорнула руки й собі зітхнула.

— Чого се ви гризетесь? — обізвав ся старий Кайдаш: — чи вже не помиретесь коло одної печі? Ти бо, Мотре, повинна таки поважати матір, бо мати старша в хаті, — почав навчати старий батько: — треба-ж комусь порядкувати в хаті, та лад давати. Дасть Бог, представлю через сіни хату, тоді будеш собі господинею, але в гурті все таки лучше жити.

Всі вечеряли мовчки. Мотря стала коло мисника, мов укопана. Вона не сіла вечеряти.

— Годі тобі, дочко, гніватись, — знов почав батько: — сідай та вечеряй, бо ти натомилась.

Мотря стояла коло мисника й з місця не рушила, та все дивилась в піч, де тлів жар у попелі, неначе хотіла розвеселити свої очи веселим вогнем. Всі стали з за стола, подякували Богови та Кайдашисі, а Мотря все стояла на однім місці, неначе сирота в чужій сім'ї. Карпо сів на лаві і насупив свої рудоваті брови. Між бровами було знати два зморшки, в котрих чорніла густа тїнь.

В хаті стало тихо, як в вусі. Нафтова невеличка лампа без скла блимала на столі. Старий Кайдаш, Кайдашиха і Лаврін стали перед образами й почали молити ся Богу, а Карпо все

сидів на лаві, а Мотря все стояла коло мисника. Світло погасло. Карпо й Мотря полягали спати, помолившись в темряві. Мотря чула, що на її душу лягло щось важке, але ні одна сльоза не виступила на її очах.

Другого дня в ранці Мотря замітала сїни. Чує вона, Кайдашиха говорить на дворі з якоюсь жінкою, та все за неї. Мотря виглянула крадькома з сїней. Кайдашиха стояла, спершись на ворота, а проти неї за ворітьми стояла її кума, голова проти голови, неначе вони цілувались. Кайдашиха почала говорити тихо, але так тихо, що було чути на все подвіре.

— Сьогодні Довбиші надавали за Мотрею всякого добра, — говорила кума — ще й ти кумо, забогатїеш за невісткою.

— Де там, моє серденько! я думала, що такі богатирі наженуть мені повний двір волів та коров, а вони пригнали одну дурну вівцю, та й перше вовну обстригли. Щось моя невістка не відчиняє при мені скринї; мабуть тим, що порожна.

— Чи робоча-ж твоя невістка? — спитала кума — чи тямить хоч трохи в хазяйстві?

— Хлїб їсти добре тямить, — сказала Кайдашиха. Я думала, що ті богатирі вмють добре спекти, зварити. Але мені довелось у всім вчити невістку. Та то, моє серденько, моя невістка незугарна собі, ні спечи, ні зварити, ні прясти, ні шити. Як сама не догляну, то напартолить такого борщу, що й собаки не їдять; як помаже комин, то всі віхті знати. А вже лаятись та мене не слухати, мабуть учив її сам Довбиш в

купі з Ковбишкою. Я скажу слово, а вона десь. А вже що лінива, то й сказати не можна. Вранці буджу, буджу, кричу, кричу, а вона вивернеться на полу, здорова як кобила, та тільки сопе.

— Від кобили чую! — крикнула Мотря, висунувши голову з сінний: — ще й одної сорочки мені не справили, а судите на все село.

Кайдашиха замовкла й не знала, де очі діти. Кума десь ділась, неначе крізь землю провалилась.

Мотря поралась в хаті й раз у раз не глянула на свекруху. Вона вибрала сорочки з жлукта, пішла на ставок прати і прийшла до дому аж у вечері

— Постривай же свекрухо! — говорила голосно Мотря до себе, розвішуючи сорочки по тину, будеш ти в мене циганської халяндри скакати, а не я в тебе.

На другий день досвіта Кайдашиха закричала з печі на Мотрю.

— Мотре! вставай же прясти! Мотре! чи ти чуєш?

Мотря прокинулась, але не обзивалась.

— Мотре! вже треті півні співали! Вставай, та розкладай в печі тріски.

— Ох, ох, ох! застогнала Мотря достоту таким жалібним голосом, як стогнала Кайдашиха, — так у мене болять крижі, що я із постелі не встану.

Кайдашиха пізнала Мотрину кумедію й розсердилась.

— Чого се ти дражниш ся зі мною? Ти

думаеш, що мене піддуриш? Годі тобі брехн
справляти. Ставай, та в печі розтоплюй.

— Мамо! годі вам спати! вставайте, та
печі ростоплюйте! — крикнула й собі Мо
тря з полу, — а я трошки покачаюсь.

— Отсе довелось на старість терпіти так
напасть від своїх дітей, — промовила Кайда
шиха! — Карпе! штовхни під бік свою жінку
нехай стає до роботи.

В хаті всі спали, аж хропіли.

— Як би я була кобила, то яб давно вста
ла. Нехай вам кобили прядуть та варять.

Кайдашиха прикусила язика, але її брал
злість.

— Чи ти здуріла сьогодні, чи наважилас
мене з світа звести. Омельку! — крикнула Кай
дашиха до свого чоловіка, — чи ти чуєш, щ
витворює твоя невістка?

Старий Кайдаш лежав на лаві до гори ли
цем і важко дихав. Він з вечера таки добре ви
пив у шинку й спав, як убитий. Жіночий кри
острі жіночі голоси стревожили його, і він по
чав кричати через сон диким, чудним голосом.
Йому приснилось, ніби в хату серед ночі вбі
гла коза з червоними очима, з вогнем в роті, о
світила вогнем хату, вхопила в передні лапи
кочергу й почала поратись коло печі та вс
клацала до него червоними огняними зубами.
Він хотів підвести руку та перехрестити ся, ал
руки стали неначе залізни. А коза все крути
лась коло печі, а далі почала танцювати, ви
солопивши язика на пів аршина. Дивить ся Кай
даш на ту козу. З кози стала кобила з здоров

ю, як ночови, головою, з страшними червоними очима, з огняним язиком. Кайдаш закричав не своїм голосом. Сини повискакували з постелі й кинулись до батька. Мотря й Кайдашиха перестали сварити ся і собі повставали. Карпо перекинув батька на бік, а він тільки тоді прокинув ся й опам'ятав ся.

— Тату! чого се ви так кричите? мабуть вам щось страшне приснилось, — питав батька Карпо.

Кайдаш підвів ся, сів на лаві й довго протирив очи. Страшний сон злякав його. Він став з лави, почав молитись Богу перед образами. Йому все здавалось, що його карає свята п'ятниця за те, що він не додержував посту в п'ятниці й в вечери в шинку напивав ся горілки.

Такий несподіваний випадок зав'язав рота свекрусі і невістці. Вони обидві кинулись до роботи, але Мотря не вимітала хати, та все поглядала скоса на свекруху. Свекруха так само поглядала то на мітлу, то на свекруху, а далі витягла з скрині сорочку й собі сіла латати коло другого вікна.

Обід докіпав у печі. Борщ, приставлений до жару, дув бульки і клетотів вряди-годи, неначе хто в йому ляпав ложкою. Хата стояла не заметена. Свекруха глянула на невістку з під лоба й промовила:

— Чого се ти, Мотре, сіла шити? — хибати не бачиш, що в печі обід недоварений, а хата стоїть і доси не заметена.

— Та вже-ж бачу, не повилазили, — обізвалась Мотря, затуляючи нитку в вушко.

— Гляди лиш, щоб тобі й справді не повилазили. Сядеш собі шити по обіді, як упораєш ся.

— Ох, ох! так у мене чогось болить спина, так ниють руки, — почала Мотря тонесеним голосом, передражняючи свекруку.

— Дразнись, дразнись! — сказала свекрука. — Кидай лишень сорочку та вимітай хату, кажу тобі. Я хазяйка в хаті, а не ти. Роби те, що тобі загадують.

— А я вам, мамо, не наймичка. Я й в своїй матері не була наймичкою. Коли пішлось не колотнечу, то нам треба робити діло по-полосвині. Поганяти і в мене стало би хисту, аби було кого.

— Не видумуй чорт-зна чого. Як була я панів, то робила за двох таких, як ти: варила обід на дванайцять душ, а ти й на пять душ не попнеш ся.

— Робили, бо над вами пан з нагайкою стояв.

— Коли хоч, то я й над тобою стану з нагайкою. Цить! а то як візьму кочергу, то і зуби визбираєш, — крикнула Кайдашиха й скочила з місця.

— Ви мені не рідна мати: не давали зубів, не маєте права й вибивати. В коцюби два кінці: один по мені, другий по вас.

— Карпе! чи ти чуєш, що твоя жінка витворює? Чом ти її нічого не скажеш?

Карпо слухав всю ту розмову й не знав, що їм казати. В хату ввійшов Кайдаш. Кайдашиха почала йому жаліти ся на невістку.

— І хто нараяв нам брати невістку в тих богатирів? — крикнула Кайдашиха! Лучше було взяти циганку, ніж богачку з порожньою скриею.

— Я вашого сина не силувала мене брати; я до вас з хлібом, з солию не ходила, порогів ваших не оббивала. Ви самі до мене прийшли, — сказала Мотря трохи тихійшим голосом, остерігаючи ся свекра.

Старий Кайдаш розсердив ся на невістку і почав на неї гримати.

— Мотре, коли ти наша, то слухай матери та роби діло. Не сьогодні ти до нас привезена. Наш хліб їси, нам і роби, а як ні, то ми тебе і попросимо слухати.

— Хиба-ж я дурно їм ваш хліб! Від ранку до вечера й рук не покладаю..

— А ти хотіла згорнути руки та й сидіти! Чого се ти розходилась! Та я тобі не подивлю ся в зуби! — крикнув Кайдаш, і його темні очі заблищали: він замахнув рукою на Мотрю.

— Тату! в Мотрі є чоловік, — сказав понуро Карпо, — ви не дуже на неї махайте кулаками.

— А ти чого оступаєш за своєю жінкою? — крикнув він на Карпа. — Коли хочеш, то я й тобі носа втру.

— Ба не втрете, бо я вже не маленький, — відрубав Карпо.

Бліде лице батька стало жовте, неначе віск. Він кинув ся до Карпа. Карпо встав з лави і став; неначе стовп.

— Що ви мені цвіркаєте в очи, неначе змо-

вились. Хиба я не ваш батько? Хиба мені не можна в своїй хаті порядок дати?

— Тату! не махайте на мене руками, бо й в мене руки є! — сказав Карпо і собі зблід на лиці. Його червоні губи побіліли, неначе полотно.

— Як візьму налигача, то я вас обох так обчухраю, що ви будете мені покоряться.

— Тату! вступіть ся, прошу вас, — сказав Карпо, блідий, неначе смерть, — бо й я налигача знайду.

Кайдаш побачив, що Карпо не жартує. Він не мовчав батькови й маленьким, а тепер по всьому було видно, що він говорить не на вітер.

— Пфу на тебе, сатано! — плюнув на бік Кайдаш і рипнув дверима так, що з полиці по летіло горня й розбилось на шматочки.

— Так, сину, так! добре говориш з батьком, ще й жінку свою навчаєш! Ти візьми ремінні важки та заглуздай її так, щоб вона й не поворухнулась. Ну, взяла собі невісточку! взяла собі в хату біду!

Мотря Сиділа коло вікна, червона як жар, і плутала ниткою здовж і поперек, і по комірці, й по пазусі. Карпо вийшов з хати й собі рипнув дверима так, що вікна задзвеніли. Кайдашиха й Мотря зістались в хаті в двох, сиділи коло вікон одна проти другої й ніби шили, не підводячи очий від шиття. В хаті стало тихо, тільки борщ бризкав з ряди-годи здоровими бульками, неначе старий дід харчав, а густа каша ніби стогнала в горшку, підіймаючи затужу

вілий вершок у гору. А зимне сонце глянуло весело в вікно й заграло рожевим світлом на білім комині, на білій грубі й намальовало чотири шибки з чорними рамами, чудними малюнками простого прищуватого скла. Молоднці все сиділи одна проти другої, все шили й понашивали від злоти таких безконешників, що потім прийшлося їм довго випорювати та розплутувати. Вони, шили, а все скоса споглядали на мітлу, що стояла в кутку, під місником.

В хату увійшов Лаврин взяв мітлу і почав замітати. Від вікон до самої печі простягалися ніби огнянні стовпи, виткані з сонця та дрібного пороху, котрий ворухився в яснім проміні, неначе дрібненькі мушки.

Чоловіки посходились в хату. Мотря стала насипати борщ. Чоловіки посідали за стіл; сіла й Кайдашиха.

— Чи помирились? — спитав батько, обертаючись до жінок.

Свекруха і невістка мовчали. Карпо сидів за столом і обідав мовчки. Після того як він оженив ся, він ніби виріс в своїх очах. Кождий батьків докір здавав ся йому тепер в двоє тяжшим. Його думки літали коло якоїсь хати, в котрій він живе сам з своєю жінкою, сам господарює, без батька, без матери, і ні від кого не чує ніякого приказу та загаду.

Від того часу не було вже ладу між свекрухою та невісткою. Вони споглядали одна на другу з під лоба. Мотря не дуже вважала на Кайдашиху й Кайдаша, але для неї все здава-

лось, що в хаті чогось тісно, неначе її душать стіни, душить стеля, душить піч.

Вже було недалеко до Різдва. Роботи було ще більше. Мотря вимазала сіни, помила лави, мисник, полиці. Перед празниками закололи кабана. Почав ся в хаті гармідер. Кайдашиха все гукала на Мотрю, а Мотря ніколи не змовчувала свекрусі.

— Мамо! не кричіть на мене, — говорила Мотря, пораючись коло ковбас. — Я й сама пораблю діло й без вас. Лучше лягайте на ліжко, та про мене беріть в руки бандуру, куріть люльку, як наша пані економша.

Перед святами Мотря ждала, що Кайдашиха справить для неї будь-яку нову одежину. Кайдашиха відрізала для неї нову запаску.

На третій день Різдва Мотря витягла з скрині нову спідницю, привезену від батька. Спідниця була дуже гарна та рясна, зелена, з червоними густими рожами. Вона повісила спідницю на сволиці, на кілку. Кайдашиха тільки скоос поглядала на ту спідницю.

Мотря пішла в хижку, наділа спідницю червону запаску, ввійшла в хату та все похажувала по хаті та розправляла широкі фалди кругом себе, перед самим носом у свекруху. Свекруха ніби не дивилась на спідницю.

— Оту спідницю справив мені Карпо на празник! — сказала Мотря й стала перед Кайдашихою, ще й обома руками розтягла широкую спідницю на обидва боки.

— Батькови своєму покажи! однак бога тий, — сказала Кайдашиха, не дивлячись

спідницю.

— Сьогодні піду до батька та й покажу, тільки не ту чорну запаску, що ви справили мені на празник.

— Ой, Господи! доведеться лаяти ся на Різдва до служби, — сказала Кайдашиха — і через тебе нема мені ні празника, ні педілі. Хиба не чуєш? он до церкви дзвонять.

В великий піст Кайдашиха принесла від ткача гарне тонке полотно й рушники. Вона сховала його в свою скриню, ще й замком замкнула.

— Та не замикайте, мамо! Хоч і я рук до полотна докладала, та не буду красти, — промовила Мотря; але їй дуже хотілось відкряти свою частку і сховати в свою скриню.

Настав великий піст. Вже до Великодня було недалеко. Весна була раня. На п'ятім тиждні пішов у поле навіть удовин плуг. Мотря почала вговорювати Карпа.

— Чи ти бачиш, як мене водить твоя мати. Моя мати квітчала мене, як рожу, а твоя мати водить мене, неначе старчиху. Попроси батька щоб дав мені гроший на нову хустку та на спідницю. Куплю собі на Великдень нову одезу та хоч уберу ся по людськи.

Карпови й самому хотілось прибрати свою жінку, як прибираєть ся квітка на весні. Він почав просити в батька гроший.

— А де я тобі наберу стільки гроший! — сказав батько. — Твоя жінка не дівка: їй заміж не йти. Піде мати до Корсуня на ярмарок, то й справить, що там буде треба.

Кайдашиха й справді поїхала на ярмарок. Мотря просилась й собі, але свекра ка не взяла.

Ввечір Кайдашиха привезла на ярмарку хустку й матері на спідницю. Мотря розгорнула хустку в руки. Хустка була чорна, з малими квіточками.

— Мабуть хочете мене в церкві підстригти, — сказала Мотря й кинула хустку на стіл. Вона глянула на матерію, набрану на спідницю, матерія була бобова, темна, з червоними краплями. Мотря навіть розгорнула її та й відійшла від стола.

— Я знала, що тобі не вгоджу. Я не знаю, що тобі вгодить, — сказала Кайдашиха, розсердившись. — Діти як! зросла в такій розкоші.

Мотря мовчала. Для неї, молодой, та хотілось завязати на шийник голову, розкішною червоною хусткою. Вона тільки легко зітхнула.

— Не моя воля велить в сій хаті, — подумала вона. І для неї схотілось волі та своєї хаті.

IV.

Стало літо. Почались жнива; почала ся в полі робота.

Сімя літом мало сиділа в хаті, менше стало колотнечі. За горячою роботою в полі не було часу сваритись. Кайдаші вижали свій хліб і стали заробляти у пана за сніп. Мотря

жала дуже швидко й заробила з Карпом більше кіп, ніж Кайдаш з Кайдашихою.

В осени Мотря обродилась. Кайдаш справив хрестини. Карпо ще більше ніби виріс там в своїх очах. Мотря пер вважав себе за правдивого хазяїна, у ньому був рівного батькови. В йому десь узяла панага до самого себе. Батько був дуже радий онукови й обіцяв на хрестинах приставити для Карпа хату чепухи з сїни. Мала дитина наче трохи помирила свекруху з невісткою. Кайдашиха припадала до малого унука, неначе коло своєї дитини, вчила невістку, як дитину купати, як сповивати її знов заговорила до невістки солодким голосом. Мотря ненавидїла той облесний голос, але стала ласкавійша до свекрухи. Поки вона слабувала після родива, Кайдашиха стала для неї в великій пригодї. Але не так стало ся, як дитина почала підручати Кайдаш ху тішилась унуком, коли ся Мотря мусїла робити все за себе й за свекруху.

Карпо й Мотря, заробили ба, вже знали, що вони їдуть до батьківський. В стїжках стояла шниця, до котрого вони приклали більше праці, ніж батько та мати. В скрини в Кайдашихи лежало полотно, в котрому може трета нитка була напряджена Кайдашихою. Карпови та Мотрі стало ще важче дивитись батькови в руки. Лихо в хатї тільки затихло й притаїлось, неначе гадина зимою. Веснянне тепло кинуло на ту гадину перші промінї. І гадина підвела

голову, засичала на всю Кайдашеву хату, на все подвіре.

Після Покрови Кайдашиха витягла з скрині два звої полотна: оден звій давнійший, то вестого та недобре вбіленого полотна, а другий тонкого гарного, нарядженого вдвох з Мотрею. Кайдашиха покраяла товсте полотно на сорочки для старого Кайдаша, для Карна, Лавріна й Мотрі, а собі відрізала тонкого полотна на три сорочки й зараз сховала звій в скриню.

— А мені, мамо, не відріжете тонкого полотна хоч на одну сорочку на празники? — спитала Мотря, насилу здержуючи голос.

— Мене товста сорочка ріже в тіло, а ти, Мотре, ще молода: носи тим часом товсті сорочки. — сказала Кайдашиха.

А ви думаєте, що мене товста сорочка не ріже в тіло?

— Та бач, дочко, ти не ходиш до панів, а мене пани й попи просять варити обід, кличуть до себе в покої вечеряти, ще й у покоях кладуть спати й подушки під боки стелять. Як же таки мені йти між такі люди в товстій сорочці.

— Хоч мені пани й не стелять під боки пухових подушок, але ж я пряла на тонке полотно, може більше від вас, — сказала Мотря.

— От і більше! що лаялась, то й справді більше. Не звикай до тонких сорочок, бо ще хто його знає, як буде тобі на своєму хазяйстві, — сказала Кайдашиха.

— Як вже там буде, а гірше не буде, як у

вас. Колиб хоч одну тонку сорочку відкроїли на свята. Чи вже я в вас і того не заробила?

— Отсе причепилась причепа! Про мене бери все полотно та й закутай ся в него з головою. Так вже настирилась мені, що вже й не знаю, як від тебе відчепити ся, — сказала Кайдашиха.

Мотря відвернулась до вікна і вперше заплакала від того часу, як переступила через свекрів поріг. Вона подумала, що свекруха кривдить її в тому, до чого вона докладала багато праці своїх рук. Вона втерла крадькома сльози рукавом.

Мотря взяла відкраяне для неї полотно і швиргонула його на лаву. Довго лежало воно на лаві надувшись, неначе сердилось на невістку. Мотря достала з скрині червоної та синьої заплочи й вже на вечер сіла вишивати рукави квітками. Квітки виходили здорові та лабаті, неначе вона вишивала їх на мішку або на рядні. Мотря плюнула, покинула шити розкішний хміль і тільки подекуди поцяцькувала пружками та маленькими зірками.

Пошила Мотря сорочку, випрала й надїла. Товсте полотно синїло, неначе буз. Вона глянула в зеркало, і для неї здавало ся, що в такій сорочці в неї лице почорніло, й брови стали не такі гарні.

— Була я в батька, було мое личко біленьке й брови чорненькі, а в свекра личко мое змарніло, й брови полиняли, — подумала Мотря, роздивляючись на себе в зеркалі. І зість свекруха, люта змія, мій вік молоденький.

Свекруха пішла до шинку та на підпитку судила свою невістку на все село, що вона нічим не догодить невістці: що справить, то все для неї погане, та дешеве, та не до лиця.

Молодці все чисто переказували Мотрі, як її судить у корчмі свекруха. ,

— Почекай же, свекрухо: не буду я більше для твоєї панської шкури на тоненьке полотно прясти, — подумала Мотря, і з того часу вона стала прясти починки собі окремо та ховати в свою скриню.

— Нащо ти, Мотре, ховаєш починки в свою скриню? — спитала Кайдашиха.

— На те, що треба; не буду ж їх їсти, — відрубала Мотря.

— А може й поїш: хто тебе знає, — сказала Кайдашиха.

— Не бійтесь, не понесу в шинк, не проплю і не буду на підпитку судити, як ви мене судите.

— Що ж ти з ними думаєш робити? — спитала мати.

— Помотаю на мотовило, осную та вироблю тобі тонкого полотна на сорочки. Може й під мої боки хтось постелить подушки...

Кайдашиха догадалась, до чого воно йде, і трохи стурбувалась. Вона прjala лїниво, а Мотря дуже пильнувала коло гребеня. Вона боялась, щоб Мотря часом не випрjala всього прядива.

— То се ти думаєш збиратись на своє хазяйство моїм прядивом? — спитала Кайдашиха.

— Прядиво таке ваше, як і моє. Хиба я не брала конопель, не мочила, не біла на бітельни, не терла на терлиці. може більше від вас?

Кайдашиха заговкла. Для неї здавалося, що невістка того не зробить, а тільки мстить ся над нею за товсті сорочки.

Однак, одного дня по обіді, Мотря витягла з своєї скрині десять товстих починків, взяла мотовило й хотіла мотати. Кайдашиха побачила, що то не жарт, і спанула.

— Чи ти жартуєш, молодиче, чи зо мною дражниш ся? — спитала Мотрі свекруха.

— В мене нема жартів, — сказала Мотря, махаючи мотовилом, котре гойдалось в її руках і черкалось о волок.

Кайдашиха зобидилась.

— Дай сюди мотовило! Се не твоє, а моє. Принеси від свого батька та й мотай на йому про мене свої жили, — крикнула Кайдашиха й ухопила рукою мотовило.

— Ба, не дам, бо і мені треба, — крикнула на всю хату Мотря, не випускаючи з рук мотовила.

— Дай сюди, кажу тобі! — крикнула на всю хату Кайдашиха, люта від злости; я сама зараз буду мотати.

— Ба не дам! В вас нема чого мотати, бо ви нічого не направили, — крикнула і собі на всю хату Мотря й вхопила мотовило обома руками.

— Геть собі до нечистої матери! Дай мотовило, кажу тобі! — зарепетувала Кайдашиха

вже не своїм голосом і вхопила мотовило обома руками ще й потягла до себе.

— Не дам! Хиба будемо битись, чи що? — крикнула Мотря і сіпнула до себе мотовило.

— Дай!

— Ба не дам!

— Дай, кажу тобі!

— Ба не дам!

Молодиці підняли страшний гвавт. Чоловіки позбігались в хату. Їм здавалось, що молодиці бють ся. Серед хати стояла сверкуха й невістка й сіпали кожда до себе мотовило. Обидві були люті, в обох очи блищали. Починок качав ся на землі. Старий Кайдаш, Карпо й Лаврін повитріщували на молодиць очи, не знаючи, від чого скоїлась між ними така сварка. Свекруха й невістка так розлютувались, що не примітили чоловіків.

— Дай сюди, бо як пхну, то й ноги задереш! — кричала Кайдашиха й сіпала до себе мотовило.

— Відченіть ся, бо і я вмію пхати ся, — кричала Мотря несамовито й тягла до себе мотовило.

— Чи ви подуріли сьогодні, чи показались, — сказав Кайдаш, чи в хрещика граєтесь? Покиньте мотовило!

Молодиці його не слухали й тягались по хаті з мотовилом не вважаючи на його слова.

— Та се вони, мабуть, в ворона грають ся — обізвав ся насмішкувато Лаврін.

— Се добра іграшка! Мотре! покинь мотовило, бо як ухоплю кочергу, то побю тобі руки.

Кайдаш ухопив кочергу і замрив ся на молодниць; вони його ніби й не бачили й усе ретували та лаяли. Старий Кайдаш постив, бо тоді була п'ятниця. Він був голодний та сердитий. Жіночий крик дратував його.

— Покиньте мотовило, бо так і впечу обох по спині кочергою! — крикнув він на всю хату.

Молодниці стояли бліді, як смерть, і від злості ледви дихали. Вони вже не мали сили самі покінчити те мотовило. Кайдаш кинув з усієї сили до землі кочергою, вихопив з їх рук мотовило й потропив його на цурпалочки. Свекруха й невістка розійшлись на бік.

— Чого ви лаєтесь? Чого ви сваритесь? почав Кайдаш. — Господи! сьогодні свята п'ятниця, а вони тебе, пеначе на злість, тільки до гріха доводять. На що тобі, Мотре те мотовило?

— Буду свої починки мотати. Аджеж в вас доброї сорочки не заслужиш, — сказала Мотря.

— Вона хоче прясти собі на полотно нарізно від нас, — сказала Кайдашиха, ледви динучи.

— На що тобі прясти нарізно? Чи тобі хто полотна не дає, чи що? — спитав Кайдаш у Мотрі.

— Хочу прясти, бо маю право, сказала Мотря.

— Ставте, тату, мершій хату через сїни, — обізвав ся Карпо.

— Ти б лучше свою жінку трохи прибор-

кав, щоб не так високо літала, — сказав батько.

— Хиба моя жінка курка, щоб я її криком обборкав, — сказав Карпо.

— Карпе! не дратуй мене, коли хочеш, щоб і в тебе була ціла чуприна.

— Далеко вам до моєї чуприни! — обізвся Карпо.

— Ти думаєш, що в мене руки не доросли до твоєї чуприни? — крикнув батько.

— Мабуть вже переросли... Мати кричуть жінку, а ви мене, — сказав Карпо.

— Хтож тебе зобижає? Хиба я тобі їсти не даю? — крикнув батько.

— А хиба ж ви дали мені коли хоч копійку в руки? Я роблю, а ви гроші в свою скриню ховаєте.

— На що тобі гроший! хиба хочеш їсти пропити! — сказав батько.

— А хоч би й пропити! Яке вам до того діло? — сказав Карпо.

— То ти мене будеш на старість вчити? — кричав старий Кайдаш, блідий, як смерть, та все приступав до Карпа.

— Тату! не лізьте! Я роблю й маю право на своє добро. Відрізніть нас.

— То ти через дурну жінку будеш мені цьвіркати таке в вічи! Чого ти, бісова дочко, гризешся з матерію? — крикнув старий Кайдаш, махаючи поломаним мотовилом: — чи ти хочеш бути найстаршою в хаті, чи що? чи ти хочеш, щоб мати була тобі за наймичку? Я тобі полічу ребра отсим мотовилом.

Кайдаш махнув на Мотрею мотовилом і зачепив її то руці.

Між батьком і Мотрею став Карпо, неначе з землі виріс

— Тату! не бийте Мотрі, — крикнув він несамовито: — яке право ви маєте бити мою жінку?

— А чом же вона не слухає матери та тільки збиває бучу в моїй хаті?

— Ба, не Мотря винна, а мати. Мати всю важку роботу скидає на Мотрю, а сама тільки походеньки та посиденьки справляє.

— То се ти таке говориш за свою матір? крикнув Кайдаш.

— То се ти мені колеш очи через свою жінку! — крикнула Кайдашиха, приступаючи до Карпа з другого боку: — от чого я діждалась на старість від своїх дітей!

Як ти смієш таке говорити на свою матір? — сурово крикнув Кайдаш і приступив на ступінь ближче до Карпа.

— Тату! не наближайтесь, — говорив спокійно але поцуро Карпо, стоячи стовпом на одному місці.

— Через твою жінку, через оте ледащо, та я буду на старість таке лихо терпіти! — крикнула аж завнищала Кайдашиха й вдарила кулаком об кулак під самим носом у Карпа.

— Я побю на тобі отсе мотовило на трісочки, як ти не сплиниш своєї жінки! — крикнув Кайдаш, приступивши до Карпа ще блисше.

Карпо навіть не відхилив голови й не кліпнув очима. Він тільки вітріщав їх ще більше,

Кайдаш, приступивши до Карпа ще близько.

Але Карпо не відступив ся й не відхитив ся і тільки зблід та понуро поглянув на батька.

— Тату! відступіть ся! не вводіть мене в гріх, — сказав Карпо.

Кайдаш з Кайдашихою то приступали до Карпа, то відступались, як філі біють в скелястий беріг та знов відходять від него. Карпо стояв, неначе скала. Дуже дразливий старий Кайдаш розходив ся, кинув ся на Карпа з кулаками й штовхнув його рукою в груди. Карпо по зблід, як смерть, а тонкі губи, міцно стиснуті, стали зовсім білі, неначе полотно.

— Тату! не бийтесь! — ледви промовив Карпо.

Кайдаш, блідий, з темними блискучими очима, знов кинув ся на Карпа.

— Тату! візьміть лучше сокиру та за один раз разом зарубайте мене, — промовив Карпо ледви дишучи; він почув, що вся кров налилась в його голову, залила йому уха, очей, він почув, що в його вухах задзвеніло й зашуміло, й зашелестіло, а в очах все в хаті почало крутити ся.

— Не лізь, бо задушу, іророва душе! — крикнув Карпо, та й кинув ся, неначе звір, на батька й штовхнув його обома кулаками в груди.

Старий Кайдаш, як стояв, так і впав натеж, аж ноги задер. Поломані шматки мотузи випали з його рук і вдарились до грудей Кайдашиха, Мотря і Лаврін крикнули в одній голос. Лаврін з матерію кинув ся обороняти

старого батька і заступив його собою. Мотря злякалась, що за її мотовило син побив батька.

Лаврін з матерію підвели батька й посадили на лаві. Кайдаш не говорив ні слова й тільки стогнав. Він не тільки забив ся до долу, як стрівожив ся. Неповага від сина й сором перед своїми дітьми, і гнів, і злість, все злилось до купи в його душі, запекло його в грудях так, що йому здавало ся, ніби Карпо вбив його на смерть.

— Нема в тебе Бога в серци! Не дурно ж ти до церкви не ходиш. — через силу вимовив Кайдаш, та все стогнав.

Кайдашиха почала голосно плакати. У Лавріна брови насунились. Він був готов кинутись на Карпа й обірвати йому волосе на голові. Одна Мотря спокійно сіла на лаві, згорнула руки й дивилась то на піч, то під піч.

В Кагала кров почала відходити від очий. Вже перед ним перестав крутити ся світ. Він узяв шапку й вийшов з хати.

— Се все через тебе, невісточко! — промовила Кайдашиха й вдарила до Мотрі кулаком до кулака.

— Може через мене, а може й через вас, — спокійно промовила Мотря, дивлячись під піч.

— Цур вам, пек вам! поставлю вам хату через сіни, та про мене там хоть голови собі поскручуйте, — сказав Кайдаш.

— Та перше зробіть мені й матери двоє мотовил, — спокійненько промовила Мотря.

— Бодай тобі добра не було з твоїм мо-

товилом. Через твое мотовило син поповбив батька. Ой світе мій! Не дадуть діти своєю смертю вмерти, — бідкалась Кайдашиха: — хоч зараз вибирай ся до сусід з своєї хати.

Сумний зимний вечер заглянув через вікна в хату. Густі діди стали по кутах і навели, як бліда та сумна смерть, покій на роздражняну, розгнівану сімю. Молодиці замовкли та тільки важко зітхали. На лаві сидів старий Кайдаш, сидів мовчки й собі важко зітхав, підперши голову долонею й спершись ліктем на коліно. На його широкому блідому лобі, на його спущених віках лежала глибока, важка туга, лежав сором, перемішаний з жалем. Він не їв цілий день. Його тягло за живіть. Він накинув на себе свиту, надів шапку та й пішов до шинку поминати святу п'ятницю та запити сором.

Карпо вийшов з хати в одній сорочці. Він пішов і став за повіткою під грушею. Свіжий перший сніг укривав гори й долини, ніби тонким дорогим полотном. Усе небо було вкрито густими хмарами, неначе молошним туманом. Карпо дивив ся на голі білі гори, що зовсім зливали ся з білим небом в вечірній млі так що неможна було розібрати, де кінчились гори, де починалось небо. Він дивив ся на чорний довгий ряд гір, котрі чорніли від густого дубового ліса, неначе обкутані чорним сукном, і він нічого того не бачив. Уся його душа десь заховалась глибоко сама в собі; він ніби здеревів від тої страшної події, котру недавно вчинив. М'який перший холод ніби протверезив Карпа. З його голови почав виходити

якийсь чад, і він потроху почав примічати хати, гори, ліс; він примітив, як батько вийшов з двора пішов шляхом поза ставком на греблю, увійшов у шинку; як в шинку в вікні заблищав огонь. Він примітив купку чоловіків, котра чорніла й ворушилась коло шинку на білому снігу. І все те він бачив неначе десь у воді, відкинуте зверху від високого берега, або десь на дні неглибокої прозорої річки.

Холод почав проїмати Карпа. Він почув, що його тіло трусить ся від голови до самих пальців на ногах, що в його голова горить ніби вогнем. Він повернув на місци й зачепив головою гильку груші, вкриту снігом. Сніг неначе пух посипав ся на його голову, на плечі, на голу шию, за назуху. Тоді тільки він опам'ятав ся, набрав у руки снігу, приклав до голови й тихою ходою пішов у хату.

В хаті було тихо й сумно: ніхто не говорив ні слова, тільки вогонь палав та тріщав у печи й здавав ся одною живою веселою істотою в мертвій хаті. Вже в хаті і світло погасло, а Кайдаш сидів у шинку, пив з кумом горівку й там заночував.

На другий день перед обідом Кайдаш увійшов у хату й виїс двоє нових мотавил.

— Натє вам двоє мотавил, та про мене очі повиколойте собі, — сказав Кайдаш, кидаючи мотавила на лаву.

Мотря весело глянула на мотавила, зараз по обіді витягла з своєї скрині починки й почала мотати. Нове мотавило аж гуло в її руках і в ряди-годи черкалось в сволок, в стелю. Вона

почула в собі дух господині, самостійної господині. Свекруху брала злість. Для неї невідстичине мотовило гуло, неначе кусливі джмії кругом її голови.

— Пропадуть мої конопельки! — подумала Кайдашиха, — похоплива невісточка попряде їх собі на полотно попере мене...

А невістка мотала починки, полічила числиці та пасма, скинула півміток з мотовила і сховала в свою скриню.

— Ховай, невісточко, в свою скриню, що запірвеш. Швидко сховаєш все наше добро, ще й нас упхаєш в свою скриню, — промовила свекруха.

— Не бійтесь, такого добра не сховаю, а якби вас знайшла в своїй скрині, то ще б і на двір викинула, — сказала невістка.

Другого дня Мотря позбирала свої й Карпові сорочки й намочила в лузі.

— Чом же ти не забрала та не помочила всіх сорочок? — спитала мати.

— Тим, що вас усіх більше обпирати не буду. Перить собі самі; адже ж маєте руки.

— На що ж той захід на два рази? Хиба ще мало гармідеру у хаті? Нащо ти наляпуєш зайвий раз у хаті? — сказала Кайдашиха.

Мотря не слухала матери. Вона пооджимала й покачала. Кайдашиха мусіла заходитись сама коло своїх сорочок. Вона вже й не говорила за те чоловікови, тим, що боялась колотнечі. Вона думала, що все те якось перетреться, перемнеться, тай так минеться. Але воно та-

ки не минулось.

Раз Мотря спекла хліб. Хліб не вдався. Вона подала його на стіл до борщу; вийшов липкий з закальцем на два палці. На біду й борщ вийшов недобрій.

— Недобрій борщ, — сказав Лаврін.

— Але й хліб спекла, хоч коники ліпи! — сказала сердито Кайдашиха.

— Аж у горлі давить, — обізвав ся й собі старий Кайдаш.

Як на лихо Лаврін, жартуючи, взяв та зліпив м'якушки коника, поставив його на стіл перед її хвоста задер йому вгору.

Мотря зиркнула на коника та й скіпіла, неначе хто линув на неї окропом. Вона лучше витерпіла б лайку, ніж насьмішки.

— Лаяли, били, а се вже знущають ся надо мною, — крикнула Мотря й кинула ложкою до стола.

— Чого ж кидаєш ложкою, нам усім увічи! чести не знаєш, чи що? — сказав старий Кайдаш.

— Коли хочеш сердити ся, то сердь ся, а не кидай на святий хліб ложкою, — обізвав ся вперше сердито на свою жінку Карпо: — позабрискувала стравою всім очи. Щось ти справді вже дуже розборалась.

— То варить та печить собі самі. Я нічим вам не вгоджу, — сказала Мотря, відійшовши до печі.

— Якби ти була наймичка, то ти б собі відійшла від нас, а ми пекли б та варили самі. — сказав Кайдаш.

— Будете ви й так самі пекти й варити, — подумала Мотря й задумала на другий день варити обід тільки для себе та для Карпа.

Другого дня Мотря встала дуже рано, сіла собі прости, потім затопила в печі, знайшла два невеличких горщечки й приставила в одному борщ, а в другому кашу, як раз стільки, скільки було треба на дві душі. Вона задумала й вечеряти з Карпом окроми.

Кайдашиха спала собі гарнесенько на печі та викачувалась. Полумія тріщала в печі, окріп булькотів, а вона потягалась на печі в теплій постели, думаючи, що невістка варить обід на всіх. Вже стало розвиднятись. Кайдашиха злізла з печі, глянула в піч і побачила двоє маленьких горнят.

— Що се ти, Мотре, вариш в тих горнятах? — спитала вона.

— Бориц та кашу, — відказала Мотря.

— На щож ти приставила страву в таких маленьких горнятах? Сьогодні ж не п'ятниця: і батько буде обідати.

— Буде обідати, як ви наварите, бо я на вас усіх не буду більше варити. Я вам нічим не догоджу. Варіть собі самі, оджеж ви вчились в панів.

Надворі вже свитало. Сімя обідала рано, а Кайдашисі прийшлося тільки що заходжуватись коло сирих бураків та коло капусти.

— Ой, Господи милосердний! Мабуть ти наважилась звести мене з світа, — крикнула Кайдашиха: — що се ти витворюєш?

— Те що бачите.

— Приставляй у більшому горщику борщ!
— Навіщо! мій борщ вже докипає, — сказала Мотря спокійно, але насмішкувато.

Кайдашисі довелось самій поставляти другий борщ та другу кашу.

Зійшло сонце, Мотря покликала Карпа обідати і поставила на стіл борщ. Сам Карпо здивувався.

— Що се ти, Мотре, вигадуєш? ти хочеш знов сердити батька, — сказав Карпо.

— Сідай та їдж! розносився з батьком. Батькови наварить борщу мати, а я більше не буду варити на всіх.

Карпо не знав, чи сідати за стіл, чи ні.

Кайдашиха наробила крику на всю хату, на все подвіре. В хату вбіг Кайдаш, а за ним Лаврін.

— Подивись, що твоя невісточка витворює! крикнула Кайдашиха, вихопивши з печі мале горня з кашею.

Старий Кайдаш витріщав очі на горня й не знав, до чого воно йдеть ся.

— Глянь! що се таке! — сказала Кайдашиха, тикаючи під самий ніс Кайдашеви горня з кашею.

— Каша. Що ж воно, як не каша, — сказав Кайдаш. Він не доглянув ся, в якому там горшку зварили кашу.

— В щербатому б то, чи що, — сказав Кайдаш.

— В щербатому... А чи стане сеї каші на всіх? — спитала Кайдашиха, сердито, що Кайдаш не розуміє діла.

— Чорт вашого батька знає, в якому там горшку ви приставляєте кашу. Бийтесь собі у двох, а мене не зачіпайте, — сказав Кайдаш, сердитий на жінок.

— Та се твоя невісточка зварила обід тільки для себе та для Карпа. Вона хоче обідать окремо, — сказала Кайдашиха.

— Та нехай про мене обідає й сама, ще й розпережить ся, — сказав Кайдаш. — Нехай про мене зїсть сю кашу з горшком...

Старий Кайдаш памятав мотовило. В него її досі щеміла спина.

— Я вже не знаю, що се далі буде. Візьму та й піду в комірники. Чому ти, Омельку, нічого не скажеш отій сатані?

Омелько бояв ся, щоб не довелось через ту кашу вдруге задерти ноги догори, і мовчав.

— Коли ти нічого не скажеш, то я сама викидаю отой обід свиням, — сказала Кайдашиха й швиргнула горщик з кашею в помийницю. Горщик гепнув у шафлик. Помії бризнули на стіну й облили її потоками до самої полиці.

Мотря аж зверетенілась.

— Коли ви викидаєте мою страву в помийницю, то я не буду їсти вашого хліба. Ваш хліб давить мене отут у горлі, як важкий камінь. Натє вам і сей борщ, що я наварила, та про мене віддайте його собакам.

Люта Мотря вхопила з стола миску з борщем і кинула її під ноги свекрусі. Миска розлетіла ся на черепки: картофлі покотились аж під припічок.

—Пху на вас! плюнув Кайдаш на розлитий борщ і пішов у повітку робити віз.

— Пху! — плюнув і собі Карпо, тай вийшов з хати.

Лаврін присів і жартобливо плюнув на самісіньку кошичку бураків та фасолі й собі пішов з хати.

В хаті зістались самі молодиці. Кайдашиха стояла коло печи над розбитою мискою, мов камінна. Мотря стояла коло стола, як стовп, і дивилась на широкі потоки на стіні коло помийниці.

В хаті було тихо, тільки в печі на жару шкварчала ринка з вишкварками так сердито та голосно, неначе кричало десять бабів разом. вхопившись за коси. Сало шипіло, як змія, булькотіло, кувикало, як свиня в тину, гетотало, як гуска, гавкало, як собака, пищало, скреготало, а далі ніби завило: гвавт, гвавт, гвавт! Ринка, вся промочена салом, зайнялась. Сало загуло і підняло здоровий огняний язик, лизнуло челюсти і загуло вітром в комині.

Кайдашиха обернулась, глянула на огнисте море в челюстах, вихопила з печі ринку і накрила її ганчіркою. Ринка погасла, а по хаті пішов такий чад, такий смердячий дим, що Кайдашиха закашляла. Погасивши ринку, вона крикнула на Мотрю:

—Візьмиж віник та підмети, коли насмішила своїм борщем серед хати, або про мене, сховай оте добро в свою скриню.

Мотря взяла віник, згорнула черепки, буряки та картофлю до помийниці й вкинула в

помийницю.

— Зварила обід для свиней; хто вже хто, а свині тобі сьогодні подякують за хліб, за сіль, — сказала Кайдашиха.

Мотря мовчала, тільки зуби зціпила. Вона вхопила дожух, накинула на себе та й побігла до своєї матери.

— Дайте, мамо, пообідати, — сказала вона Довбищці.

— А чом же ти не пообідала вдома? — спитала мати.

— В мене свекруха люта змія; ходить по хаті, — полуміням на мене дише, а з носа гонить дим кужелем. На словах, як на цимбалах грає, а де ступить, то під нею лід мерзне; а як гляне, то від її очей молоко кисне.

— Кажі дочко свекрови, щоби вас відділив, а то ви колись з свекрухою спалите хату, — сказала Довбишка, насипаючи в миску борщу.

Колотнеча в Кайдашевій хаті не переставала. Кайдашиха не говорила з Мотрею по три дні, хоч Мотря вже не сьміла варити собі обід окремо. Стара Кайдашиха дуже любила свого унука, колисала його, цілувала, пестила. Мотря не давала їй дитини й відганяла єї від колиски. Тільки в ночі, тоді як Мотря спала міцним сном, Кайдашиха вставала до дитини, забавляла, як вона плакала, та годувала її молоком.

Кайдаш побачив, що справді треба відділити дітей. Він бояв ся Карпа Карпю, побивши батька, забув про те і ні трошки не жалкував. неначе він побив якого-будь парубка в шинку.

В Кайдаша в повітці лежало чимало дере-

ва. Кайдаш прикупив трохи колодок щоб поставити Карпови хату через сїни. Тільки почала ся на дворі весна, він закопав слупи. Мотря посїяла на тому місци пшеницю. Пшениця зійшла: то був знак, що місце для хати було чисте.

Кайдаш з Карпом закидав стїни, вшив покрівлю, а Мотря валькувала стїни. Стара Кайдашиха не поклала своїми руками нї одного кавалка глини.

Настало лїто. Хату освятили. Карпо й Мотря перейшли у свою хату. Мотря вимазала чисто хату й тільки половину сїний, неначе мотузком відміряла. Вона мазала сїни та все голосно співала:

Колиб менї Господь поміг

Свекрухи діждати!

Заставилаб стару суку

Халяндри скакати.

Скачи, скачи, стара суко,

Хоч на одній ніжці,

А щоб знала як годити

Молодїй невістїї.

А у батька свого горе —

В свекра погуляти!

А у свекра гірше пекла —

Світа не відати.

Мотря співала на злість свекрусї, голосно на всі сїни. Двері були повідчиняні. Кайдашиха зачинила двері з притиском, а Мотря ще голоснїйше гукала: „заставилаб стару суку халяндри скакати“!..

Карпо з Лавріном перенесли Мотрину скри

ню в нову хату.

Мотря сіла на скрини і промовила: тепер зовсім пані.

— Як же, Карпе, тепер буде в нас з хазяїнством. Чи тільки Мотря відділить свої горшки, чи й ти думаєш відділити ся з худобою та з полем.

— Лучше, тату, зовсім відрізнити ся з худобою і полем, — сказав Карпо.

— Гляди, щоб опісля не жалував. Ми робили в гурті одною худобою, а ти знаєш, що в гурті каша їсть ся, а гуша дітей не розгонить.

— І вже, тату! нас гуша давно розігнала. Як уже буде, так і буде. Відрізни́ть мене полем і худобою. Буду плакати на себе, а не на вас.

— То ти і свій тік так закладаєш? У нас ґрунт такий тісний.

— То вже денебудь притулю ся, хоч у курочку, — сказав Карпо.

І батько мусів відділити синові господарство: дав йому пару волів, віз, борону, мусів відділити частку поля.

Мотря від того часу в своїй хаті ніби на світ народилась. В свекрушину хату вона ніколи і не заглянула.

V.

Раз перед Зеленими святами Кайдаш післав Лавріна до млина. Лаврін запряг воли. Батько виїс з комори два мішки жита і по-

клав на віз. Мати дала Лаврінови торбину з харчом.

— Їдь же, сину, до млина, та не гай ся. Топер в млинї не завізно: млива там не богато. До вечера змелеш і до дому вернеш ся.

Син рушив з двора, виїхав з села й поїхав понад Россю. Дорога йшла з гори та на гору, з гори та на гору над самою Россю. Млин був під самим Богуславом. Лаврін звернув на малий шлях в глибоку долину і виїхав до річки.

Молодий парубок сидів на возї і навіть не підганяв волів. Він задивив ся на річку, на зелені верби понад водою. Веселе сонце грало маревом над вербами, над водою, над камінями. Воли лїниво сунулись по дорозї. Лаврін вив ся на річку і співав піснї.

За Россю під високою скелею блищав на сонци новий гарний панський млин, увесь обтесаний, обмальований, як цяцька, з покрівлею з дощок, з двома вікнами, з білими стовпами, навіть з ганком. Чотири колеса неначе залюбки та заїграшки крутились на яснїм сонци і синяли бризками на всі боки. Вода гула на лотоках, шуміла білою піною низче від колес, бризкала нїби туманом, в котрїм неначе грали в хрешника маленькі веселки.

Лаврін приїхав до млина, позносив з воза мішки, заїхав під верби, розпряг воли, поклав їм сїна, а сам лїг спати. Виспавсь добре в холодку, він скупав ся в Росї, пополуднював і пішов у млин. Міронник вже насипав борошном (мукою) його мішки.

На дворї починало вечоріти. Лаврін винїс

на віз мішки і почав запрягати воли.

Не встиг він закласти заноза в ярмо і ненароком кинув очима за Рось. За Россю коло скелі на долині, вкритій зеленим житом, червонілась якась велика квітка.

— Де та квітка взяла ся на долині, та ще така здорова? — подумав Лаврін.

Коли дивить ся він, та червона квітка ніби **пливе** межою, поміж зеленими колосками. З під квітки виринулась з колосків голова з чорними косами і неначе поплила понад колосками. Лаврін углядів, що ту чорноволосу голову двічі обвивали жовтогорячі кісники, а за кісники були затикані цілі пучки червоного маку. З жита ніби виплила молода дівчина з сапою в руках. Лаврін задивив ся на неї і покинув запрягати другого вола. Дівчина прийшла до Росі, стала на плискватім каміні і почала мити ноги. Лаврін знехотя задивив ся на її чорні брови.

Дівчина перейшла через греблю, ступила на місток на лотоках, сперлась на поруче і задивилась не так в воду, як на свою вроду. До неї з води виглянуло її лице, свіже, як ягода, з чорними бровами. Дівчина мигувалась собою та червоним намистом на шії.

Лаврін стояв під вербою недалечко від дівчини і дивив ся на неї. Сонце грало на червонім намисті, на рум'яних щоках. Дівчина була невеличка на зріст, але рівна, як струна, гнучка, як телюля, червона, як калина, довгобраза півновида, з тонким носиком. Щоки червошіли, як червонобокi яблучка, губи були

повні та червоні, як калина. На чистім чолі були ніби намальовані веселі тонкі чорні брови, густі, прегусті, як шовк.

Лаврін дивився на дівчину, як вона спустилася на щоки довгі чорні вії, як вона потім повернулася боком, дивилася на воду, на скелі, як блищало її чисте, рівне чоло.

— Ой, гарна-ж дівчина, як рай, мов червона рожа, повита барвінком! — подумав Лаврін, запрягаючи другого вола.

Дівчина вирвала з верби гильку й кинула далеко на воду. Гилька сунулась по воді поволі, а далі ніби побігла на лотоки, і шубовснула під колесо. Дівчина засміялась і блиснула всіма білими зубами проти сонця, ніби двома рядами перлів. Вона кинула очима на Лавріна, задивилася на него і засоромилася, потім зняла ся з місця, шугнула зазулею попри Лавріна, блиснула на него карими очима і повернула на шлях.

Лаврін почув, що вона ніби освітила всю його душу, освітила густу тїнь від вербою неначе сонцем і побігла на гірку зіркою.

— Де ти, красо, вродила ся! — подумав Лаврін, — з твоїми шовковими бровами: колиб ти була зазулею в гаю, то я тебе й там спіймаю.

Лаврін махнув батогом на воли і замість того, щоб їхати до дому через греблю, повернув цабе, на пригорок за дівчиною.

Дорога від млина розходилась на три шляхи. Кругом було дуже густо сіл, і Лаврінови дуже хотілось знати, з якого села та дівчина. Дівчина пішла середнім шляхом. Лаврін повер-

нув за нею. Він поганяв воли і не міг відірвати очий від тонкого стану, загорнутого в горсет, від тонкої загорілої шні. По обох боках стояло високе жито, неначе дві зелені стіни. Дівчина йшла поїд самою зеленою стіною, висмикнула з жита сині волошки, її затикала голову. Лаврін догнав її і зрівняв ся з нею.

Вона глянула на него своїми темними очима, і йому здавалось, що на житті блиснуло дві зірки.

— Добрий вечір тобі, дівчино! Чи далеко з відсіля до села? — спитав Лаврін.

До якого тобі села треба? — спитала дівчина, і її голос розніс ся, неначе в житті затуркотала горлиця.

— До того села, звідкіля ти сама, — сказав Лаврін.

— Не питай, бо швидко старий будеш, — сказала дівчина й осміхнулась.

Вона задивилась на Лавріна.

Лаврін сидів на волі, спустивши ноги на вія і махав батогом на воли.

— Який гарний парубок, хоч і білявий; які в него веселі очі! — подумала дівчина, поглядаючи скося на Лавріна.

Дівчина пішла уперед. Лаврін пігнав воли за нею. Йому хотілось, щоб вона йшла, як можна тихійше, як можна довше, щоб надивитись на неї.

— Чого се ти так ханаєш ся? — спитав Лаврін.

— Щоб мати не лаяли, — відказала дівчина.

— А деж ти була?

— Панські буряни полола за Россю, а се
иду до дому, — сказала дівчина і вже смілій-
ше глянула на Лавріна. Вона пішла тихійше,
розмовляючи з парубком.

— Та скажи бо, дівчино, з якого ти села:
Чи з Бівець, чи з Дешок?

— З Бівець, — сказала дівчина: — а тобі
нащо?

— А хйба не можна спитати? Як тебе
звуть?

— Мелашка! Отсе, який ти цікавий.

— А як твого батька називають?

— Охрім Балаш. Може хочеш знати, як і
матір звать? — спитала дівчина і засміялась: а
ти сам бієвський?

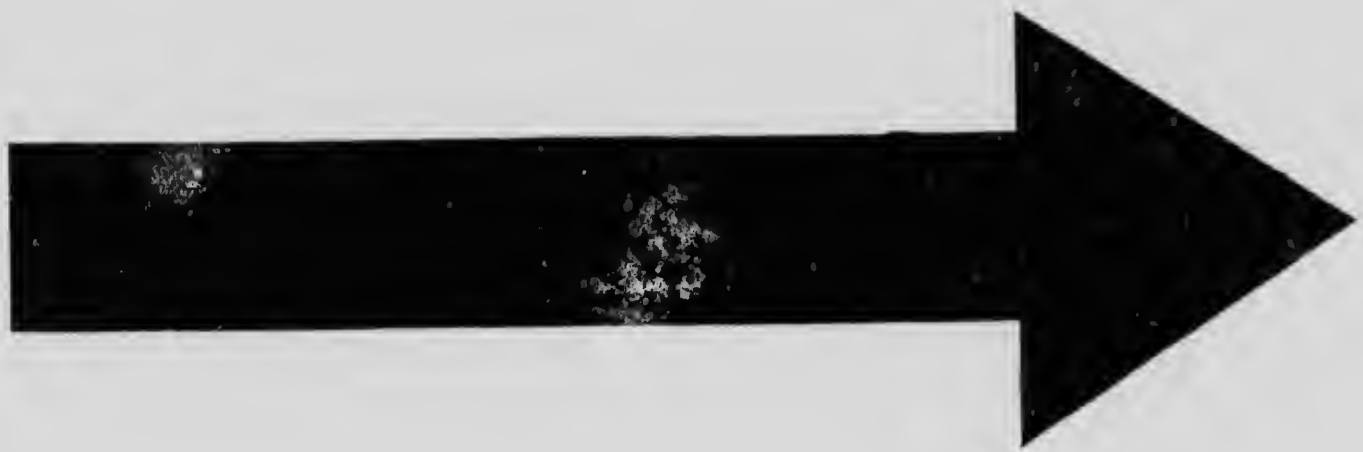
— Ні, я з Семигор. Мене звать Лаврін Кай-
лащенко.

— А чоґож ти їдеш з мливом не в Семи-
горі, а в Біевці?

— Та се мене батько післав... — сказав Ла-
врін тай не доказав.

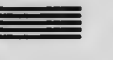
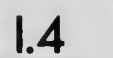
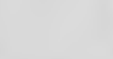
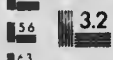
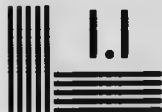
Вузка дорога йшла на гору і прорізувала
високе жито до самого ліса. На горі було вид-
но лісок. Дорога ховалась у лісок і знов зараз
спускала ся дуже круто в глубокий вузкий яр,
зарослий густим лісом. Лаврін не поганяв во-
лів: він забув і про воли, і про мішки а тіль-
ко дивив ся на Мелашку.

В долині вже стояла густа тінь. Доріжка
була така вузка, що зелене гиле в горі сходи-
лось до купи і закривало небо. Старі дуби й
граби стояли в тіни стовпами, а на противній

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

APPLIED IMAGE Inc

1653 East Main Street
Rochester, New York 14609 USA
(716) 482 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

горі верхи дерев ще горіли на червонім вечірнім сонці.

Мелашка йшла стежкою й плуталась між високою смілкою та дзвониками. Її чорноволоса голова з маковим вінком здавалась квіткою.

Лаврін не зводив з дівчини очий. Її краса між високою травою на окопі, між синими дзвониками та червоною гарною смілкою так засліпила йому очи, так разом заманила серце, що вона йому здавалась не дівчиною, а русалкою.

Мелашка заспівала пісні. Пішов гук по лісі і розлив ся по долині срібною дуною.

— Нема в Семигорах ні одної такої гарної дівчини, — подумав Лаврін, — він скочив з воза, кинув воли й пішов стежкою поруч з Мелашкою. Дівчина липнула на него своїми мов блискавкою очима, почервоніла і спустила очи в низ.

Густа тінь під зеленим гилем розлила якись чари. Мелашка здалась йому тепер в двоє красшою. Червоний мак на голові зблід перед її красою.

— Скажи мені, Мелашко, де ти живеш. Покажи мені хату твого батька.

В Мелашці так закидалось серце, як птиця тріпаєть ся в густім гилю.

— Наша хата край села, в яру, на Западних, — сказала вона дуже тихо й зовсім спустила вії на щоки.

Воли помало плентались дорогою. Лаврін мовчав і Мелашка мовчала. В лісі було тихо, як в хаті. Здавалось, ліс вже дрімав, засипав і

тільки через сон дивився з гори освіченими верхами на заходяче над Богуславом сонце. На високім дубі, над самими головами парубка і дівчини затріпала крилами якась птиця. Вона злякала їх обоїх так, що вони аж кинулись.

— Мелашко! — промовив Лаврін тихим голосом: — як побачив я тебе над водою, то неначе з криниці погожої води напився...

Мелашка засоромилась і дивилась в землю. Вона мовчала. Птиця на дереві затихла, й знов у лісі стало тихо, як у хаті.

— Твоя краса, твої чорні брови, неначе моє здоров'я. Як глянув я на тебе, то неначе набрався здоров'я, — знов почав Лаврін.

По дорозі проти них йшла якась молодичка, спускаючись з гори. Лаврін замовк.

Ліс кінчився на горі. За лісом починалось село, розкидане на горах, та в глибоких ярах. Лаврін сів на віз. Мелашка відійшла на бік і пішла попід тином. Вони поминули церкву, знов пустилися вивозом з крутої гори й повернули в вузкий, як рукав, яр. Лаврін поїхав за нею. Яр крутився гадюкою на всі боки. Хати були подекуди розкидані попід горами.

— Се наші Западинці, а ондечки біліє наша хата! — сказала Мелашка, показуючи на одну маленьку хатину під самою крутою горою в кінці вузкої тісної долини.

Хата була трета від кінця і стояла край вишневого садочка. Вона була мала, стара, аж похилилась на бік. Коло хати стреміли хлівці, та повітка. Було по всьому видно, що Балаш був чоловік убогий.

— Мелашко! Мелашко, я прийду до тебе на вашу вулицю. Чи прийти, чи не треба? — спитав Лаврін.

— Приходь, — сказала Мелашка, але поспішай до дому, бо тебе батько лаяти ме.

— А може ти вийдеш до млина завтра над вечір, під ту вербу, де я стояв з волами. Однак завтра неділя. Я впрошу ся в батька, або прийду й батька не питаючись.

Мелашка йшла осторонь і мовчала. Вона думала.

— Чи прийдеш, Мелашко? бо я прийду, хоч би мене батько привязав.

— Прийду, — насилу почув Лаврін від неї тихе слово.

Лаврін спинив воли й водив слідом за Мелашкою очима, доки вона ввійшла в свою хату. Тоді він повернув воли назад і поїхав до дому. З Бієвець до Семигор була простійша дорога, але Лаврін поїхав назад тим шляхом, куда пішла Мелашка. Йому здавалось, ніби дівчина погубила за своїм слідом квітки та зорі.

Лаврін приїхав до дому аж о півночі. Батько накрив його мокрим рядном.

— Чого се ти так довго бавив ся, неначе іздив з мішками у Крим?

— Та там у млинї так завізно, що трудно було дотовпити ся; мусїв чекати черги до самого вечера. — відбрїхував ся Лаврін.

— А я думав, чи не поломав ти часом во-за, — говорив сердито батько.

Мелашка ввійшла в свою убогу хатину й

стовпом стала. Доки вона йшла поруч з Лавріном, доти на неї неначе південне сонце світило; а як увійшла в хату, для неї неначе сонце впало з неба, і відразу стала темна ніч. Мати загадувала її роботу; робота випадала з рук. Вона пішла в садок, стала під вишнями, схиливши голову, і для неї все здавалось, що вона йде зеленим гаєм поруч з Лавріном, і ніяк не перейде того гаю. От вона ніби сходить з гори, в темну долину, а з долини знов виходить на гору й знов поруч з Лавріном спускається в яр попід дубами, а Лаврін ніби дивить ся на неї ясними веселими очима, та все говорить, мов соловейко щечече... Тихій та смирній дівчині йшла на душу пісня.

— Чи ти, дівко, сьогодні здуріла, чи на тебе наслано! — крикнула мати.

Мелашка була з поетичною душею, з ласкавим серцем. Часом вона в свої розмові несамохіть вкидала слова пісень.

І зелений гай, і Лаврін, і його очи, — все разом здало. Мелашка важко зітхнула і пішла в хату до роботи.

Другого дня, в неділю, Лаврін не міг дідати вечера. Ніколи йому день не здавав ся таким довгим. Над вечер Лаврін накинув на плечі свиту, взяв у руки сопілку й пішов до млина. Йому здавалось, що його туди несуть крила. Цілу дорогу то сопілка його грала, то пісня ніби сама співалась.

Лаврін прийшов до Роси. За високою скелею перед ним розгорнулась долина з вербами: гребля. Рось, млин над Росею. Вечірне

сонце так як і вчора обливало ясним промінем всю долину. Вода під колесами шуміла... Лаврін глянув на місток на лотоках. Мелашки не було; подивився під ту вербу, де він стояв з возом, і там її не було.

Понад Росею над самим берегом росли довгими рядами верби та лози. На одному каміні під вербою сиділа Мелашка. Лаврін углядів її голову з вінком квіток. Сопілка сама защебетала, як перепелка. Мелашка вгледіла Лавріна на греблі, встала з каміня й стала над водою, похиливши голову.

Лаврін перейшов через греблю й насилу продерся через густі верби та този, переплетяні б. ними крученими паничами та ожиною.

— Добрий вечер, Мелашко! — тихо промовив Лаврін, взявши її за руку.

— Доброго здоров'я! — обізвалась ще тихше Мелашка, і її очі стали повні сліз, як криниця води: — я думала, що ти не прийдеш. Чого ти так забарився? Чи тебе мати не пускала, чи батько сварився?

Сядьмо, Мелашко, та поговоримо.

Вони сіли на довгому, як стіл, каміні.

Сонце світило на них зза Роси й пронизувало зелені верби, кущі високої осоки коло самого каміня в воді, високий кущ очерету з куллатими китицями, що закриті їх від млина.

Чого ти, Мелашко, така смутна? Брови твої чорні, й лице біле; де ж дівся румянець з твого лица?

— Я цілу ніч спала — як не спала. Все ніби гуляла з тобою в зеленому гаю та квітки

рвала; все ніби дивилась на тебе, — не надивилась, говорила з тобою, — не наговорилась.

Лаврін розпитував Мелашку про її батька, матір, за сестер та братів. Вона йому розказувала, що її батько бідний, що мати її дуже любить і жалує, що в неї багато маленьких сестер та братів. Лаврін обняв її тонкий стан, і вона схилила йому на плече голову, завітчану маком, настурцями та мяткою. На Лаврінове лице похилились свіжі квітки маку, та пахуча мятка її прохолоджували його горячу щоку, неначе холодна роса.

Мелашка розпитувала Лавріна про його батька, про село, за Семигорських дівчат. А вода в Росі тихо плила; лотоки гули, неначе десь далеко у лісі; тихо коливалась осока та латаття на водяній бистрині коло каменя, неначе дерево на тихому вітрі. Сонце сідало за Росею, за Богуславським лісом. Жита ніби дрімали. А в молодих душах розгорювалась любов, як розгорюється сонце літнім ранком.

Вже сонце зовсім зайшло, і на дворі стало сутеніти. Мелашка встала.

— Чи се ти пійдеш вже до дому? — спитав Лаврін.

Бою ся опізнити. Мені дорога до дому через гай.

— То я тебе проведу, — сказав Лаврін.

І вони обоє зняли ся з каменя й пійшли між житами на гору. Лаврін провів Мелашку до села. Вже було видно хати. Треба було прощати ся.

— Дівчино моя, краща від сонця! не маю

сили відірватись від тебе. Де збираєть ся ваша вулиця? Йди до дому, а з — дому виходи на вулицю. Я там тебе буду ждати.

— Наша вулиця збираєть ся недалеко від церкви, під вербами, коло керниці. Але як ти вернеш ся до дому вночі? Що тобі батько скаже?

— Вже про те не питаї! Те буде, що Бог дасть.

Меланка пішла до дому, а Лаврін пішов до керниці, де збиралась вулиця.

Надворі смеркало. Під вербами, недалеко від керниці заворушились дівчата й хлопці. Лаврін зояв під вербою коло тину. Парубки вгляділи його, поздоровкались з ним і зараз примітили, що Лаврін був їм незнакомий.

— Що ти за людина? — спитав Лавріна оден парубок: — ти, здаєть ся, не з нашого кутка... А чого се ти, вражий сину, ходиш до наших дівчат на нашу вулицю. нас не спитав-шись?

Парубки обступили Лавріна навкруги.

— Я не бієвський. Я прийшов в Бієвці недавно і шукаю собі роботи. — обізвав ся Лаврін.

— Ого-то! добрий робітник. Роботи не знайшов, а на вулицю зараз дорогу знайшов! — крикнув другий парубок.

— Коли хочеш з нами гуляти та до наших дівчат ходити, то став нам могорича, а то ми тобі княми не скажемо дорогу з нашої вулиці.

Лаврін знав парубоцький звичай і повів усю парубочу ватагу в шинк. Він поставив їм

могорича і вже в згоді з ними вернув ся на вулицю.

Мелашка незабаром вибігла на вулицю. Лаврін пізнав її й відійшов з нею від челяди. Вони стали осторонь під вербою коло тину, зза котрого виглядали широкі квітки соняшників. Лаврін прикрив Мелашині плечі своєю свитою і обняв її за стан.

Зорі висинали на небі. Село заснуло. Дівчата співали та жартували з хлопцями. А Мелашка, як горлиця, горнуласть до Лавріна. Вже вулиця розбіглась. На небі зійшла зоря, а Лаврін все стояв з Мелашкою і не мав сили відійти від неї.

— Коли ж ти прийдеш до мене? — спитала Мелашка.

— Я до тебе ладен що ночі ходити. Прощай чорнобрива! Прощай, моє ясне сонечко! Десь ти, моя мила, з рожі та з барвінку звита, що додержала мене до самого світа, — сказав Лаврін.

— Коли я твій голос коло двора почую, я зараз вилину до тебе, сказала Мелашка.

— Як я тебе люба, візьму, чи не будеш нудитись в Семигорах? — спитав Лаврін.

— Чого мені нудитись з тобою? Як ляжу спати, твоя тїнь ніби в головах стоїть у мене. Я б прикрила твій слід листом, щоб його вітер не завіяв, піском не замів, — сказала Мелашка. — А може ти отсе підеш за ту діброву та і занесеш на віки свою любу розмову.

— Не бій ся, Мелашко! я тебе не покину. Після-завтра виходи на вулицю. Я прийду, хоть

маю пропасти. Прощай, моя мила, краща від золота, краща від сонця, — сказав Лаврін і поцілував Мелашку, неначе впік її душу своїми горячими устами.

Лаврін прийшов до дому вже світом і ляг спати у повітці. Вже всі повставали, а Лавріна не було видно. Вже сонце високо підбилось в гору. Батько знайшов Лавріна в повітці і не міг добудити ся.

— Десь Лаврін блукав цілу ніч, — сказав Кайдаш жінці. — Ходить коло роботи, мов п'яний, і ходячи спить.

— На вулиці гуляв, — сказала Кайдашиха.

Минув день, минула ніч, а на другу ніч Лаврін знов майнув у Бієвці темної ночі при ясных зорях. Мелашка знов до його вийшла, і знов він вернув ся світом додому, знов не виспав ся і так знеміг ся, що, без сорома казка пішов по обіді в клуню, ляг у засторонку на соломі й спав до самого вечера.

— Занапастив себе парубок! — бідкав ся Кайдаш: — і де ти бродиш, де ти волочиш ся цілу ніч? — питав Лавріна батько.

— Там, де й ви волочили ся, як були парубком, — сказав Лаврін.

Лаврін ходив у Бієвці до Мелашки через день і зовсім розледащів. Без Мелашки йому став світ немилий. Йому стала немила мати, став немилий батько, стало погане село. Як тільки настав вечер, як тільки висипали зорі на небі, його тягло в Бієвці. Він не зводив очей з тих гір та лісів за Россею, де стояли

Бієвці.

— А що, жінко! настають жнива, а з нашого Лавріна не буде ніякої роботи, — говорив Кайдаш до жінки. — Ходить по садку, неначе напившись отрути.

— То про мене нехай женить ся. Треба ж його колись одружити. Але де йому брати собі невістку в нашому селі, коли вже ось маємо одну сатану в хаті. В сих Семигорах всі дівки тепер, мов чорти.

— То оженимо хотьби де: хиба нема більше сіл на світі, — сказав батько.

Мати пішла в садок. де під яблунею лежав Лаврін.

— Чого ти, сину, став такий смутний? чи в тебе що болять, чи ти щось на думці маєш?

Лаврін мовчав, тільки рукою махнув. Його очи дивились в зелену гушину з яблінок та черешень.

— Я отсе говорила з батьком за тебе. Батько хоче тебе оженити. — силай, сину, старостів до Катрі Головківни. Катря тиха дівчина й гарна, мов калина процвітає.

— Правда, що процвітає — як макух під лавкою. Нема мені в Семигорах пари.

— А до кого ж ти ходиш в долину?

— Та я мамо, ходжу на вулицю в Бієвці.

— Аж у Бієвці! — крикнула мати до лоні плеснула.

— В Бієвці. мамо. Там побачив дівчину! брови чорні, очи карі, любо подивитись; лице як калина, а як гляне, засміється, в мені

серце вяне.

— То про мене шли старостів і в Бієвці. Чия ж вона дочка?

— Балашова. Її звать Мелашкою.

— Чи тиж знаєш, що за люде ті Балаші? Чи тиж знаєш Мелашині норови? Стережи ся, сину, щоб не взяв такої, як Карпо.

— Як з нею не оженю ся, то в Росі втоплю ся, — сказав Лаврін і відвернув лице від матері.

— Чи робоча ж вона? Чи має що за душею її батько?

— А чом же. Балаш, здаєть ся люди і з достатками, але я в його скриню не лазив.

— То про мене посилай старостів і до Балашівни, а я з батьком поїду на розглядини та подивлю ся на твою милу, і на її батька — матір.

Лаврін так і зробив, як йому раяла мати: причепурился, взяв двох старостів, тай пійшов у Бієвці.

Балаш не сподівав ся так рано старостів до своєї дочки. Мелашка була дуже молода. Наставали жнива. Балаш відказав старостам ні се ні те. Мелашка стояла коло печі й залилась слезами. Батько постеріг, чого Мелашка так пізно верталась з вулиці, і згодив ся на заручини. Мелашка втерла слёзи рукавом і подавала старостам рушники.

В неділю Кайдаш з Кайдашихою збирались їхати в Бієвці на розглядини до Балаша. Лаврін, веселий та щасливий, запряг воли.

— Чи гарна ж, сину, хата в твоєї Мелаш-

громаді жовті нові сапянці. Сонце грало на чоботах. Сапянці жовтіли на всю вулицю.

— Йй Богу, підняла свиту навмисне вище колін та показує жовті сапянці, — сміялись чоловіки: везе Кайдаш свою жінку, неначе на ярмарок на продаж.

Кайдашиха переїхала греблю, виїхала на гору і віхала в Бієвці. Кайдашиха обтерла білою хусточкою сапянці і гордовито дивилась навкруги: дивіть ся, мов, люде добрі, яка паня їде до вас у гости.

Чималі хатки блищали між садками. Коло церкви стояла здорова хата з новими вікнами.

— Чи не тут живе Балаш? — спитала в сина Кайдашиха.

— Ні, мамо! се дякова хата. Балаш живе трохи далі, — сказав Лаврін, показуючи вулицю, куди треба було повертати.

Віз повернув поза церквою. В одному садку біліла здорова хата з мальованими одвірками та дверми.

— Мабуть се Балашева хата, — говорила Кайдашиха.

— Ні, мамо. Балаш живе гень-гень на отому кутку, в яру, на Западінцях.

Вже вони минули село. Хат було видно дуже мало. Дорога спускалась з крутої гори в глибокий яр. В яру подекуди білілі убогі хати, неначе білі вівці.

— Отсе, мамо, й Западінці, — сказав Лаврін, і його очи весело заблищали.

Кайдашиха насупилась. На Западінцях невидно було ні одної хазяйської, доброї хати.

— Куди ж ти отсе везеш нас? Здаєть ся, ми вже й село минули, — спитала мати.

— Встаньте, мамо, з воза, бо тут гора дуже крута, — сказав син.

Кайдашиха не встигла встати з воза. Воли розбіглись з крутого, як піч, горба. Кайдаш скочив з вія, побіг за волами, спиняв їх, бив пужалом по мордах, але важкі воли не могли здержати воза. Віз їхав їх ззаду, її вони понерли з усеї сили нанніз. Кайдашиха вхонилась за полудрабки і трусилась, як у пропасниці. Віз натрафив колесами на горбок і перекинув ся. Кайдашиха викотилась з воза, неначе мяч. Сіно вкрило її зверху. Воли потягли воза по долині.

— Тиру, сірий! тиру, моругній! бодай ти сказив ся! — кричав Кайдаш і сам летів з гори з усеї сили, не гірше волів, а воли басували мов коні, задерши голови, та тільки рогами крутили.

— Отсе завіз мене в Западниці, бодай вони пропали! — кричала Кайдашиха на весь яр: трохи вязів не скрутила.

Кайдашиха вкачалась у сіно та в пил і тільки обтрушувалась. Сіно почіплялось до червоних торочок на голові, поналазило за комір, в пазуху, заплуталось в хрестах та в дукачах. Пил набив ся її у ніс, в уха і навіть у рот. Вона розперезалась, витрясала сіно з пазухи та пчихала, як кішка (кітка), що понюхала перцю. Полудрабок обштульгав жовтий сапянець і зробив смугу через усю холяву і передок.

— А бодай сі Западниці були запались,

ніж мала я до них їхати! — лаялась Кайдашиха, витягаючи сіно зза пазухи, висмикуючи його з голови: отсе завітчалась сіном, як вівця репяками: каторжне сіно коле в спину, хоч спідницю скидай!

— Та тут хоч спідницю скинь та й по яру бігай. Ніхто не побачить, бо щось тут і хат негурт видно, — сказав Кайдан.

Лаврін помостив на віз сіно, застелив килимом. Кайдашиха зовсім очепурилась, сіла на віз та все лаяла Западницю.

Поїзд рушив далі. Яр закрутився на всі боки. Хат було видно все менше. Хати були все бідніші.

— Тай крутять ся каторжні Западницю аж голова в мене вже крутить ся! — гомоніла на возі Кайдашиха: — де ж хата твоєї Мелашки? — питала вона в Лавріна.

— Ото третя від кінця, — сказав син.

Високі, зовсім голі гори стояли по обидва боки, як стіни. Зверха було видно невеличку смужку синього неба. В самому кінці було видно три убогі хатини.

— Отсе, завіз мене в якийсь улик. Се не Западницю, а якийсь чортів мішок! Сюди тільки чортам збирати ся битись навкулачки, а не господарям їздити. То се ті твої здорові хати?! Та тут мабуть живуть старці, а не хазяїни.

Віз підїхав під ворота. Балашова хата була мала й стара, вона розсунулась, випнула задвіркову стіну і ніби присіла на спочинок, неначе стара баба. На причілку хата була підперта двома стовпами, обмазаними білою гли-

ною. Маленькі віконця ледви блищали.

Кайдашиха сиділа на возі й не хотіла злазити. Вона зовсім розсердилась. Лаврін відчинив ворота. Вони заторохкотіли в його руках, неначе кістки сухих ребер. Кайдаш пігнав воли в ворота. Зза хати вибігла суха собака, кудлата, як вівця, і зашавкотіла на гостей. З хати вибігло пятеро дітей, а з ними вийшла з хати Балашиха в товстій сорочці, в убогій старій хустці на голові.

Кайдаш і Лаврін поздоровкались з Балашихою. Зза Балашихи з сіней виглянула Мелашка, мов квітка, блиснула чорними очима, пахнула рум'яним лицем і знов сховалась у хату. У Лавріна зімліло серце.

— Просимо як найласкавіше до хати! — промовила Балашиха і поклонилась Кайдашисі.

Кайдашиха була сердита на Западинці, аж сонла. Вона простягла з полудрабка жовті чоботи й показала їх Балашисі до самих колін.

З сіней вийшов Балаш, ще молодий чоловік, привитав ся до гостей, кланяв ся сватам і просив їх у хату.

Кайдашиха нахилила в низьких дверях голову, і для неї здавало ся, що вона влазить у якусь скриню в дірочку. Хатні двері були ще низші. Кайдашиха нагнулась і тільки що хотіла гордо підняти голову, та з усеї сили лускіт'ям в одвірок!

Кайдашиха почула, що в неї на тімю вискочила гуля. Вона вхопилась за тім'я. Гуля заболіла так, неначе хто сунув в тім'я розпеченим залізом. В Кайдашихи виступили сльози на

очах, защеміло коло серця, але вона мусіла мовчати і терпіти.

— Ой крикну! — думала Кайдашиха: — ой не видержу, заховаю! Отсе сором! Ой вилаю в батька і матір Лавріна, і сих поганих Балашів! — думала вона й мусіла зуби зціпити, щоби вдержати язика.

Малі діти зареготались. Кайдашиха мовчки кляла в батька в матір і Бієвці, і Балашову хату. Вона полапала рукою тімя: високий очіпок поламав ся й зігнув ся. Кайдашиха стала шута, як безрога корова.

Балашиха попросила Кайдашиху за стіл. Кайдашиха глянула на убогу хату й не церемонилась; вона просто полізла за стіл і сіла на покуті, занішившись та втираючи губи хусточкою.

Хата була дуже низька. Маленькі віконця були ніби сліпі. Через старі шибки, вкриті зеленими та червоними плямами, не видно було навіть неба. Стара лежанка з каменя неначе присіла і розїхалась. Каміне повипиналось з неї, неначе сухі ребра в худой шкапи. На полу в кутку стояла стара невеличка скриня. Стеля вигнулась, а серед хати стояв тонкий побілений стовп і він підперав сволок.

Кайдашиха гордим оком оглянула хату: й обернула голову до образів. Її червона, високо завязана хустка на голові придавила коліна святі Варварі на чималому образі. Вона відсунулась від образу й сіла проти вікна.

Малі діти поставали серед хати й повітрішували на Кайдашиху оченята. Коло дітей те-

рлась кішка, обстрижена від голови до самого хвоста. Кайдашиха глянула на дітей, глянула на чорнобриве Мелашине лице й трохи помякшала. Вона любила дітей.

— Чом ти, Лавріне, не сказав, що в моїх сватів є маленькі діти? Ото який же ти! Я була б вам, діточки, привезла гостинця. В мене ж є й горішки, є мед і мак; була б спекла маківників. Ото, Боже мій! — бідкалась Кайдашиха.

Діти пороздзявляли роти. Горішки й маківники залоскотали у їх ротиках. Вони дивились на богату тітку і все ждали, що спід її поли от-от посиплять ся горішки, а з пазухи повискакують маківники.

— Отсе Боже мій! не взяла дітям нічоґісенького. Натє ж вам хоч по шажку.

Кайдашиха витягла з пазухи хусточку, розв'язала вузол і роздала по шагу. Діти дивились на шаги й не знали, що з ними робити.

— Чи можна, мамо, їсти дзеню? — спитала маленька дівчина і полизала язиком своєю дзеню.

— Не бери, серце, в рот, бе! пхе! — сказала Кайдашиха.

— Кака дзеня! якби маківників, — сказав хлопчик. — Мамо! хочу маківників, — за-репетувала дівчина.

— Які в тітки жовті ноги, неначе в нашої зазулястої курки, — сказав голосно, але ніби про себе старший хлопчик.

— Хто видав так говорити. Ось я тобі дам. Ідіть собі гуляти на двір, — сказала Балаши-

ха і випровадила дітей з хати.

Балаш з Кайдашем посідали кінець стола і почали розмовляти за жито та пшеницю, за сіно та за ярину. Кайдашиха післала найстаршого хлопця в шинк по горівку.

Отсе, Боже мій! гарні гості, та не знаючим вас і витати. Тепер Петрівка, такий важкий час, -- бідкалась Балашиха.

—Адже ж, мамо, я принесла з ліса глечик суниць, — вихопилась Мелашка — зварім на полудне вареників з суниць та з полуниць.

— Адже ти, дочко, добре радиш, — сказала Балашиха. — Побіжи вибери свіжих огірочків та й заходжуй ся коло вареників, а ми з свахою трошки побалакаємо.

Мелашка завешталась по хаті, зняла з кілків ночови, винесла до сінній і пішла в хижку (комору) за борошном.

Кайдашиха не зводила з неї очей. Мелашка була молоденька й невеличка на зріст, але проворна, жвава.

— Ну, невелика поміч буде мені з такої невістки. Для неї ще б тільки на припічку кашу їсти, — думала Кайдашиха.

Хлопець приніс квартиру горівки. Балашиха накраяла хліба. Балаш почастивав гостей горівкою. Кайдаш вихилив чарку до дна, а Кайдашиха, по своєму звичаю, тільки губи вмочила й втерлась хусточкою. Вона взяла скібку хліба, щоби закусити. Хліб був чорний, як земля, глевкий та несмачний. Кайдашиха через силу проковтнула шматочок. Хліб давив єї в горлі.

— Чи се люди убогі, чи Балашиха зовсім

не хазяйка. Довго прийдець ся мені вчити сю Мелашку, — подумала Кайдашиха і зітхнула: — колиб хоч не була така сатана, як Мотря. І в Мотрі не погані брови, а за тими бровами ціла купа лиха.

— Погана в вас в Бієвцях горівка, неначе сирватка з перцем, — сказав Кайдаш, згадуючи ту чудову запіканку з червоним перцем, що він пив на розглядинах в Довбиша.

— Погана, бо іродів шинкар розводить годою, — промовив Балаш: — бодай йому смерть така, як отся горівка.

— Так тільки смердить горівкою, — сказав Кайдаш.

Хазяїн почастував Кайдашиху. Кайдашиха багато приказувала, а мало випила.

— Ну та й горда моя сваха! тільки погоче губи в чарці, — подумала Балашиха.

Поки старі балакали та пили, Мелашка затопила в печи й полїпила вареники. Кайдашиха не зводила з неї очей, та все скоса поглядала на чорні неначе житні вареники на ситі.

Незабаром і вареники поспіли. Балашиха відцідила їх на друшляк і подала на стіл.

— Вибачайте на сей раз, будьте ласкаві. До вареників нема меду, — сказала хазяйка.

— Та обійдемоь, моє серденько, і без меду. Чи се житні, чи пшеничні вареники? — спитала Кайдашиха.

— Та се в нас така пшениця вродила, — сказала хазяйка: — не пшениця, а якась мішанина з житом.

Кайдашиха полизала вареники, виїла суніці, а тісто покинула на полумиску.

Полуднуючи, свахи зговорились, щоби зараз після Петра в першу неділю справити весіле. Лаврін пішов з Мелашкою у садок і не міг з нею наговорити ся.

— Якби батько не віддав мене за тебе, то я б сама собі смерть заподіяла, — говорила Мелашка до Лавріна.

— Чи не буде, Мелашко, тобі скучно за Бієвцями? — спитав Лаврін.

— Там мені буде веселенько, де ти будеш зі мною, мое серденько, — сказала Мелашка.

Балашиха вийшла й поклікала Лавріна і Мелашку полуднувати. Балаш почаствував їх з своїх рук і налив чарку Кайдашисі. Кайдашиха взяла чарку в руки і хоч була сердита, але таки не вдержалась і розпустила на всю хату мід своїм язиком: — будь же, дочко, здорова, як риба; гожа, як рожа; весела, як весна; робоча, як пчола; а богата, як свята земля! Дай тобі, Боже, спішно робити; щоб твої думки були повні, як керниця водою, щоб твоя річ була тиха та богата, як нива колосом. Дай вам, Боже, з роси, і з води; нехай ваше жите буде між солодкими медами, між пахучими квітками.

Кайдашиха таки випила чарку, хоч і скривилась, як середа на п'ятницю. Мелашина краса таки розв'язала її язик і витягла з него меду цілий улий.

Кайдашиха над вечер розпращалась з новими сватами і поїхала до дому.

— Горді наші свати, нема що казати, — сказала Балашиха: — не знаю, чи добре тобі дочко, буде в сеї чепуристой свекрухи, — промовила вона до Мелашки.

Не швидкою стопою потягли ся Кайдашеві воли вздовж Западниць. Кайдашиха сиділа високо на возі і вже поховала свої жовті сап'янці, прикривши їх свитою. Лаврін ішов осторонь коло воза.

— Ой, поганяй швидше воли! — крикнула Кайдашиха на чоловіка. — Колиб завидна видісти з сего каторжного улія. Буду памятати, коли їздила на сі Западниці. Не заманите мене сюди й колачем. Поробила двері, нічого сказати. Трохи собі голови не знесла, а на очінку зробила собі правдиві Западниці.

— За то ж, мамо в вас на голові мабуть набігли цілі Семигори. Чи велика, мамо, моргула на голові? — Спитав усьміхаючись Лаврін.

— Моргуля! Твоя теща правдива моргуля: хліба не вміє доброго спечи. Набрала ся лиха, поки навчила богачку Мотрю, а за сею чевісткою наберу ся три копі лиха ще й зверхом. Мотря пригнала в двір стрижену ягницю, а Мелашка мабуть прижене оту стрижену кішку.

Кайдашиха лаялась, та все подивлялась набік, чи часом не зобачить де знайомих людей. Її здавало ся, що проти неї назустріч вийде вся бієвська громада з головою на чолі.

— Поганяй бо швидше! може забіжу на часок до попаді та хоть пополудню гаразд, та досхочу наплю ся наливки. Я в тутешній попаді як у себе в дома.

Воли виїхали на гору. Коло попового двора Кайдашиха встала й пішла в двір.

— Та не забавляйтеся, мамо, не залежуйте довго на пухових подушках! — гукнув матери вслід Лаврін.

— Гляди лиш! побачимо, яких пухових подушок навезе твоя Мелашка. — обізвалася Кайдашиха, обтираючи хусточкою чоботи.

— Хоч між дровами, аби з чорними бровами! — сказав Лаврін: — хоч під лавкою, аби з гарною панянкою.

— Побачиш! краси на тарели не крають. Чорними бровами не напешся й не наїсишся, — сказала Кайдашиха і пішла в двір.

— І на чортового батька їй здались ті падаї! Хочеться ж дражнити попових собак! — бубонів собі під носом Кайдаш.

Вже сонце зайшло, вже на дворі смеркалось, а Кайдашиха сиділа та щебетала в погаді. Воли стояли похиливши голови, Лаврін сперся на тин і думу думав. Кайдаш заснув, протягнувшись на возі.

Забрехали собаки в дворі. Кайдашиха вийшла з хати, весела, неначе прийшла з церкви.

— От хто мене витав! не так, як Балашиха.

І Господи! не знали, де її посадити мене. Частували мене матушка і чаєм, і горівкою, і наливкою, — хвалила ся Кайдашиха й тим трохи примирилася з Западинцями.

Через тиждень Лаврін повинчався з Мелашкою і привіз її в батькову хату.

VI.

Тиждень прожила Мелашка в селі, як у раю. Після вбогії батьківської хати вона на ніби ввійшла в панські помешкання. Кайдашиха хата була просторна, з чималими яскравими вікнами, з новими образами, з великими вишиваними рушниками на стінах та на меблях, і зелений садок, і маленька пасіка в саду від горою, і кершниця під грушею, і дубова діброва на горах, і розмова з Тарасом на сїкою, — все ніби завітчало своє серце хвилюваннями та зацвіло пахощами. Тижень міг був як одна година.

Мелашка ніби не бачила, як пани в селі лаяв ся з свекрухою, ніби не чула, як свекруха відразу обсинала її неласкавими словами.

Кайдашиха привитала старшу невістку перше солодкими медовими словами, а потім вже дала їй покоштувати полину. З Мелашкою вона обійшлась инакше: вона відразу почастивала її полином. Вона не любила Мелашиних батьків, і як тільки бралась за тімя, то згадувала Западницю і свої розглядни в Балашів. Мелашка була молода, незугарна до важкої роботи, а Кайдашиці дуже бажалось на старість полежати та відпочити.

Тільки тиждень після весілля Кайдашиха змовчувала та скося поглядала на Мелашку, показуючи їй роботу. На другий тиждень вона вже лаяла невістку і гтузувала з неї.

Одного дня ще досвіта Кайдашиха збу-

дила Мелашку і загадала її місити дїжу, а сама поралась коло печі. Мелашка влізла руками в дїжу і ніяк не могла вимішати тіста з самого дна: дїжа була здорова, а вона сама була невеличка на зріст і не могла достати руками до дна.

— Лавріне! підстав своїй жінці під ноги стільчик; бач, не дістане руками й до половини дїжі.

Лаврін взяв маленького стільчика і підставив Мелашці під ноги. Мелашка вилізла на стільчик і, запнувшись білою фантиною, неначе боролась з здоровою дїжею, тикаючи в тісто маленькими кулачками та тонкими руками. Лаврін не зводив очей з Мелашки і мигував ся, як вона проворно орудувала руками, як стільчик хитав ся під ногами. В неї на чолі виступив піт.

— Лавріне! втри жінці піт з лоба, а то ще в дїжу покапає, — знов сказала сердито Кайдашиха.

Лаврін обтер своїм рукавом і сряче Мелашине чоло. Мелашка, як дитина глянула на него темними очима й усміхнулась. Свекрушин докір полетів проз її вуха й не зачепив душі.

— Лавріне! — знов гукнула Кайдашиха — утри лиш носа свої жінці. Он, бач, дядьки з носа виглядають, — вже кепкувала свекруха дивлячись на дитячі Мелашині руки.

Мелашка всміхнулась, але якось жалібно глянула на Лавріна: вона неначе не дочула свекрушиного слова, хоч розкоштувала поля.

Лаврін мовчав і тільки глянув на мітр.

В хату ввійшов Кайдаш. Він виголодів ся за роботою і почав гримати, що Кайдашиха опізналась з ком.

— Ой далась. Чому не опізнитись, коли понабиралі в хату невісток з Западниць. Коли з Довбишами не могла увипутись, а з Балашами й потім... Он бабляєть ся з дїжею від самого ранку, неначе дитина пічки копає.

Кайдашиха глянула в дїжу. Тісто було зовсім не вимішене: на ньому було видно бульбаши, неначе горох.

-- Геть вилазь з дїжі, бо сьогодні не будемо обідати! — крикнула Кайдашиха на Мелашку.

Мелашка витягла з дїжі руки в тісті, скочила з стільчика й стала серед хати. В неї на чолі блищали здорові краплі поту.

Кайдашиха помила по лікті руки й кинулась з злостію на дїжу, як на свого ворога. Тісто в дїжі аж запищало й неначе заплямкало губами під її руками. Мелашка знала, що не вгодила свекрусі, і стояла ні в сих — ні в тих серед хати та дивилась на замазані руки.

— Чого ти стоїш, ніби сьогодні привезена? Он звалилось тісто на руках на цілий хліб. Пообшкридай намем тісто в дїжу, та порай ся коло печі.

Мелашка зітхнула. Вона почула, що рідна мати й бе, та не болить, а свекруха словами бе гірше ніж кулаками.

Мелашка мила руки, але руки в тісті не швидко обмивались.

— Чого ти там бабляєш ся? Мий хутше

руки, бо прийде батько вдруге до хати, то він нам пове спину! — вже кричала Кайдашиха на Мелашку.

Мелашка затріпала рученятами, неначе пташка крильцями: ще їй гаразд не обмила тіста на руках, обтерла їх сь як так рушником і минулась, вимішувати лемішку. Вона сіла дслі, поставила в колінах горщик, обернутий ганчіркою, і кваплячись так повернула кописткою в горшку, що вона завяла в густі лемішці, хруснула і переломилась.

— Ой Боже мій, з сям недбайлом! — крикнула Кайдашиха, глянувши на Мелашку: — тепер про мене, стромляй руку в лемішку та й мішай.

В Мелашки затрусилась руки. Вона вхопила ложку і почала вимішувати лемішку ложкою.

— Мати твоя, мабуть, вимішувала лемішку ложкою та й тебе навчила, — крикнула з злостію Кайдашиха.

Мелашку здавило в горлі. Вона заплакала.

Тільки що Кайдашиха виплескала хліб, а Мелашка посаджала, посипаючи лопату межисидкою, голодний Кайдаш знов увійшов у хату і почав лаяти і жінку й невістку.

— Якого ви недовірка у двох робите, що вас і доси обід не готовий! — крикнув Кайдаш на всю хату. — Піди, Мелашко, до Мотрі та позич хліба на обід.

Тільки що Мелашка ступила на поріг, Кайдашиха крикнула так, неначе на неї хто линув окропом.

— Не йди до Мотрі позичати хліба, бо ноги рогачем поперебиваю! В неї снігу зимою не достанеш.

В Карповій противній хаті двері були відчинені. Мотря почула сі слова.

— Як тільки котра з вас ступить на мій поріг, то я вам обом поперебиваю ноги отсею кочергою, — крикнула Мотря з свого порога і показала кочергу: — сплять до обіда та ще мене судять; судить вже Мелашку, а мене не зачіпайте.

Мотря причинила свої двері, аж горище загуло. Мелашка побігла до сусіди позичати хліба на обід.

Мелашка позичила хліба і верталась через свій садок. Вона побачила в садку Лавріна.

— Зобижає тебе, мое серце, мати — сказав Лаврін, і неначе закрасив материну лайку своїми ласкавими словами.

— Дарма, що мати лає, аби ти мене тішив своїми очима, — сказала Мелашка, глянувши Лаврінови в самі сині очі.

Йшла вона за хлібом, садок неначе появив для неї, й листе пожовкло, а як вертала ся назад, глянула милому ввічі, і для неї знов ніби садок розвив ся і зазеленів, і сонце весело на йому заграло.

І знов в Кайдашевій хаті почала ся колотнеча. Кайдашиха почала сварити ся і стала дуже лайлива та опришкувата. Вона нападалась на Мелашку майже кожного дня, точила її як вода камінь. Мотря не любила Мелашки і все чогось підкопувалась під неї, мов річка під

крутий берег. Мелашка жила з Кайдашихою в одній хаті, а через Кайдашиху Мотря була недобра й до Мелашки.

Настали жнива. Кайдашиха запрягла Мелашку до роботи, як у віз. Мелашка вже нудилась за Бієвцями, за батьком, за своєю доброю матерію. Вона просилась в свекрухи в гості до батька, свекруха її не пустила. Кождої неділі просилась Мелашка в гості і кождої неділі Кайдашиха знаходила для неї роботу. Мелашка зажурилась.

— Чого ти, Мелашко, журись ся, аж з лиця спала? — спитав її чоловік.

— Скучила за матерію. Вже й жнива минають, а я ні разу не була в матери в гостях. Сеї ночі мені снилось, що я стала зазулею та й полетіла в Бієвці. Прилітаю в батьків садок та й сіла на вишні. Батько неначе виходять в садок та й просять мене до хати. Я влітаю в хату, дувлюсь, а моя мати лежить на лаві мертва, завенена наміткою, укрита чорним сукном, згорнула руки на грудях і жалібно дивить ся на мене.

— Коли мати не пускає, то я попрошу батька. Виждемо ярину, то може й підемо в гості.

— Проси, Лавріне, батька, бо я з нудьги не знаю, де дітись. Шумить діброва на горі, та тільки жалю мені завдає. Що вечера дивлю ся на зоросянські гори, що вечера пориває мою душу! Якби я мала крила, я б. здаєть ся, зараз відвідала свою неньку. Така нудьга мене бере, що, здаєть ся, якби я зазулею летіла, то ліси

б повисушувала своєю нудьгою, крилами садки поламала б, степи попалила б своїми сухотами і зелені луги сльозами залила.

Молода молодиця залилась сльозами, як мала дитина. Лаврінові стало жаль молодої жінки. Він пригорнув її до себе, вговорював ласкавими словами.

— Здаєть ся мені, що до моєї матінки й дорога тернем та колючою ожиною заросла — сказала Мелашка.

Лаврін таки впросив батька, а батько почав вговорювати Кайдашиху. Кайдашиха пустила невістку до родини, а сама таки не поїхала. Навіть понадині пухові подушки та наливка не заманили її на Западинці. Кайдашиха вговорювала поїхати до сватів Кайдаша. Кайдаш не схотів, бо в Бієвцях була недобра горівка.

— Візьми ж, Мелашко, паленицю батькови, а дітям я передам гостинця; ось бач, яка палениця! На Западинцях мабуть і не бачили таких палениць, не тільки що не їли, — сказала Кайдашиха, подаючи Мелашці пухку паленицю.

Мелашка взяла паленицю в руки, Палениця, через свекрушин докір, стала для неї важка, як камінь.

— Лаврін пішов з Мелашкою в Бієвці.

Тільки що Мелашка вступила на батьківський поріг, тай залилась дрібними сльозами, впавши матери на груди.

— Я думала, дочко, що ти вже від нас відщуралась. Ждала я тебе в гості, в вікна вигля-

дала, та вже й перестала.

— Не пускав нас батько, не пускала й мати, — сказав Лаврін: — в жнива було дуже багато роботи.

— Чого ж се ти, дочко, так розплакалась? Мабуть дуже нудилась за Бієвцями та за нами — говорила мати: — привикай, серце, до чужого села та до нової рідні. Адже ж люди якось звикають. Не дурно ж кажуть: дівка, як верба: де посади, то прийме ся.

— Не так легко, мамо, прийнятись. — говорила Мелашка, — коли посадили ніби на горячому піску.

Мати задумалась: вона догадалась, який то був горячий пісок.

— У нас була, як рожка цвила, а тепер така стала, як квітка вяла, — сказала Балашиха словами пісні, роздивляючись на свою дочку: чого ти, дочко, зблідла та неначе пилом припала? І голос твій став такий тихий та смутний.

— Нема мені від чого цвисти. Якби не Лаврін, то я б, здається, готова й до вас вернутись.

— жна, дочко! завязала головоньку. не розв...ш до ви..., — сказала Балашиха, усміхаючись через сльози.

Матери все здавалось, що Мелашка нудить ся за Бієвцями, що вона ще дуже молода й жалує за дівочькою красою та за чорною косою. Вона не думала, що Мелашці було важко в свекрухи.

— Звикай, серце! Як я вийшла замуж за твого батька, той я плакала, а далі звикла.

Така вже жіноча доля.

Мелашка обцілувала маленьких братів та сестер, розвязала хустку з гостинцями. Діти відкрили хустку, як мухи мід, а в тій хустці було всякого добра: й горіхи з насінем, і грушки, й яблука, ще й медівники. Діти аж плескали в долоні та щебетали на всю хату.

Балашиха застелила стіл скатертею, поставила фляшку з горівкою. Балаш частував зятя, а Мелашка з матерію пішла в садок, жаліться на свекруху й свекра, виплакала всі сльози, що зібрались за всі жнива, і попила ними материн садок. Мати стояла під вишнею й собі плакала.

— Я тижня не пробула в свекрухи і вже сльозами облила ся, — говорила Мелашка. — Якби Лаврін не вступав ся за мною, то вони б мене зіли. А збоку через сіни живе Карпова Мотря, наче люта змія, не спріє мені через свекруху. Заскубуть, заклюють вони мене, мамо, як лихі шуліки голубку.

— То ти, дочко, не потурай свекрусі. Адже ж Мотря не мовчить, то й ти не мовчи.

— Коли, мамо, кругом мене все чужі люди, чужий рід, чуже село. Я одна, як билина в полі, а вони всі на мене, як вітер на билину.

Поплакала Мелашка з матерію в садку, ввійшла в хату, сіла за стіл полуднувати і не полуднувала.

— Якби мені перекликати сюди Лавріна, я б навіки зісталась у матери, — думала Мелашка, поглядаючи на убогу хатину.

Мелашка посиділа в батька до вечера, пі-

шла до сусідів, побачилась з сусідами, наговори-
лась і вже смерком розпрощалась з ріднею.
Перейшла вона двір і стежку облила слізьми.
Йшла вона долиною та все оглядалась назад
на батькову хату; вийшла на гору, ще раз по-
дивилась на вишневий садочок.

— Прощай, мій спокою! мій віночку, ви-
шневий батьків садочку! — подумала Мелаш-
ка і пішла до дому з Лавріном.

Вже в ночі пізенько вони прийшли до
дому.

— Пожди, Мотре! замітала я сїни, виноси-
ла і своє і твоє сміте, а завтра не винесу, —
думала Мелашка, згадуючи раду своєї матери:
нехай вже лає мати, а то й вона кричить.

Другого дня Мелашка вимела свою хату
і половину сїний, неначе мотузком відмірила.

— Як вимела рівненько! Чи не поясом мі-
рила сїни? — питала Мотря Мелашки.

— А хоч би й поясом? що тобі до того.
Не буду мести твоєї половини сїний та вино-
сити твого смітя, — сказала Мелашка.

— А хиба ж ти не мірила сїний мотузком,
як мазала діл та стїни? — відізвалась Кайда-
шиха. — Мірайте ви, бодай вже мірила вас
лиха година.

Від того часу Мелашка знайшла собі ще
одного ворога. Мотря не давала їй перейти сї-
ний: вона була сердита на Мелашку за те про-
кляте сміте. Від того часу в хаті гризла Мела-
шку свекруха, в сїнях та на дворі стерегла її
Мотря.

Настала зима, настав важкий час для Ме-

лашки. Кайдашиха напосілась на неї, як лиха доля: сама спала до схочу, робила легку роботу, а всю важку роботу скидала на Мелашку, неначе на свою наймичку. Молода Мелашка чкинута на чуже село, між чужі люди, не сміла нічого говорити проти свекрухи і мовчки робила все, що загадувала свекруха. Вона була тільки тоді щаслива, як відпрошувалась в гості до батька, та їй те траплялось дуже рідко. Старий Кайдаш пив в шинку, приходив дуже п'яний до дому і зганяв злість більше на невістці, ніж на своїй жінці. Мотря не пропускала Мелашки через сїни й зачіпала її ущипливими словами. Лаврін вступався за нею та їй годі сказав.

Настав страстний тиждень. В великий понеділок до Кайдашів зайшла баба Палажка Соловіїха. Вона була дуже богомільна і що року їла паску в Києві в Лаврі. І тепер вона збирала ся в Київ, але самій йти до Києва було не весело, а ще до того вона трохи боялась сама виправлятись в далеку дорогу. В неї була думка підмовити самого Кайдаша, бо з чоловіком в дорозі все таки бабі безпечнійше.

— Помагай-біг вам! Поздоровляю вас з великим понеділком, — промовила Палажка.

— Спасибі, будь й ти здорова, — відказала Кайдашиха: — сїдай, Палажко, в нашій хаті.

Палажка сіла на лаві й скорчилась в три погібели. Вона за великий піст так спостилась, що в неї тільки очі блищали.

— Чи пійдеш, Палажко і сего року до

Київа? — спитала Кайдашиха.

— Як Господь поможе, та сподобить, то чом би й не піти. Зіла я двацять пасок в Київі, то може і Бог поможе зісти і двацять першу. Стара Головчиха зоходилась йти зо мною, та може хто і з вас піде з нами, бо як з хати піїде їсти паску в Київ хоч одна людина, то Бог благословить усю родину, і на хліб буде політе. А як хто буде їсти що року в Київі паску, та ще й умре на великоднім тижни, той піїде просто в рай, бо на великоднім тижни царських воріт не зачиняють і в церкві, і в раю; душа через царські ворота так і полетить просто в рай.

Палажка оберталась до Кайдаша. Вона знала, що він богобоязний.

А хто постить двацять п'ятниць на рік той не піде просто в рай? Чи не чула ти, Палажко, чого про те на Пешерях або в Лаврі? — спитав Кайдаш.

— Ні, — сказала з повагою Палажка: — хто постить в ті п'ятниці та носить при собі сон Богородиці, той не буде в воді потопати, в вогни горіти, від наглої смерти вмирати, а в рай просто не піїде. А хто піїде в Єрусалим, або що року в Київі в Лаврі паску буде їсти, або вмре на самий Великдень, той спасеть ся, того душу ангели понесуть просто до Бога.

Мелашка слухала, і в неї робота випала з рук.

— Треба в Київі на великому тижни висповідати ся, в чистий четвер одговіти ся, треба молебень на Печерах найняти, на часточку

дати, на святі моці по шагу покласти, то тоді Господь і помилує нас. — навчала баба Палажка, піднявши в гору палець: а хто купить мира від мироточивих голів, або оливи з лямпад над святою Варварою, та буде мазати собі очі і чоло, в того ніколи не будуть боліти очі ні голова. Я знаю в Київі всі моці, всі церкви. Отсе я ходжу по Печерах та по церквах, то за мною йде слідком сонця або й дві людини, а я всім розказую, в які церкви які моці, показую де лежить піре з архангела Гавриїла в паняньському монастири, де стоїть молоко Богородиці, де святий Миколай притиснув до стіни своїм образом злодія, як той хотів обікрасти церкву.

— Невже притиснув? — спитала Мелашка, розплющивши широко очі.

— А вже ж притиснув, ще й рукою вхопив та й держав, доки черці з усього Київа не походились. А від образа пішло світло на всю церкву, пеначе від сонця. Черці думали, що в церкві пожежа, та й позбігались. Коли глянуть на те чудо, та скорше на себе ризи, та зараз вдарили в дзвони, та позабирали в руки свічки, та давай перед Миколаєм правити та молити ся. Тоді образ і пустив злодія. А той злодій зараз постриг ся в черці та й став святым.

В хаті всі слухали Палажчину розмову. Молодиці позагортували руки та важко зітхали, приказуючи: — Ой Боже наш, Боже наш!

— Ой пустіть мене, мамо, в Київ з бабою! — просила Мелашка: — я й зросла, а в Київі

не була. Мене й Господь не пожалує на тім світі.

— А церкви там всі з золотими верхами В Печерах лежить дваїцять братів, що будували Лаврську дзвіницю. Кажуть, що як будували, то вона все входила в землю, а одної ночі її вийшла уся з землі. Від того часу усі брати постриглись в черк^т Господи, кільки я перепровадила людей на самий верх дзвіниці до великих дзвонів!

— Ої пустіть мене, матінко! Здаєть ся вмру, як не піду в Київ: чи то правда, що там є такий лев, що з рота вода тече?

— А вже ж є; а на левови сидить святий Самсін та щелепи йому роздирає. Як впіймав його на Поділю коло Дніпра, як роздер щелепи, та її сам каменем став, і лев каменем став, а в льва з рота вода потекла. Та якого там дива нема! Якби розказувати за все, то не то що дня було б мало, тижня мало! — говорила Палажка й підвела очі до образів, підняла обидві руки в гору ще її пальці розчепірила.

— Ой Господи! помилуй нас грішних! — сказала Палажка і зітхнула на всю хату.

Старий Кандаш сидів, похиливши голову, а Мелашка плакала.

— Піду з бабою до Київа, та відговіюсь в Лаврі. Як не пустите мене, то я, здаєть ся, вмру, сказала Мелашка.

— А вже ж, Марусе, пусти невістку, бо як не пустиш, то буде великий гріх від Бога, — навчала Палажка, тикаючи пальцем на образи.

— Та коли ж на великому тиждни богато роботи, — обізвалась Кайдашиха.

— Я, мамо, готова день і ніч не спати, по-роблю вам всю роботу та й пійду, — просилась Мелашка, втираючи сльози.

— Та про мене йди, та й за нас подай на ча сточку, — сказав Кайдаш: — пійшов би й я, та настає чоловіча робота на поли.

— А коли, дочко, думаєш йти, то спечи собі святу пасочку та колач, та вкинь в торбу крашанок, та кільце ковбаси, та шматочок сала, щоб розговітись свяченим в Лавврі, то тебе Господь простить і помилує, — навчала Палажка: — а я вже тобі дорогу скрізь покажу, як по писаному. Мене всі прочани знають з усього світа; я їм усім даю провід в Київі. В Київі вони всі ходять за мною, пеначе вівці за пастухом.

Баба Палажка розиращалась і пішла з хати. Кайдашиха зробила тісто і спекла Мелашці маленьку паску. Баба Палажка назбирала по селі десять бабів і другого дня зайшла за Мелашкою. В Палажчині торбі була й паска й чималий колач і сало, й сіль, й навіть красаночки. Вона кланялась кождому в хаті й просила простити її гріхи. Прочани пійшли до Київа.

— Та не бав ся, дочко, вертай ся до дому! — наказувала Кайдашиха невістці, стоячи за воротами.

— Як Господь не прийме нас до себе, то й вернемось, — говорила Палажка, кланяючись до дзвіниці трохи не до самої землі.

Йдучи селом, Палажка заходила в декотрі

хати, щоб попрацяти ся з тими молодницями, з котрими вона сварилась; але як вона сварилась з цілим селом, то для неї довелось не минати майже ні одної хати, а ходити від хати до хати, як ходить піп з молитвою.

Прочани йшли день, вироспалась в одному селі на ніч до добрих людей, переночували й раненько знов пішли в дорогу. Мелашка пеначе на світ народилась: ї не допікала тут ні свекруха, ні свекор, ні Мотря. Попад дорогою зеленіли молоді жита, синіли далекі гори та могили. Надворі було тепло й ясно. Мелашка ніби набирала здоровля на воли.

— Вже звернуло з півдня. По оден бік дороги була чимала гора, а на горі могила. Баба Палажка пове на молодниць на ту могилу. З тої могили вже було видно Київ з церквами та дзвіницями. Тої могили прочани не минули ніколи.

Палажка вийшла на могилу, впала навколїш ки ї почала молитись. З могили було видно на горах високі дзвіниці, церкви з золотими верхами. Кругом Києва в долині зеленїв густий ліс, синїв за Дніпром, ніби повитий сизим туманом, бір, а між соснами подекуди блищали широкі плеса розлитого Дніпра. В лісі блищали золоті хрести монастирів, пеначе дорогі камінці, розкидані зверху на бору. Сонце світило на київські гори; золоті верхи сяли й пеначе горіли. Баба Палажка припала до землі головою, а за нею й молодниці почали бити поклони.

Палажка встала і, піднявши руки в гору,

почала розказувати прочанам:

— Онде велика лаврська дзвіниця, а то коло неї сама Лавра, а то далі свята Софія, а то свята Варвара, — говорила вона.

Молоднці водили очима слідом за її рукою, а Мелашка стояла, мов камінна. Ті золоті верхи та білі дзвіниці здавались для неї якоюсь дивною казкою. Вона вперше йшла до Києва. Прочани перейшли бір і прийшли на заставу. На заставі стояла черничка і причепилась до них: спасайте ся! люди добрі! нехай вас Господь спасе і помилує. Йдіть говіти в наш монастир на Поділю до святого Флора й Лавра.

Прочани прибували до застави сотнями. Черниця намовляла й замановала їх до свого монастира. Сотня прочан пійшли за нею.

Баба Палажка не послухала черниці. Вона гордовито відказала, що вже йде в Київ їсти двайцять першу паску й знає всі церкви й монастирі.

Над вечер Палажка привела прочан у Лавру.

— Чи тут той лев, що з рота в него тече вода? — спитала Мелашка.

— Де там тобі тут! — гордовито сказала Палажка: — покажу тобі й льва, а се, бач, велика дзвіниця, а отсе Лавра; тут лежать мощі святого Теодосія...

Мелашка глянула на дзвіницю і трохи злякалась. Для неї чогось здавалось, що дзвіниця впаде на неї й розторочить її.

Прочани пійшли в церкву. В великій Лав-

рській церкві йшла відправа. То було саме на страсть в чистий четвер. Вся велика церква ніби палала свічками, і була набита народом. По церкві неначе розливалось огняне море. заливало закутки, йшло поза стовпами, переходило на стіни, спануло на високому іконостасі до самої бані, розтопило на щире золото іконостас і повисло під банями огневими краплями на панікадилах. Після кожного євангелія дзвонили в дзвони. Серед церкви виходили черці, ставали півкругом і співали страстні пісні.

Палажка і Мелашка посвітили свої свічки і впали навколішки. Сорок душ черців в чорних ризах співали серед церкви такі жалібні пісні, неначе хотіли виплакати в піснях всевітне горе. То був не жаль, не плач, а якийсь слізний крик, якесь горе сліз, що зливалось тисячі літ, і злилось докупн, і полилось піснями з грудей.

Якась надзвичайна туга лила ся слізьми з тих давних лаврських пісень, складаних сотні літ. . . . і Палажку й Мелашку здавило за серце. Палажка плакала, аж ридала. Мелашка ніби почувала в тих піснях, пізнала своє горе в свекрушиній хаті й залилась слезами.

Вони вийшли з церкви. На дворі була північ. Зцеркви висипала ся сила народа. Ввесь народ покотом ляг кругом церкви на камінних плитах.

Висипали зорі на небі. Мелашка не могла заснути. В неї над головою ніби висіла дзвіниця, а в вікна виглядали здорові дзвони. Вона

й дивувалась і боялась тих дзвонів, та все розпитувала Палажку про Печери, про святих в Печерах, за льва. Для неї так хотілось побачити всі дива, що вона не почувала, як їй боліли ноги і коліна.

На другий день баба Палажка повела молодниць по церквах. До неї пристало ще з п'ятидесять молодниць. Всі вони йшли за нею, наче сліпці за провідатором. Палажка водила їх від одної церкви до другої, так що прочани погубили лїк церквам. Прочани прийшли в Софію. З Софії Палажка повела прочан до Михайловського монастира й наняла молебень святиї Варварі. За нею слїдом і другі молодниці клали гроші на молебень. Від Варвари Палажка повела їх до святого Андрія, а звідтам на Подїл в паняньський Фльорівський монастир.

Черниця повела бабів за колони, зняла з одної срібної домовини з мощами червоне покривало. Під ним було друге дороге, все золоте з золотими китицями.

— Спасайте ся! прикладайтесь до Господньої ризи! — говорила черниця.

Баба Палажка впала на коліна, залилась сльозами й поцілувала кінчик золотого покривала. Мелашку взяв якийсь страх, як вона доторкнула ся губами до золотого та до аксаміту. Для неї здавало ся, що вона бачить самого Христа й цілує його одержу. Всі молодниці плакали та втерали сльози.

В велику п'ятницю Палажка повела прочан на Подїл. Прочани заночували в Брацькому монастири.

Баба Палажка повела прочан говіти в одну церкву на Поділі під самою Андрієвською горою. В тій церкві був старій священник. Він збудував для богомольців, зараз коло цвинтара, на церковнім дворі довгу комору з перегородками, але без вікон, і пускав туди прочан на ніч.

Баба Палажка завела прочан у ту комору. Там вони поскладали свої клуночки і замкнули двері. Раненько в велику суботу прочани пішли в церкву говіти.

Тимчасом я баба Палажка сповідалась, Мелашка виїшла з церкви й сіла між довгими рядками бабів на церковних сходах, під стовпами. Скраю недалеко від неї сиділа старенька проскурниця й продавала проскурі. Мелашка задумалась.

Третій день прожила Мелашка в Київі, як у раю. Вона згадала, що через день для неї треба було вертати ся до дому, й зітхнула дуже важко. Сльози виступили на її очах. Вона в Київі не бачила ні свекрухи, ні свекра, ні Мотрі, не чула ні від кого лихого слова. Ніхто не гриз її тут голови.

Проскурниця почула те важке зітханє, глянула на молодицю й задивилась на ню.

— Чого ти, молодице, так тяжко зітхаєш?
— спитала вона в Мелашки.

— Господи, як тут в Київі гарно. А як подумаю, що треба вертати ся до дому, то мені здаєть ся, що се треба через день вмирати.

Мелашка розказала проскурниці за своє горе. Добра проскурниця слухала й жалувала за нею. В Мелашки блиснула в голові думка

з'їзавати ся в Київі. Краса міста, краса церков, монастирів, відібрали від неї думку навіть про Лавріна.

— Найміть мене, матушко, за наймичку. Не піду я до дому.

— Коли хоч, то й ставай помісячно. В мене одна робота — пекти проскурі, — сказала проскурниця.

Мелашка сподобалась проскурниці, а від неї саме тоді відходила наймичка.

— Тут в церкві наші односельчани. Сховайте мене, матушко, в свою хату, поки вони підуть з Київа до дому.

Проскурниця повела її в свою хату. Хата була зараз коло церкви на цвинтарі, в великому домі в низшому поверсі, тільки двері в хату були за брамою, на другому подвір'ю. Проскурниця привела Мелашку в пекарню. Пекарня була невеличка, але висока з одним здоровим вікном, переплетеним залізними ґратками. Під вікном від стіни до стіни стояв стіл. Весь стіл був укритий рядками проскур і великих, і маленьких і малесеньких. На ліжку коло печі, на подушках, застелених білим простиралом, лежали здорові проскурі, як палениця. Наймичка печатала проскурі знамеником.

Проскурниця приказала Мелашці помити урки і поставила її в кінці стола виробляти проскурі. Мелашка викачувала тісто та все поглядала на двері. Вона боялась, щоби баба Палажка не вислідила її.

Здорова піч була вже випалена і пашила вогнем. Через двері було видно маленьку кім-

нату, де жила проскурниця. В кімнаті було чисто і гарно, як у віночку. На ліжку білили чисті подушки. На вікні червоніли між зеленим листем китайські рожі. Коло образів з золотими широкими рамами блищала лямпка. На Мелашку неначе повіяв тихий вітер в літний день, такий спокій був розлитий в тих кімнатах. Вона викачувала проскури, а її думки літали в Семигорах, коло Лавріна. Сльози закапали в неї з очей. Вона втерла їх рукавом.

— Не вернуся до дому, зостанусь тут, що Бог дасть, а потім що буде, те й буде, — думала Мелашка, втираючи сльози рукавом.

Тимчасом баба Палажка простояла службу, запричачалась і повела бабів з церкви. Вона хотіла вести їх в Печери, але на цвинтарі оглянувшись на всі боки й примітила, що нема Мелашки.

— Де ж се діла ся Мелашка? — питала Палажка, оглядаючись на всі боки: — чи не зостала ся в церкві.

Палажка вернулась до церковних дверей, паламар зачиняв двері і замикав замком.

— Куди се вона пішла! Може в ідець за церквою? — говорили баби.

Палажка обійшла з бабами кругом церкви, заглянула в комору, обдивилась увесь двір, — Мелашки нігде не було.

— Отсе, Боже мій! Де се вона згалялась? — бідкались баби і посідали під стовпами на східцях.

Сиділи вони, сиділи, ждали -ждали, а Мелашки не було.

— Куди се її нечистий поніс? — почала вже лаяти ся Палажка: — а може вона потягла ся з другими людьми. Та чого ми будемо її ждати.

— А вже ж ходім, а то ще й в Печери опізнимось.

Баби зняли ся з місця й швиденько по чимчикували з цвинтара.

Вечером баби вернулись з Лаври за Мелашкою, а Мелашка не приходила. Палажці треба було йти знов в Лавру на діяння, щоб їсти паску у Лаврі, а Мелашка неначе крізь землю пійшла. Баби пійшли в Лавру, діждались свяченого, розговілись, знов вернулись на Поділь, а Мелашка все таки не приходила. Вони заметушились і забідкались, кинулись шукати Мелашки по монастирах, скрізь питали в прочан і нічого не допитались. Просиділи ще день-другий у Київі та й пійшли в Семигори.

Баба Палажка, вернувшись у Семигори, боялась зайти сказати Кайдашам про Мелашку, пійшла собі до дому та й сіла. Але по селі пійшла чутка, що Мелашка десь відбилась від своїх людей і не вернулась в Семигори. Та чутка дійшла до Кайдашів: її принесла баба Параска Гришиха, лютий Палажчин ворог, відома на все село брехуха.

— Христос воскрес! з святами будьте здорові! — сказала Параска, переступаючи через Кайдашів поріг: — чи ви знаєте, де ваша Мелашка? Се ж наша Палазя розгубила свою череду десь по Київі. Водила, водила, поки доводилась. Мелашка зосталась у Київі, а з Київа

мабуть пійшла на зарібки за границю або на Бесарабію. Вже правда! Палажці тільки б сліпих блиндарів водити по селах, а не людей до Київа.

— Та се я перечеула вже через людей на селі, — сказала Кайдашиха: — а Палажка завела нашу Мелашку десь мабуть під шум чи під греблю, та й очий не показує.

Лаврін стояв ні живий, ні мертвий. В його й руки опали.

— Ой, Боже мій! що ж тепер нам робити? Де Мелашки шукати? Завела ота стара, бодай її завело в безодню, — говорила Кайдашиха.

— Та пійди в волость та попроси, щоб її погнали в Київ шукати Мелашки. Нехай знає, як провонювати, — чамовляла Параска: — та пійди, та побий її морду, та натовчи добре потилицю. Шкода, що вона не завела моєї невістки. Я б отсе показала її Київ.

— Се, мамо, Мелашка покинула нас через вас, — обізвав ся Лаврін.

— От і через мене! Ще що вигадай! Хиба я гнала її в потилицю до Київа, чи що? — говорила Кайдашиха.

— Бо ви її гризли, гризли, доки до свого не догризлись. Як пропаде Мелашка, то я вам сего не подарую, — говорив Лаврін, блідий, як смерть. — А оту стару відьму я за коси потягну в Київ, нехай мені шукає Мелашку.

— А вже ж за коси, та ще й батогом з задку підганяй! — намовляла Параска: — та чого ви сидите? Чому ви не пійдете до неї? Ви ду-

маєте, що вона сама до нас прийде? Прийдіть до неї та розпитайте, та наступіть на неї, як при-давить коліном, то вона й розкаже вам, де діла Мелашку. Певно завела десь на спасене.

— А справді ти, Параско, добре ралши, — сказала Кайдашиха: — ходім та прискаймось до тої дурисвітки, може вона знає, де Мелашка, та тільки не хоче признатись.

— А вже ж йдїть всі гуртом та наслідте на неї, то вона й признаєть ся, де старців водила, — намовляла Параска.

Кайдаш, Кайдашиха та Лаврін з бабою Параскою пійшли до Палажки.

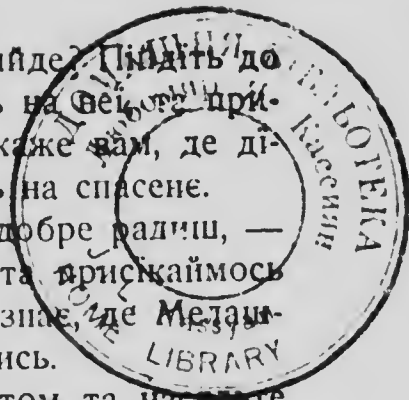
Палажка сидїла під хатою на приспі й грїлась на весняному сонци. Вона вгляділа Кайдашів з бабою Параскою за ворїтьми, догадалась, чого вони до неї йдуть, і трохи злякалась.

— Христос воскрес, Палажко! — сказала Параска: — а я отсе до тебе гостий навела, і сама в гості прийшла.

Баба Параска відчинила ворота, впустила Кайдашів, знов зачинила, сперлась на ворота обома руками, поклала гол ву на руки і тільки поглянула на Палажку, веселими сїрими очима. В неї губи осьміхались, неначе їх хто помазав свіжим медом. Вона налагодилась дивити ся на комедію.

Баба Палажка не відказала на її привитанє. Вона тільки блиснула на неї злими маленькими чорними очима. Кайдаші обступили Палажку.

— А що, Палажко! водила, водила нашу Мелашку, доки не завела, — сказала Кайдаши-

ха: — де наша молодиця?

— А хиба я знаю, де вона. Відбилась від нас коло церкви на Подолі ще й нам наробила клопоту. Ми через ню пересиділи в Києві цілих два дні ще й мусіли бігати по монастирах та по церквах.

— Чом же ти хоч не зайшла до нас та не сказала? — спитав Кайдаш.

— Де ви, бабо, діли Мелашку? — кричав Лаврін: — куди ви її завели? нащо ви її покинули в Києві?

— Отсе, Боже милостивий! хиба ж я її в пазуху сховала, чи зіла, чи що? Завела, та й завела... Хиба Мелашка мала дитина, що я її за руку заводила.

— Нащо ви її підмовляли йти в Київ? Чого ви притаскались до нас з своїми брехнями, розпустили дурного язика про чуда? На що ви підманили молодицю? — репетував Лаврін згорнувши руки на грудях.

— Про які брехні се ти провадиш? Я розказувала про чуда, а не якісь брехні. Бреши сам, бо ти від мене молодший. Не на те я що року ходжу в Київ, щоби брехні точити. В тебе, Лавріне, молоко на губах не обсохло, а ти брехню завдаєш преподобним женам.

— Йдїть, бабо, до Києва та пошукайте Мелашки, бо як не пїйдете, то я вас силою потягну, — сказав Лаврін.

— А вже ж потягни, та ще й за коси, та підганяй її батогом ззаду! — кричала зза ворїт баба Параска.

— А тобі яке діло? Чого ти прийшла пас-

кудити мої ворота! Он послинила ворота, як скажена корова! — крикнула від приспі баба Палажка.

— Я, бабо, піду в волость жалітись на вас. Вас волосний присилує йти в Київ за Мелашкою.

— Та налигай її важками та й веди! Чого ти на ню дивиш ся, як на святу та божу! — гукнула за ворітьми баба Параска.

— Йди, Палажко, з нами в волость, — сказав Кайдаш: — нічого тобі не pomoже. Там даш відповідь перед громадою.

— Де ви діли мою жінку? Куди ви її завели? — кричав Лаврін.

— Вбирай ся та йди з нами! Нічого тобі не pomoже. Пійдеш ти з Лавріном знов до Києва, та хоч покажеш, де згубила мою невістку, — гомонів Кайдаш.

— А що, проводарко, смачно! — кричала Параска.

Палажка покинула Кайдашів, кинулась до воріт і вперіщала граблями по воротах. Параска відскочила. Граблі переломились по половині. Половина відскочила за ворота й зачипила по руці Параску. Параска вхопила шматок граблів і кинула ними через ворота на Палажку. Параска прийшла під ворота, плюнула на подвіре і пійшла вулицею.

— Бодай тебе побила лиха година та нещаслива! Ще й вона чіпляється до мене, я згубила з світа її невістку, — голосила крізь сльози Палажка, вхопившись руками за голову. Се не Мелашка, а смерть моя. Коли вона зоста-

лась в Київі, то певно через тебе, Кайдашихо. Про мене йди собі в Київ, хоч і за границю та й шукай її, — сказала Палажка, обертаючись до Кайдашихи.

— Що ти кажеш? через мене Мелашка покинула нас? Тобі, Палажко, час помірати, а ти набріхуєш на мене. Схамени ся, стара бабо! Що ти верзеш? Сама ходить по хатах, піддурює людей йти з собою, а на мене складає пеню.

— Бо через тебе. Хиба люди не говорять за тебе на селі? Хиба не знаємо, як ти напада-лась на невістку? Оттак як раз, як стара сука, Параска, на мене, що я через ню і світа не ба чу.

— Палажко! не бреш на старість! Ти гріха не боїш ся, — сказала Кайдашиха.

— Бо не брешу. Бреш сама! — крикнула Палажка і кинулась на Кайдашиху, як півень кидаєть ся на другого півня.

— Бо брешеш! Яке тобі діло до мене та до моєї невістки? Яке тобі діло до того, що в нашій хаті робить ся? На що тобі заглядати в наші горшки?

Кайдашиха кричала й совалась з кулаками до Палажки. Палажка кидалась до Кайдашихи й біла кулаком до кулака. Вони то збігались, то розбігались, як ті півні, що кидають ся один до другого.

— За мої горшки, за мою невістку ось то-бі на! — сказала Кайдашиха і дала Палажці дулю під самий ніс, так що вона аж голову задерла.

— А тобі ось дві!

Палажка стулила дві дулі, покрутила одну кругом другої і сунула обидві під самий ніс Кайдашиці.

Кайдаш побачив, що непереливки, пхнув одну бабу на оден бік, а другу на другий!

— Куди яка пані, проше та проше, пані економша! — дражнилась Палажка з Кайдашихи: — се по панськи дулі сучить; нічого казати, звичайна!

— Не твоє діло, по панськи, чи не по панськи! Вбирай ся та ходім в волость, от що! — репетувала Кайдашиха.

— То й пійду! Ти думаєш, я тебе бою ся? То й пійду! Пійди перше вбери ся в жовті чоботи та в червоне намисто, пані економше, коли хочеш вести мене позівати в волость.

— Не тільки в жовті, в червоні чоботи взуюсь, а такі тебе в тюрму посаджу — кричала Кайдашиха й крутилась на одному місці, неначе козачка танцювала.

Кайдаш і Лаврін мішались і собі в бабську сварку, кричали на все горло, змагались разом з бабами й підняли такий гвавт на весь куток, що люди вибігали з хат. Параска знов вернулась, сперлась руками на ворота і з злостію усміхалась своїми сірими очима.

Кайдаші таки потягли бабу Палажку в волость. Параска пійшла за ними назирци оддалеки. Палажка ніби почула її плечима, обернулась, взяла грудку землі та й кинула на ню.

— На свого батька кидай! скажена! — крикнула здалека Параска.

— На цюцю! на, сира! — крикнула Палажка і знов пожбурила на Параску грудкою.

— Понеси своєму чоловікови та дочці на закуску! — крикнула Параска і все таки йшла за Кайдашами в волость.

Кайдаші прийшли з Палажкою в волость. Волосний розпитав про їх діло, вилаяв Палажку, але не присудив її йти в Київ шукати Мелашки. Він сказав, що Мелашка не маленька, а коли зіставилась у Києві, то вона мала свій розум в голові для того.

Палажка вийшла з волости з Кайдашами, скрутила дві дули, тикнула їм в очі й пішла до дому! Лаврін спустив очі, похилив голову і гукнув до Палажки:

— Як не знайду Мелашки, то я вас, бабо, вбю або повішу!

— Повісь свою маму на сволоку на кілочку ще й вбери в червоні чоботи! — обізвалась Палажка й пішла до дому. Позад неї здалека йшла Параска. Її сірі очі притухли: Палажки не посадили в холодну.

Лаврінови довелось самому йти до Києва шукати Мелашки. Він ходив по селі та розпитував тих бабів, що ходили до Києва разом з Мелашкою. Всі вони казали, що Мелашка покинула їх коло тої церкви, що стоїть під самою Андрієвською горою, на Подолі, а як звали ту церкву, ні одна баба не знала. Під тою горою на Подолі стоїть не одна церква.

Лаврін все думав, що Мелашка от-от прийде до дому, а вона не приходила. З Києва вертались прочани й розказували багато дива, як

буває між прочанами. Одна баба розказувала, що сама чула від людей, а ті люди казали, що ніби на свої очі бачили, як в Лаврі ходив якийсь чоловік, в котрого руки приросли до материних кіс. Так тої сні з матерню й ходять по всіх київських церквах та монастирах, та просять, щоб їм Господь простив гріх. Друга баба принесла з Київа звістку, що якась молода молодиця ходила в Київі по Лаврі та по Печерах, та все кричала не своїм голосом. Люди говорили, ніби її прокляв батько, прокляла мати, прокляв увесь рід, і вона з того часу ходить в Київі по монастирах в одній сорочці, боса й простоволоса, бліда, як смерть, нічого не їсть, не п'є й не говорить, та все просить Бога журавлиним та совиним голосом, то нявкає, як кітка, то реве, як товарина. Всі Кайдаші стояли кругом баби, посхилявши голови, і тільки важко зітхали. Кайдашисі здавалося, що та молодиця була Мелашка. Вона боялась, що її проклін побив Мелашку, як лиха година, почутила свою провину і тільки плакала мовчки.

Через кілька днів йшли через Семигори з Київа люди й розказували, що коло Київа в бору знайшли вбиту молодицю. Та чутка полетіла по селі. Баба Параска принесла ту звістку до Кайдашів. Кайдашиха дуже стривожилась. Її серце помякшало, і вона дуже жалкувала за тим, що недобре обходила ся з своєю невісткою.

Тимчасом чутка про Мелашку пішла по близьких селах, дійшла до Бієвців. В Бієвцях

скрізь говорили і про сина, що приріс руками до материних кіс, і за молодицю, прокляту родом, і про вбиту жінку в бору. Мелашин батько та мати побігли в Семигори до Кайдаша. Вони довідались, що Мелашка й справді пропала десь в Київі.

Бідна Балашиха голосила. Балаш і собі плакав; Кайдашиха ридала, бо почула свою провину; Лаврін стояв коло порога й собі плакав. Карпо з Мотрею, забувши про колотнечу з матерію, і собі ввійшли в хату і сумно дивились, підперши руками голови. В хаті неначе хежала на лаві мертва Мелашка, і вся рідня зійшлась на її похорон.

— Боже мій милостивий! — голосила Мелашина мати: — якби Мелашка вмерла дома, мені не було б так жалко; я б знала, що вона вмерла: я б її оплакала по людськи; а то може її тіло звірі рознесли по лісі. А все, свахо, через вас. Чи то раз Мелашка приходила до мене та залилась слезами?

Кайдашиха втерла сльози рукавом і терпіла не менше від Балашихи. Несподіване горе впало на ню, неначе камінь з неба. Довго плакали та сумували Кайдаші й Балаші. Кайдашиха, Балашиха та Лаврін постановили йти до Київа та шукати Мелашки. Балашиха вернулась на час в Бієвці, щоби тільки забрати на дорогу одежу та харч, і вони в трох зараз, таки того дня пійшли до Київа.

Тим часом Мелашка служила в Київі в проскурниці. Вона прожила перший тиждень тихо, спокійно, як у Бога за дверима. Робота

в проскурниці була не важка, після важкої роботи в свекрухи. Харч був добрий. Сама проскурниця була добра жінчина, не лаяла, не гризла Мелашки з ранку до вечера, як гризла свекруха. Перший тиждень Мелашка відпочивала. Але другого тижня, тіля Провід, Мелашка почала нудити ся за Лавріном. Вона виробляла проскури, а її думки літали в Семигорах коло милого. От її здаєть ся, що вона стоїть з Лавріном в садку під вишнею, розмовляє з ним, дивить ся йому в очі. Лаврін докоряє її за те, що він любив її, як свою душу, жалував її, як мати дитину, а вона покинула його. Он вона примічає в його очах сльози; сльози виступили з його синих очий і полились по румяних щоках на траву.

Мелашка відразу заплакала так, що сльози полились з її очий річкою на стіл. Вона ледви встигла перехопити їх рукавом.

— Чого ти, Мелашко, плачеш? — спитала проскурниця: — чи жаль тобі села, чи матери, чи чоловіка?

— Не жаль мені ні села, ні роду, жаль мені тільки чоловіка. Мабуть він за мною побиває ся, коли відразу так залило мою душу слезами.

— То вернись до дому, коли тобі за ним жалко, — говорила проскурниця.

— Не верну ся, матушко! мені здаєть ся, що треба вертати ся в пекло, як тільки я згадаю про свекра та свекруху.

— Якби мені прикликати сюда Лавріна, я б до смерти не винулась в Семигори — згодом

сказала Мелашка. Вона посаждала в піч проскури, вийшла на подвірє і стала на воротах. Ворота виходили в цвинтар; через них було видно високі стовпи церкви з широкими зелізними східцями. На східцях сиділи і стояли прочани. В церкві правили вечерню. Мелашка обвела очима прочан і вгляділа семигорських молодиць. Вона так зрадїла, що крикнула і хотїла побїгти до них, розпитати про Лавріна, але схаменулась і відступилась за браму. Вона дивилась зза брами на своїх людїй і неначе побачила Лавріна та рїдну матір.

Вечерня скінчила ся. Люди розійшлись: пійшли з цвинтаря і семигорські молодиці. Мелашка слїдила за ними, доки вони не зайшли до зелїзнї гратки. Молодиці обернулись, зовіли її, але вона так швидко відскочила за ворота, що молодицям здавалось, нїби вони бачили мару, подібну до Мелашки.

Надворі стало смеркатись. Мелашка вийшла на цвинтар, стала під липою й згорнула руки. Вона все думала за Лавріна, як він сумує, як плаче за нею, а сльози лили ся з її очий.

На цвинтарі було тихо, як в хаті. Тополі і липи мліли в теплом повітрі, а Мелашці нїби снів ся семигорський садок; висше від садка на горі семигорська церква, під церквою ставок; в садок виходить до неї на розмову Лаврін, бере її за руку.

— Боже мій! прийми мою душу до себе — говорила бідна молодиця: —лучше мені каміне носити, нїж таке горе терпіти. Полину-

лаб я через бори, через степи, та хоч би глянула на свого милого. Гріх мені, що я мучу його й себе!

Над цвинтарем ніби висіла Андрієвська гора з острим верхом, а на самому вершку стреміла Андрієвська церква і ніби висіла на ясному темносиньому небі, що блищало на заході. Легкі хмарки сунулись по небі. Мелашка задивилась на гори, на церкву; її здавалось, що не хмарки летять по небі, а тоненькі, з самих стовпів, бокові бані на церкві заворушились, що сама церква почала колибатись на остро-му версі гори. На неї напав страх. Вона глянула ще раз вгору, і її здавалось, що хрести на церкві трусять ся й колибають ся, що колибаєть ся уся гора, от-от впаде на неї. І вона прожогом побігла з цвинтара до хати.

Проскурниця посадила Мелашку вечеряти, — вона й ложки не вмочила. Лягла вона спати, її сон не брав. А журба та туга давила її коло серця, як важка гора. Тільки що вона заснула, аж її снить ся, що вона йде з Лавріном зеленим Бієвським гаєм, йде по пояс в траві та в квітках, а далі війшла на шлях і пійшла з ним двома стїнами зеленого жита, прийшла до млина й сіла з ним над Россою на камени, обняла його й приголубила. Коли гляне вона на Рось, аж Лаврін пливе, потопає серед річки. Бистра вода несе його серединою. Лаврін то поринає з головою, то виринає, виставляє руку й махає на неї. Вона хоче кинути ся у воду, ратувати його, а її ноги приросли до каміня, ніби пустили вербове хоріне. А вода клекоче,

бумькотить та все несе Лавріна далі на острі каміні, де вода реве та стогне, ніби весною. Мелашка хотіла закричати і тільки ніби зашуміла листом. А за Росою в Семигородах десь дзвін сумно дзвонить на гвавт, і тиха луна йде над водою, над шумом, понад дібровою.

Мелашка прокинулась. На дзвіниці дзвонили на утренью. Вона схопилась з постелі й перехрестилась. На дворі почало на світ благословити ся.

— Боже мій! він за мною побиваєть ся! Я взяла на свою душу великий гріх, — думала Мелашка.

Минув другий тиждень. Мелашка почала потрохи привикати до нового місця: пекла проскури, ходила по церквах, по монастирах і вже її сама добре не знала, чи вертати ся, чи не вертатись до дому.

Тимчасом Мелашка з мати з Лавріном та Кайдашихою йшли до Київа, стрічали дорогою силу прочан та все розпитували, чи не бачили вони молоді молодиці, що відбила ся від гурту, чи не чули чого про таку молодицю між прочанами в Київі? Вони вступили в великий бір під Київом і разом всі трое заплакали, та все дивились по дорозі між сосни: їм здавалось, що Мелашка лежить десь у бору вбита. Бір жалібно гув на тихому вітрі неначе пчолы в здоровій пасіці, і тільки їм жалю завдавав.

Прийшли вони в Київ, зайшли в Лавру. Коло Лаври сновигала велика сила людей з усяких країв. Вони в трох ходили, розпитували, чи не чув хто, чи не бачив молоді чор-

нявої молодиці, чи не шукала, чи не питала вона про своїх людей. Прочани розказували, що недавно одна молодиця відбилась від своїх людей і шукала їх на Печерах, але та молодиця була русява й немолода.

Всі вони троє пішли шукати тої церкви на Подолі, що стояла під Андрієвською горою, але таких церков було доволі. Вони ходили, розпитували в людей й зайшли на той цвинтар, де жила Мелашка.

Під стовпами коло церкви Лаврін сів з матерію на східцях. Проскурниця сиділа на самій низшій сході і продавала проскурі. В той час Мелашка вибігла з пекарні й хотіла побігти до проскурниці за щось спитати. Вона виглянула в ворота й почала роздивлятися на прочан. Обвела вона очима по східцях раз і нікого знайомого не побачила. Народ сновигав коло церковних дверей, як пчоли коло вуля. Коли вона зирк! коло самої проскурниці сидить молодий чоловік, зовсім такий, як Лаврін. Він сидів до неї боком. Мелашка пізнала Лаврінову русяву кучеряву голову, рівне чоло, рівний тонкий ніс. Але чого він став такий блідий, такий смутний?

— Чи Лаврін, — чи ні? — думала Мелашка: — деж дів ся з лица його румянець? Чого він став такий блідий, як смерть, та нужденний, неначе слабий?

Вечірне сонце світило на високі білі стовпи, на людей, що вештались в проміни, неначе мухи сновигали й грали проти сонця. Промінь упав на Лаврінове лице.

— Се він! — сказала сама до себе Мелашка і вхопилась за серце. В неї заморочилась голова; вона крикнула і трохи не впала на місци.

— Адже ж ото моя мати! — зашепотіла Мелашка, вглядівши свою матір коло товстого білого стовпа. А онде її моя свекруха....

На Мелашку неначе хто линув водою з ледом. Вона відхилилась за ворота й одну хвилину не знала, чи бігти до них, чи тікати в пекарню. Але Лаврін обернув ся до неї лицем. Мелашка глянула на його ясні очи, заридала, як мала дитина, і як стояла в одній сорочці, так протовпом і кинулась між люди просто до Лавріна.

Лаврін углядів її й тільки подивив ся на неї смутними докірливими очима.

Вона прибігла до него й заголосила на весь цвинтар. Мати й свекруха вгляділи Мелашку й кинулись до неї з плачем. Народ обступив їх навкруги.

— Ой, Боже мій! нащо ти, дочко, нас мучила! — перша почала говорити Мелашчина мати: — ти знаєш, якого ти жалю нам завдала?

— Ми думали, що тебе вже й на світі нема, — говорив Лаврін: — ми тебе оплакували, як помершу.

Мелашка стояла та тільки хлипала, як хлипають малі діти. Вона й слова не могла промовити. І сльози, й кривда, і радість так здавили в грудях, що вона ледви зводила дух.

— Де ж ти, дочко, тут пробуваєш? — спи-

тала Мелашку свекруха плачучи.

— Оттут служу в добрих людий; стала в матушки за наймичку, — насилу промовила Мелашка, показуючи рукою на проскурницю.

— Се, Мелашко, мабуть за тобою прийшли родичі? — спитала проскурниця: — шкода мені тебе! В мене ще не було такої доброї та робучої наймички, як ти.

— Ми, матушко, возьмемо з собою Мелашку, — обізвалась мати: — Господи, як вона нас вимучила, доки ми її знайшли. Слава тобі, Господи, що таки знайшли.

Народ ворушив ся, гомонів, розпитував. Цікаві молодіці обступили Мелашку, її матір та свекруху. Проскурниця покликала Мелашчину рідню до себе в хату.

— Вертай ся, дочко, до дому; тобі ніхто й лихого слова не скаже, — викручувалась свекруха ласкавими словами.

— Та вже ж вернусь, нігде не дінусь. Якби ви не знайшли мене, то я, мабуть, сама вже не вернулась би.

Другого дня Мелашка з ріднею вийшла з Київа. Всі йшли бором смутні та невеселі. А бір гув, як море в негоду, від найтихшого вітру та наводив сум на сумні і без того душі.

Мелашка прийшла до дому, і свекруха справдила своє слово: від того часу вона знов облила Мелашку солодким медом, а полин неначе сховала десь у комору для Мотрі. Кайдашиха боялась, щоб Мелашка знов не чкурнула на Бесарабію, або й за границю. Сльози та несподівана тревога помирила сімю, неначе

всіх помирляюча смерть.

Вернувшись до дому, Кайдашиха поїхала в Богуслав на ярмарок, набрала Мелашці на спідницю й на фартух, купила здорову гарну хустку й новий жовтий з червоними квітками очіпок. Через два тижні Мелашка обродилась: вона мала сина.

VII.

В Кайдашевій хаті стала мірнота: свекруха помирилась з невісткою. За те на дворі, між двома господарями, старим та молодим, почався нелад. Лаврін вже вважав на себе, як на господаря. Він був менчий син у батька, і все батьківське добро, по українському звичаю, припадало меншому синові. Лаврін знав, що батькова хата, батькові воли й вози, все батьківське добро, все те його добро. Він перестав слухати батька, а батькови хотілось порядкувати в господарстві. Кайдаш постарівся і став ще частіше заглядати в коршму, запиваючи давне панщанне горе. Всі гроші, що він заробляв у пана та в людий на возах, на плугах та боронах, старий Кайдаш пропивав у шинку. Він не давав Лаврінови гроший до рул., і Лаврінови стало важко покорятись дражливому та лайливому батькови.

В петрівку починалась косовиця та грабовиця, а тимчасом достиг і раний ячмінь.

Старий Кайдаш загадав звечера Кайдашиці та Мелашці гребти сіно, а Лаврінови косити ячмінь. Другого дня Мелашка взяла на руки

дитину, причепила на спині колиску й триноги для колиски; Кайдашиха забрала граблі, тикву з водою, й вони вирядились у поле.

Старий Кайдаш порав ся в повітці коло свого майстерства. Коли дивить ся він, серед двора Лаврін запрягає воли, а коса лежить на приспі.

— Чому се ти, Лавріне, й доси не йдеш у поле? чи ти не бачиш, що сонце вже от-от поверне на полудень? — спитав Кайдаш: — та нащо ж ти отсе запрягаєш воли?

— Поїду до млира: казали мати, що нема борошна, — обізвав ся Лаврін, звертаючи воли до всзя.

— А я ж тобі велїв йти косити ячмінь?

-- Постоїть до завтра, не дїнетъ ся: не втече.

-- Ти ж знаєш, що ячмінь зовсім стиглий; зараз висиплетъ ся.

— Ячмінь ще не зовсім стиглий, ще два або й три дні постоїть, — обізвав ся Лаврін. — Гей перістий! ший ставай! — крикнув він на вола.

— Йди в поле косити, кажу тобі! Як треба буде до млина, то я сам поїду.

— І я дорогу знайду. Йдїть, тату, в повітку та майструйте коло воза.

Син не слухав батька.

Старий Кайдаш плюнув і пійшов у повітку, а Лаврін почав запрягати воли.

— Заженуть мене синки швидко на піч, — думав старий Кайдаш, майструючи в повітці.

Другого дня Лаврін узяв косу й пійшов

з Мелашкою та з матерію до ячменю. Батько мовчав та тільки поглядав на Лавріна.

— Чи се йдеш в поле, не питаючись мене? — спитав Лавріна батько.

— А хиба ж Карпо вас питаєть ся, як йде в поле? А чим же я гірший від Карпа, — обізвав ся Лаврін, кинувши косу й перевесла на плечі.

— А як прийдеть ся платити подушне (податок) та за землю то й тоді мене не спитаєш ся? — сказав Кайдаш.

— Ви берете гроші в свої руки, то ви й платіть. Давайте мені гроші до рук, то й я буду платити, — сказав Лаврін.

— Може ти хочеш, щоб я й тобі відділив твою частку поля, як Карпови?

— Нащо? Ваша частка й моя частка; ви сьогодні господар, а я завтра, — сказав Лаврін.

— Добре поважаєш старого батька! Покарає тебе Господь за мене, а як не тебе, то твоїх дітей, — сказав батько.

— Не питай старого, а питай бувалого, — сказав Лаврін: — карали ви Мотрю, карали вже й Мелашку і без Господа: буде з нас тої кари.

З того часу Лаврін загарбав хазяйство у свої руки. Батько мусів мовчати і рідко коли вмикував ся в хазяйство. Він більше майстрував, заробляв гроші, постив усі пятниці та з горя майже що дня вертав ся вечером до дому з шинку паний. Його голова стала сива, аж біда, тільки брови чорніли на широкому білі.

дому лиці, та темні очі блищали, неначе у
ймах, глибоко позападавши під бровами.

Раз у спасівку старий Кайдаш піїшов в
суботу на вечерню. Сонце стояло над лісом.
Церква була порожна. В бабинці стояла одним
одна баба, Кайдаш став навколїшки і бив по-
клони. Дяк співав жалїбну церковну пісню.
Коли се чує Кайдаш, щось потягає тоненьким
голосом за дяком. Голос лив ся, як срібло, десь
зверху. Він підвів очі й глянув на іконостас.
Зверху на іконостасї стояв чималий золотий
хрест з терновцм вінком на перехрестї, а по
боках коло хреста стояли навколїшки два по-
золоченї ангели. Кайдаш глянув на ангелів,
вони розтулювали роти і співали разом з дя-
ком тоненькими голосами. Кайдаш стревожив
ся й відвів очі. Глянув він на намісні образи,
і вони співають, а разом з ними співають всі
образи в церкві... Кайдаш перелякав ся й
став на ноги. Слухає він і дивить ся. Кайдаш
повернув головою на всі боки, всі образи спі-
вали. Дивить ся він на образ Варвари. Варва-
ра заворушила пальцями, повернула очима; на
ній убранє замаяло. На образї Параскеви Пят-
ниці з розкішними, розпущеними по плечах
косами, з квітками на голові, квітки на голові
затрусились, неначе від вітру. Параскева Пят-
ниця повернула очима на него, мов жива.

Кайдаш злякав ся і вийшов з церкви. У
притворі на стїні висїв здоровий образ стра-
шного суду. Кайдаш глянув на него скоса; на
образї внизу намальована в пеклі здорова ко-
няча голова, з білими острими зубами; та

голова сміялась до нег. Полуміня в її ро-
ї загойдалось, мов сніжка в вітру. Невелички
постати грешників та шерт в зубах завору-
шились, мов комашинь. Діжки востики та
рогаті шертки висолодили до його язика.
Кайдаш невелика дитина, відвів очи від страшної
картини і вийшов на двір. Надворі було тихо
як у хаті. Сонце стояло низько над самим лі-
сом і пронизувало світом верхи ліса, зелені
трави на степу. Над лісом від сонця тягну-
ли неначе довгі стрічки та стрічки, квітками з
ла і золотом. На сході стояла одним одна хмар-
ка на чистім небі, вся золота з червоними
краями.

Смутне Кайдашеве бліде лице освітілось
у світлі сонячним світлом, наче лице в мерця. Він під-
вів блискучі очи, глянув на ліс і побачив, що
над самим шилем, серед ліса, на хмарці сто-
яв чоловік. Розорій, як туман, і неначе ки-
вав рукою до него, ніби кликав.

Кайдаш встав і пійшов з гори. Він зійшов
наниз, пійшов далі шляхом, а те диво на хмар-
рі відсувалось від него ще далі за ліс. Він вий-
шов на гору за село. З гори було видно ши-
року долину обставлену горами, вкритими лі-
сом; в долині блушчала Рось.

Кайдаш пійшов на греблю, не знаючи для
чого. Колеса в млині крутились; вода шуміла
й розливала голосний гук по долині. Коло
млини стояли вози, вештали ся люди. Попри
Кайдаша переїхав чоловік возом, а далі по-
летів пан на баских конях і трохи не зачепив
його колесом. Кайдаш відступив ся на кінець

греблі і трохи не впав у воду. Він напрудив свої сили, відскочив на бік і спам'ятав ся...

— Боже мій! де се я? Чи се я зайшов на сю греблю? Чи мені треба було йти до млина, чи в Бієнці? — шпигав сам себе Кайдаш. Він згадував і гадував, і нічого сенько не згадав, вернув у село Селігори і тільки тоді згадав, що був у Бієнці, що з ним там діялось щось чудне.

Кайдаш вже смерком вернув ся до хати. Сімя вже повечеряла їй полягала спати. Він підійшов під двері їй хотів постукати. Коли гляне, зза угла кинулась до него собака, здорова, як годований кабан, з кінською головою, з рогами, і заблищала страшними очима. Він відступив ся назад і махнув на неї руками. Гляне він, аж до него листить ся сірий Барбос.

Кайдаш увійшов в хату. Кайдашиха засвітила лампу, думала, що він був у шинку і зараз почне коверзувати за столом, блідий, як смер...

— Боже мій! що це за собака? — думав Кайдаш: — чи показує свою...

— Де се ти бродив, як жовтий, як віск? — шпигав Кайдаш...

Кайдаш махнув рукою, і поклав ся спати. Другого дня, в неділю Кайдаш був цілий день смутний та задуманий. В понеділок він пішов в поле косити, а нудьга давила його, як камінь. Вертаючись з поля, Кайдаш забалакав ся з людьми коло шинку, зайшов з ними в шинк і випив пів кварти горівки. Йде

він через греблю попід вербами, коли гляне на воду, спід греблі вискочив чорненький хлопчик з маленькими ріжками, з здоровою головою та й побіг за ним слідком. Кайдаш пійшов швидко, а чорний хлопчик біг за ним та приказував за кожним його ступнем: туп, туп, туп, туп. Кайдаш обернув ся і махнув на хлопця косою. Хлопець неначе в землю ввійшов. Кайдаш пійшов через місток, коли оглядаєть ся, а хлопець знов біжить за ним по містку та все приказує: туп, туп. Кайдаш пійшов стежкою понад ставком; з берега скакали цілими сотнями маленькі, як жаби, чортики, пірнали, знов виринали й дражнились з него язиками.

Кайдаш прийшов до дому. Ввійшовши він у двір, дивить ся в той куток, де росли густі колючки, аж замість колючок, ростуть маленькі чортики з ріжками, схожими на цвяхи. Кайдаш махнув косою, і йому здалось, що ті чортики полягли покосами та тільки ніжками дригають. Він викосив всі колючки, коли гляне за двір, аж і там, замість кропиви та лопуху, ростуть чортики. Кайдаш давай косити кропиву.

З хати повиходили сини і невістки. Карпо гукнув до батька:

— Що ви, тату, робите! Чи вам діла нема. що ви косите на вулиці кропиву?

— Еге, кропиву! Добра кропива. Хиба ти не бачиш, скількиросло тих чортиків, бій їх сила божа! Ось я вас проклятих усіх викошу!

Сини й невістки бачили, що батько п'яне-

нький, і почали над ним глузувати. Кайдашиха вийшла з хати й почала його лаяти.

В той час з поля йшла череда. Кайдашеви здало ся, що на кожній свині сидить верхом по чортови. Чорти волікли довгі хвости по землі, штовхали свиней під боки ногами й поганяли їх макогонами та кочергами. Свині вибрикували, неначе баскі коні, а чорти гецали зверху та махали руками.

— Жінко! чи ти бачиш, що то їде верхом на свинях — крикнув Кайдаш до жінки.

— Схамени ся, п'янице! Чи ти здурів, чи ти знависнів! Добре вже горілки напив ся.

— Еге здурів! Чи ти ба! Чорти їдуть верхом на свинях! А бий вас сила божа! Дух Святий при нас і при хаті! А ондечки на панському бугаєви який сидить пузатий, та витріщуватий, та рогатий! А бодай вас хрест побив! А ондечки між вівцями кілька їх плутаєть ся.

— Та йди в хату та вечеряй! — крикнула на Кайдаша жінка: — та протри лишень свої п'яні баньки!

Кайдаш увійшов у хату. На комині блимала лампа без скла й більше чадила, ніж світила. Глянув Кайдаш за стіл, в куті сидів чумак, з котрим він стрічав ся в Крими ще як парубком чумакував з батьком. Коло того чоловіка сидить Кайдашів покійний батько і неначе розмовляє з тим чоловіком. Кайдаш придивляєть ся їм, сів і собі кінець стола і почав з ними балакати.

В хаті всі стривожились. Усім було не до сміху. Кайдашиха перестала вже лаяти ся.

— Омельку! стань та помолись Богу! Що се з тобою дієть ся!

— Еге! а хиба ж ти не бачиш, що батько прийшов до мене в гості та ще з херсонським чумаком, — говорив Кайдаш.

Молодиці полякались. Мелашка побігла до сусід і покликала кілька чоловіків. Чоловіки прийшли й почали вговорювати Кайдаша, щоб він помолив ся Богу та лягав спати. Кайдаш став перед образами й почав голосно молити ся, як молять ся маленькі діти. Кайдашиха хрестила ножем вікна й двері, достала фляшочку свяченої води й дала Кайдашеви напитись. Мотря побігла за бабою Палажкою. Палажка на селі була знахорка. Кайдашиха на той час забула про свою змажку та колотнечу з Палажкою.

Відчинились двері; з темних сіній увійшла в хату баба Палажка повагом та тихо, в білій катаній, завязана чорною хусткою. Вона так загоріла в жнива, що її вид чорнів, та ще проти білої свити, неначе був помазаний сажею. Маленькі чорні очі блищали, як жар.

— Чорна, як сам чорт, — подумала Кайдашиха: — ще перелякає мого чоловіка.

Баба Палажка переступила поріг і зараз почала хреститись і нашептувати. Вона вступила в хату, неначе піп прийшов з молитвою.

— Чи ти бачиш! На Палажчині голові чортячі роги! — сказав Кайдаш.

— Йду я, раба божа Палажка, до раба божого Омелька все лихо відганяти з його жил, з його жовтої кости, з його червоної крові, а

семидесяти сугавів, з його сивого волося, з його голови, з його булави, з його очий, з його плечий. Зійди на ті болота, на ті очерета, де глас божий не заходить, де люди не ходять.

Кайдаш стояв серед хати й голосно м'явився. Всі вийшли з хати, зостала ся тільки з Кайдашем Палажка та Кайдашиха.

Баба Палажка налила в миску з горняти води, влила з фляшки трохи свяченої води, вкинула в воду жарину й шматочок печини, взяла в руки веретено, вмочила його в воду і черкнула шинькою навхрест по крисах миски; потім взяла ніж, вмочила його в воду і знов черкнула ним так само по місці, та все нашептувала:

— Як пійшла я понад очеретами та болотами та зайшла я на високу могилу; ой там на могилі, на Осіяньській горі там стоїть церковця, бубликом замкнута, медяником засунута. Відкушу я медяника, відкушу я бублика та ввійду в ту церковцю. Свята святи ся, небесная цариця! пятинко-матінко, і ти святий понеділочку, божий ключничку! Мокрино, Марино, Агапите, ване, Демяне, й ти, Миколаю, Мирликийський чудотворче! Помяни, Господи, раба божого Омелька, та ті книжки, що в церкві читають: ермолой, бермолой, савгірю і ще тую, що телятиною обшита. Радуй ся, Охримку й Пархимку, і ти, невісточко, свята Покровонько, що в Лаврі замурувалась. Наберу я в черенок хуху, та виляю я на раба божого Омелька. Алилуй же його, Господи, і шариши його по боках, по ребрах, по кістках, по череслах, ко-

ло його скотини Хрест на мені, хрест на спині, уся в хрестах, як овечка в реп'яхах. Помилуй його безкостий Марку, сухий Никоне, мокрий Миколаю! Сарандара, Марандара, гаспида угас, василиска попер! Амінь біжить, амінь кричить, аміня доганяє!

Баба Палажка дмухнула на воду тричи навхрест і дала Кайдашеви напитись. Потім вона викликала Кайдашиху в сїни і звелїла її утопити в горівці маленьке цуцня, намочити в тій горівці на три оселедця і дати ту горівку Кайдашеви на похміля. Кайдашиха витягла з скрині чималий шматок полотна ще й копу гроший і дала Палажці за труд.

Кайдашиха так зробила, як її радила Палажка. Кайдаш, нічого не знаючи, як напив ся тої знахарської горівки, заправленої цуциням та оселедцем, то пив загалом три дни. Кайдашиха тільки рукою махнула й післала його до священика. Кайдаш розказав йому про своє нещасте, найняв молебень Ісусови й акафист Богородици, ходив говіти в Богуславський монастир. Він перестав пити на той час, і дїдки перестали йому привиджувати ся.

— Се моя смерть йде за мною, коли вже до мене приходив небіщик батько; — говорив Кайдаш.

— Добра смерть, коли ви, тату, й не перестаете пити, — говорив Лаврін.

Від того часу Лаврін забрав у свої руки і воли і вози, і все господарство. Загнали дїти батька на піч на відпочинок.

— Був я колись Кайдаш, а тепер перевів ся

на маленького Кайдашця, — говорив Кайдаш за чаркою горівки в шинку.

Терпів Кайдаш, а далі невтерпів: знов почав заходити в шинк.

Раз була місячна ніч. Кайдаш спав на лаві. Чує він, щось рипнуло дверима, і в хату увійшов його давній знайомий херсонський чумаком. Кайдаш встав і почав балакати з чумаком. Кайдаш вийшов на двір і пішов з ним за ворота. От вони вийшли на вулицю й пішли ніби до шинку, але вони перейшли через греблю, минули село, а шинку все не було. Йдуть вони, зійшли з гори, прийшли до Роси, перейшли Рось через греблю, а шинку все таки нема. От вже перед ними ліс. Місяць світить на полю, а під лісом лежить густа тінь. Кайдаш увійшов у ту тінь і загубив дорогу. Дивиться він, чумака нема, а кругом него товсті дуби та липи. Зверху через гілле проминає ся світло місяця, її подекуди його проміне блищить на землі, неначе жовті ясні хустки, розстелені по траві, або золоті яблука, розкидані по землі. Кайдаш глянув вниз, перед ним росла купа здорових та високих до самих колін грибів, з блискучими, як вогонь, вершками. Купа грибів заворушилась, спід неї вискочили маленькі зайчики і почали скакати оден через другого. Зайчики почали сміятись, наче малі діти, а над ними підняв ся розкішний куц напороті її зацвів блискучими іскрами. Квітки сипались, наче іскорки з печі, а далі з куща виросла здорова, як миска, квітка, все виткана з золота й вогню, з червоним жаром на

середині. З квітки знялась осяна птиця й пурхнула на дерево. Кайдаш підняв голову в гору, стукнув чолом до дуба та й... прокинув ся.

— Боже мій! де се я! — говорив сам до себе Кайдаш.

Він стояв в одній сорочці серед густого ліса. Над лісом між гилем висів повний місяць на небі. Товсті стовбурі лип та дубів ледви мріли кругом него, а білі берези блищали, неначе білі воскові свічки. Кайдаш обернув ся назад і побачив між деревом поле, облите місячним світлом. Він вийшов з ліса, глянув на поле і зобачив шлях. Місце було зовсім не знайоме. Він пішов шляхом з гори і дійшов до Роси. Млинові колеса зашуміли й притягли до себе його увагу. Кайдаш прийшов до млина і тільки тоді зовсім опам'ятав ся та роздивив ся, куди він зайшов.

На Кайдаша найшов страх. Йому здавало ся, що його водить нечиста сила. На його спину неначе хтось сипнув приском; волосе на голові підняло ся в гору. Але він прийшов до млина, зобачив людей; люди ходили, розмовляли, носили мішки на вози. Кайдашеви стало веселійше. Один чоловік поїхав возом, через греблю. Кайдаш пішов за його возом, розговорив ся з ним і йшов з ним до самого села.

Вже другі півні проспівали, як Кайдаш прийшов до дому і побудив усіх у хаті. Меланика засвітила світло, глянула на Кайдаша і злякалась: він був жовтий, як віск; в його очі блищали і горіли, як свічки.

— Де ти ходиш, де ти бродиш? — почала гримати на чоловіка Кайдашиха: вона думала, що він пив до півночі в шинку.

— Еге ходиш. . . Добре ходжу. . . Не сам ходжу, а мене водить, — промовив Кайдаш через силу, схиливши голову на руку. — Завела мене нечиста сила аж у Богуславський ліс.

Кайдашиха не йняла йому віри: вона все думала, що він пияний. Кайдаш підвів очи й глянув на комин, на шию коло комина; під шиєю була дірка на ніч. Дивить ся Кайдаш, з тої дірки вискочив чортик, такий завбільшки, як кіт, та й знов сховав ся на ніч. Кайдаш не встиг підвести очий, а спід шиї вискочило вже два чорти, показали йому язики й знов сховались у дірку. Кайдаша взяла злість: він ухопив макогона, кинув ся до комина та як трісне макогоном по шиї! аж шматки глини відлупившись і посипались до долу.

— Омельку! чи ти здурів, чи ти з глузду зїхав? — крикнула Кайдашиха.

— Еге здурів! хиба ти не бачиш, як чорти вискакують із дірки.

— Свят, свят, свят! перехристи ся! Де ті чорти взяли ся! — говорила Кайдашиха: — напеть ся в шинку та тільки дуріє.

Кайдаш обернув ся від комина, коли гляне під стіл, під столом лежить здоровий, як кабан, та кудлатий чорт, з страшною чорною мордою, з рогами, з ротом до вух, з білими здоровими зубами. Кайдаш злякав ся і сїв на лаві. Він зиркнув на піл, на лаві й на полу сиділи рядком здорові чорти й клацали до него

зубами, неначе вовки. Кождий держав по жарині в роті: жар світив ся в їх зубах, зубаті пащеки червоніли. Оден чорт показував йому на сокиру під лавою і шепотав: візьми сокиру та зарубай ся! другий показував на налігач (посторонок) під полом й шепотав: пійди в клуню та повіш ся! Третий підказував: пійди до ставка та втопись!

— Жінко! чи ти не бачиш, кільки чортів сидить на лаві? — говорив Кайдаш, а сам трусив ся аж зубами цокотав.

— Господи милосердний! тільки нас лякаеш, — говорила Кайдашиха.

Мелашка стояла коло печі, ні жива ні мертва. Лаврін схопив ся з постелі.

— Виведіть мене на двір! Вже чортів повна хата, а між ними здорові мухи літають та чорні круки шугають — сказав Кайдаш.

Лаврін взяв батька за руку й вивів на двір. Мелашка злякалась і вибігла слідком за ними. В Кайдашихи трусились ноги від переляку. Вона достала свяченої води, покропила хату, засвітила страстну свічку перед образами.

Кайдаш провітрив ся на дворі. Лаврін увів його до хати. Страхіте десь зникло.

— Треба мені висповідатись, — сказав Кайдаш: — се мабуть смерть моя наступає.

Кайдашиха і Лаврін насилу вмовила його лягти на постіль. Тільки що він виліз на піл і хотів лягти, йому здалось, що на постели лазять здорові раки та чорні павуки. Прудкі павуки, такі завбільшки, як гусятина, кинулись до него, як собаки. Він підвів ся і почав обтру-

шувати одержу.

— І де та нечисть набрала ся на полу! — крикнув Кайдаш, обтрушуючи сорочку: — Лавріне! візьми віника та позмітай оту погань.

Лаврін узяв віника і ніби щось змітав з постелі. Тоді Кайдаш ляг на постіль і заснув.

На другий день Кайдаш пішов до священника, висповідав ся, але все те нічого не помогло. До него внадив ся херсонський чумак, приходив до него вночі та все неначе водив його десь по пушах та по нетрах.

Через тиждень тої чумак завів Кайдаша знов на греблю, а вранці його знайшли в воді на лотоках коло самої заставки. Мірошник прийшов підняти заставку і вглядів у воді неживого чоловіка. В млині мололи семигорські люди і пізнали Кайдаша.

Волость приставила до втопельника сторожу. Три дні лежав під вербою Кайдаш, покритий старою свитою, доки приїхав становий і пообіцяв синам узяти батька та поховати.

— Постив батько дванадцять п'ятниць, щоб не вмерти наглою смертю та в воді не потопати, а про те втопив ся. І п'ятниці нічого не помогли, — говорив Карпо — варта було мучити себе цілий вік.

VIII.

Поховали сини Кайдаша з великою честію, просили священника занести батька в церкву; як ховали, то читали евангеліє трохи не коло кожної хати; після похорону справили багатий

обід. Кайдашиха роздала старцям щедрю милостиню, дала священникови на сорокоуст.

На четвертий день після похорону, Карпо й Лаврін почали ділитись батьківськими спадками.

— А що, Лавріне, — сказав Карпо: — розділим тепер грунт по половині, а то батько відрізав мені города, неначе вкрав.

— Йі розділимо, — сказав Лаврін: — чи пійдемо в волость, чи обійдемо ся і без волости.

— А нащо нам здала ся та волость! відміримо по ковельній город та по половині садок, та й годі, — сказав Карпо: — хіба такі сами собі не дамо ради.

— Про мене, мірйймо город і сами, — сказав Лаврін.

Карпо взяв довгу та рівну ліщину й почав з Лавріном мірити город вздовж та впоперек. Переміривши город, вони розділили його вздовж по — половині й позабивали на межі кілки.

— А що, Лавріне, чи будемо городити тин, чи може й без тину обійдемо ся — сказав Карпо.

— Нащо той тин здав ся. Адже ж у нас двір коло хати спільний, хоч на нїм стоїть і твоя і моя повітка та загорода, — сказав Лаврін.

— Про мене, нехай буде так, — сказав Карпо.

— Але не знаю, як ще жінки скажуть, — сказав Лаврін, про матір вже й не згадувати.

— Хиба в мене жінчий розум, щоб я жінок слухав, — сказав Карпо.

Тільки що вони перемирили город та садок, з хати вибігла Мотря. Вона вийшла на город і окинула його оком з горба вниз, а від низу на горб, потім вийшла на горб і ще раз помірила грунт очима. Лаврінова частка здалась їй більшою, мабуть тим, що в чужих руках шматок хліба все здається більшим. Вона скинула з себе пояс, та давай мірити город вперше впоперек: на Лавріновій половині вийшла більше на оден пояс. Перемирила вона вдруге, — ой лишечко! Лаврінова частка була більша аж на два пояси.

— Бодай вас лиха година мірила, як ви отсе перемирили, — сказала сама до себе Мотря й заходилась мірити поясом грунт вздовж: ой гавт! Лаврінова половина виходила довша на цілий пояс, ще й висунулась ріжком на вулицю в бузину.

— Потривайте ж! — кричала Мотря на весь город: — се мабуть свикрушище помагала їм мірити! Се вона припустила собі на оден пояс вздовж та на два пояси впоперек, ще й ріжок у бузину собі відтягла.

Мотря прожогом побігла до хати, держачи в руках пояс, та репетувала на весь город. Кото причілка стояла та хворостина, котрою Карпо з Лавріном мірили город. Мотря вхопила хворостину кинулась у двері кулею, як птиця.

— Се ви мабуть з матерію так мірили город, бодай вас мірив сей та той! — крикнула

Мотря на порозі так, що двері з обох хат разом відчинили ся, і з дверей повискакували всі: і Карпо, й Лаврін, і Кайдашиха, й Мелашка. Вони повітрищували очі на Мотрю.

— Чого видупили баньки, неначе мене зроду не бачили? Як се ви перемирили город? Та нехай його чорти спечуть з такою мірою. — гукнула не своїм голосом Мотря й брязнула до землі хворостиною, так що вона аж захурчала.

— Хррр! — захурчав невідкувато Лаврін: — чого се ти кричиш, неначе на батька.

— Кричи на свою матір! І й тобі захурчу сею хворостиною, коли хоч. Як ви мірили город, коли Лаврінова половина більша і вздовж і впоперек!

— Твого розуму не спитали, бо свого, бач, нема, — сказав скривджений Лаврін.

— Неправда твоя, Мотре, — спокійно сказав Карпо, заклавши руки за спину.

— Бреши сам! ось я тільки що сама мірила. Йди в волость, нехай волость нас розділить, а не свекруха, — репетувала Мотря.

— Відчепись від мене, сатано! я й дома не була, як вони мірили. Се правдива причепа! — сказала Кайдашиха: — бере моє добро, ще й мене лає.

— Йдіть мірайте на моїх очах, а як нї, то я ваші кілки на межі геть повикидаю за тин, а таки свого докажу, — кричала Мотря.

Мотря вибігла з сіний і побігла на город; за нею йшла Кайдашиха з Мелашкою, а за жінками пішли чоловіки. Мотря розперезалась і

почала мірити город поясом: впоперек Лаврінова половина вийшла більша на два пояси.

— А що, чия правда?

— Як ти міриєш? Піддурн кого дурнійшого, а не мене, — крикнула Кайдашиха: — свою половину мірила, то натгала, аж пояс прищав, а Лаврінову половину мірила, то пояс вгинав ся. Геть погана! Дай, я сама перемерію з Мешкою.

Кайдашиха перемерила весь город впоперек, — і знов обидві половини були однакові.

— А що, чия тепер правда! — говорила Кайдашиха: — ти міриєш собі, то натягаєш, а чужому міриєш то стягаєш: тиб людей соромилась! Тобі тільки б сидіти з жидівками в крамницях та обдурювати на аршини людей.

— Се якийсь жіночий сажень вигадала Мотря, що стягаєть ся, як кому треба, — сказав насмішкувато Лаврін.

— А той ріжок, що в бузину ввігнав ся, яким сажнем будеш мірити? Не бійсь, мені не віддаш? — сказала Мотря.

— То відкусив його зубами! А де ж його діти, коли він вигнав ся на вулицю, — сказала Мелашка.

— Мотря була сердита, що вийшло не так, як вона хотіла. Вона причепилась до Лавріна за батьківську спадщину.

— Чом же ви не розділите пасіки? — сказала вона: — адже ж пасіка батькова! Гаращо все загарбали собі в руки! На Лавріновій половині в садку більше дві грушки і одна яблінка,

— А ти вже й полічила? — спитав Лаврін.

— А вже ж полічила, і своїм не поступлюсь. Садок не твій, а батьківський, — сказала Мотря.

— То пересади на свою половину, — крикнув Лаврін.

— Якній їх чорт подужає пересадити! Пересадиш, то підвередиш ся, — сказала Мотря.

— О, підвередиш ся, Мотре, коли Карпо не допоможе, — сказав сміючись Лаврін.

— Вже хоч підвережусь, чи ні, а таки свого докажу, — гукнула Мотря і вдарила кулаком до кулака: — ходім лиш зараз в волость, нехай нас волость розсудить, а не з свекрухою. Дайте лишень нам половину пасіки, а як ні, то бери, Карпе, сокиру та й рубай груші. Я вам свого не подарую, — кричала аж сичала Мотря.

— Та подивись лишень, на твоїй половині всі старі груші, а на моїй — щепи! — сказав Лаврін.

— Мотря каже правду: ви нам дайте половину пасіки, половину овець та свиний, — сказав Карпо.

— Овва! який розумний. Забери ще половину котів та собак! — кричала Кайдашиха: — а батька хто лунив у груди? Лаврін хоч батька не бив.

— Не бив, тільки не слухав, — сказав спокійно Карпо.

— А ти забув, що я ще живу на світі? І я маю якесь право на батьківське добро. Ти готов мабуть мене живою в землю закопати!

— говорила Кайдашиха: — ти хочеш з своєю Мотрею мене сироту скривдити? Ні, Карпе, нехай нас громада розсудить.

— Як громада, то й громада! Ходім в волость, бо я своєю часткою не уступлюсь, — сказав Карпо.

Карпо з Лавріном та з Кайдашихою пішли в волость, а Мотря з Мелашкою зістались на дворі коло волости.

Громада присудила Лаврінови та матери батьківське добро, бо Карпо вже забрав свою частку ще за життя батька. Як почула за те Мотря, то трохи не скрутилась і наробила крику під волостию.

Від того часу між Кайдашенками і їх жінками не було миру й ладу. Карпо і Мотря посердилися з Лавріном та з Кайдашихою й перестали заходити до них в хату.

— А що, Мотре виграла? Здобрій тим, що тобі волость присудила, — дражнилась стара Кайдашиха з Мотрею.

— Дражніть вже, дражніть, як ту собаку. — говорила Мотря і трохи не плакала від злости.

Обидві сімі насторчилися одна проти другої, як два півні, готові кинутись оден на другого. Треба було одної іскри, щоб схопилась пожежа. Та іскра незабаром впала поперед усього на сміте.

Раз рано Мелашка вимела хату й половину сіний, обмела коло своєї приспи, змела сміте до порога та й пішла в хату за рядюгою, щоби винести сміте на смітник. Саме тоді

Мотря вибігла з сїней і зобачила коло порога сміте. Сміте було підметене аж під Мотрину приспу.

— Доки я буду терпіти від тої іродової Мелашки! — крикнула Мотря на весь двір; вона вхопила деркача та й розкидала сміте попід Лавріноюю приспою.

Мелашка вийшла з хати з рядниною. Коли гляне вона, сміте порозкидане гет попід її приспою й по приспі.

— Хто се порозкидав сміте? — спитала Мелашка Мотрі.

— Я порозкидала: не мети свого смітя під мою приспу, бо я тебе ним колись нагодую, — сказала з злостію Мотря.

— А зась! не діждеш ти мене смітем годувати. Нагодуй свого Карпа, — сказала Мелашка й почала змітати сміте до купи до порога.

— Не мети до порога, бо мені треба через поріг ходити! — ляснула Мотря.

— А вже ж, велика пані. Покаляеш, княгине, золотії підківки, — сказала Мелашка.

— Не мети до порога, бо візьму тебе за шию, як кішку, та натовчу мордою в сміте, щоб в друге так не робила, — сказала Мотря.

Мотрині слова були дуже докірливі. Мелашка спახнула від сорому.

— А ти, паскудо! то ти смієш мені таке говорити? Хиба ти моя свекруха? Ти думаєш, що я тобі буду мовчати? — розкричала ся Мелашка: — тс ти мене влиш, як малу дитину? Ось тобі, ось тобі!

І Мелашка підкидала сміте деркачем на Мотрину приспу, на стіни, на вікна, аж шибки ввікнах дзвеніли, а що було мокре, те поприставало до стіни.

Мотря глянула й рота роздзявила. Вона не сподівалась від Мелашки такої сміливости і спочатку не знала, що казати.

— То се ти так! То се та, що від свекрухи втікала?

— Ти мені не свекруха, а я тобі не невістка. Я від тебе втікати не буду й мовчати тобі не буду! Ось тобі на, ось тобі на!

Деркач свистав, як шуліка на повітрі, в Мелашиних руках, а шибки дзенькотіли. Мотря кинулась до Мелашки тай почала видерати деркача з рук. Мелашка була слабша й впустила його з рук. Мотря замахнулась на неї деркачем. Карпо сидів у хаті, почув, що в вікна щось порохить. Йому здавалось, що в вікна бе град.

— Що се за диво! небо ясне, а в вікна періщить град, — подумав він.

— Гвавт! гвавт! — закричала Мелашка. — Якого ти дідька чіпляеш ся до мене, сатано.

З хати вибігла Кайдашиха просто від печі з кочергою в руках. Вона вгляділа, що Мотря підняла деркач в гору і готова вперіщити Мелашку, і махнула на Мотрю кочергою. Мотря відскочила від приспи, кочерга трафила в Мотрине вікно. Шибка дзенькнула, а дрібне скло посипалось на приспу.

З хати вибіг Карпо, а за ним Лаврін. Три молодиці вчепились до кочерги та до дерка-

ча, кричали, тягались, сіпали ті причандали на всі боки. Деркач розірвав ся. Нехворощ попалась з деркача, неначе піре з гуски. Чоловіки розборонили жінок і розігнали їх.

— Відривай хату! Не буду я з вами жити через сіни, хоч би мала оттут пропасти! — репетувала Мотря: — бери, Карпе, сокиру, та зараз відривай хату, а як ти не хочеш, то я сама візьму сокиру та й заходжусь коло хати.

— Чи ви показались, чи знавісніли! — говорив Карпо: — хто се розбив вікно?

— Твоя мати! Се вже пійшло ся, наче з Петрового дня! Одна обпаскудила мені стіни, друга вікна побила. Ось тобі за те! ось тобі! — крикнула Мотря і почала хапати рукою з калюжі грязь і кидати на Мелашину хату. Біла стіна ряба, неначе її обсіли жуки та гади.

— Бий тебе сила божа! Не кидай, бо я тобі голову провалю кочергою, — крикнула Кайдашиха й погналась за Мотрею. Мотря втікла за причолок, виглядала зза вугла й репетувала та кляла Кайдашиху.

— Лавріне! відривай їх хату. Про мене нехай Мотря йде жити під чорти, або під греблю; я з нею зроду — звіку не буду жити під одною стріхою, — кричала Кайдашиха.

— Карпе! відривай хату, бо я підпаляю їх, і себе, та й на Сибір пійду, — кричала Мотря.

— Лавріне! відривай їх хату, бо я готова й до сусід вибратись. Зараз пійду в волость, та нехай громада зійде ся та розкидає їх хату, — кричала Кайдашиха.

З тими словами Кайдашиха накинула сви-

ту та й побігла в волость позивати Мотрю та Карпа. Волосний покликав Карпа на суд. Карпо сказав, що він не думає відривати хати, а то тільки полаялись та побились молодичі. Волосний вигнав Кайдашиху з хати. Слідком за Кайдашихою прибігла в волость Мотря й почала розказувати, починаючи від смітя. Волосний слухав, слухав, таїї плюнув.

— Йдїть ви собі до нечистої матери та про мене повибирайте й очи, не тільки вікна, — сказав волосний та й піїшов у кімнату, ще й двері причинив.

Того же таки вечера, Кайдашиха повечеряла з дїтьми і вже лагодилась лягати спати. Коли чує вона, на горіщи закуджадакали на сїдалї кури, закричали й кинулись з сїдала.

— Ой тхїр на горіщи! — сказала Кайдашиха.

— Може злодюга лазить, — сказав Лаврін.

Кайдашиха вхопила лямпу й вискочила до сїний; за нею вискочили в сїни Лаврін та Мелашка.

В сїнях було ясно. Хтось лазить на горіщи з світлом.

— Хто там лазить? — гукнув Лаврін.

З горіша ніхто не обзивав ся, тільки одна курка киркала на все горло, неначе її хто душив. Лаврін вискочив на драбину и гаянув на горіше. Там стояла Мотря з куркою в руках.

— Якого ти нечистого полохаєш наших курий? — крикнув Лаврін, стоячи на шаблї.

— Хиба не бачиш? Свою курку виїймала на вашому сїдалї.

— Хиба ж ми просили твою курку на наше сідало? — гукнув Лаврін: — чи шапку перед нею здіймали, чи що?

— Верни лишень мені яйця, бо моя чорна курка вже давно несеть ся на твоєму горіщи.

Мотря лазила по горіщи та збирала по гніздах яйця. Сполохані сліпі кури кидались по горіщи, падали в сіни на світло.

— Ой Боже мій! Се не Мотря, а бендерська чума. Вона мене з світа зжене! — говорила Кайдашиха; — ще хату підпалить лямпою. Покарав мене тобою Господь, та вже й не знаю за що?

— Мабуть за вашу добрість — обізвалась Мотря з горіща й спустила з горіща на щабель здорову ногу з товстою литкою.

Одна курка впала з горіща й погасила світло. В сінях стало темно. Лаврін стояв, спявшись на драбину. Мотря штовхнула його пятою в зуби. Він сплюнув у сіни. Мотря штовхнула його по носі другою пятою. Горяча литка посузулась по його лиці. Мотря була готова сісти йому на голову.

— Куди ти сунеш ся на мою голову! — крикнув Лаврін і почав трясти драбину: — не лїзь, бо я тебе, сяка така душе, скину з драбини.

Лаврін скочив в сіни і почав хитати драбиною. Драбина стукала до стіни.

— Скинь її з драбини до долу, нехай собі голову скрутить, щоб знала, як лазити на наше горіще, — кричала в темних сінях Кайдашиха.

Лаврін відняв драбину. Мотря повисла на стіні. Половина Мотрі телепалась на снії, а друга половина вчепилась в бантину, як кішка, одною рукою та ліктем другої руки. Мотря держала в руці курку й не хотіла її пускати, а в пазусі в неї були яйця, дуже делікатний крам. Мотря боялась наробити в пазусі яєшницї, держалась за бантину й ніяк не могла видертись назад на горіще. Низня половина тягла її вниз.

— Ой лишенько! ой упаду! ой, ой, ой! гвав...т! зарепетувала Мотря не своїм голо-сом.

Від гзавту Карпо не всидів в хаті й виско-чив в сїни з світлом. Лаврін стояв серед сїний з драбиною, Мотря телепалась на стіні, наче павук на павутині.

— Драбиною її плешн, та добре! — кричала Кайдашиха: — нехай не збирає яець на нашому горіщи.

Кайдашиха кинулась до драбини й була б справді почастивала низню половину Мотрі драбиною, але Карпо видер драбину в Лавріна, пхнув матір так, що вона трохи не перекотилась, і підставив драбину під Мотрю. Вона злізла до долу з куркою в руках.

— Віддай мені яйця, злодійко! нащо ти покрала наші яйця? — репетувала Мелашка.

— Се моя курка нанесла, — говорила Мотря, втікаючи в свою хату.

— А хиба ж твоя курка їх позначила, чи що? Як не вернеш яець, я піїду в волость, — говорила Кайдашиха.

— Про мене йдїть і за волость — кричала

Мотря з своєї хати, витираючи ганчіркою яєшню в пазусі.

Мелашка засвітила світло, половила в сїних свої кури й повкидала їх на горіще. В обох хатах ще довго було чути крик. Той крик стихав помаленьку, як філя на воді після вітру, доки зовсім не загих.

— Відривай хату від сих злиднів! — говорила Мотря в своїй хаті Карпови.

— Чи ти здуріла, чи що? Неначе хату відірвати так легко, як шматок хліба відкрягти? Ти не знаєш, що то буде коштувати.

— Щоб їм не коштувало, відривай, а ні, я сама відрву, — говорила Мотря.

— А ну, ну, спробуй! Отсе вигадала таке, що й куни не держить ся.

Одначе швидко після того Карпо побачив, що Мотря говорила таке, що держалось купи.

На другий день Кайдашиха прибралась і пійшла до священника жалїтись на Мотрю. Вони розказала все діло не так священникови, як матушці. Матушка дала бабиним унукам коржиків та бубликів, печених з цукром. Кайдашиха привісела ті гостинці, роздала Мелашиним дітям. Мотрині діти почули носом гостинці і прибігли в сїни. Кайдашиха роздала і їм по бубликови.

— Не беріть від баби гостинця, бо вона злодійка, — крикнула Мотря з своєї хати.

Діти забрали гостинці, та давай махати рученятами на бабу та промовляти ті слова, що їм доводилось не раз чути від матери.

— Баба погана, баба злодійка! — лелета-

ли діти.

— А гостинця взяли від баби, ще й бабу лаєте, — сказала Кайдашиха й заплакала.

Мотря вискочила з хати, повідбирала від дитий бублики та й кинула собакам.

— Чи ти людина, чи ти звірюка, — сказала Кайдашиха, кивнувши сльози.

Того таки два Мотрин старший хлопець напив ся з Мелашиною кухля води коло Мелашиної діжки, бо в сінях стояло дві діжки з водою: Мотрина по однім боці, Мелашина по другім. Малий хлопець, не розбираючи материного погляду на право власности, вхопив кухоль з тої діжки, що стояла ближше него, але якось не вдержав шухля в руках, впустив та й розбив.

Кайдашиха вискочила з хати й заробила галасу.

— Бач, іродова душе! вчила дітей мене лаяти, а твої діти мені шкоду роблять, — крикнула Кайдашиха до Мотрі в двері: йди лишень сюди та подивись!

Мотря вибігла з хати й подивилась. Черепки лежали долі, а хлопець стояв, засунувши палці в рот і схиливши винну голову.

Кайдашиха, недовго думавши, вхопила кухоль з Мотриної діжки та хляп ним до землі!

— Отсе чорт його й видав. Старе, як мале! зовсім баба з глузду зіхала. Що вам дитина заподіяла? — крикнула Мотря.

— Твої діти такі зміюки, як і ти. Наплодила вовченят, то не пускай їх до моєї діжки.

— То сховайте свою діжку в пазуху, а ку-

хля мені купіть, бо ви не дитина, — сказала Мотря.

— Овва! гаращо розпустила своїх дітий, як зинських, щенят. Не діждеш, — сказала Кайдашиха.

— Коли так, то я й вам віддячу! — сказала Мотря.

При тих словах вона побігла в Лаврінову хату, вхопила з полиці горшка і хрьопнула ним до землі. Мелашка і Лаврін тільки роти пороздзявляли.

Мотря вибігла з хати. Мелашка за нею.

— Коли так, то й я зугарна до московської закуції, — закричала Кайдашиха, і як несамовита, вбігла в Мотрину хату, вхопила з припічка здорову макітру, та хрьоп нею до землі.

Карпо схопив ся з лави. Йому здавало ся, що мати збожеволіла.

— О, стонадцять чортів вам з Мелашкою разом! За таку макітру я знаю, як вам віддячити! кричала Мотря, бліда, як віск. Вона вскочила в Лаврінову хату, вхопила кочергу та й свиснула нею по купі горшків, що сохли на лаві. Горшки застогнали; черепки посипались до долу.

Кайдашиха, недовго думавши, вхопила кочергу, Мелашка вхопила рогача, та в Мотрину хату! Кайдашиха лупила кочергою горшки на полиці, Мелашка частувала миски рогачем на миснику. Горшки сипались з полиці, як яблука з яблінки, неначе земля трясла ся.

Кайдашенки так здивувались, що їм здавало ся, що молодіці зовсім показали ся. Лаврі-

нови спала на ум думка, чи не покусала часом матери скажена собака. В Карпа була така сама думка. Йому здавалось, що до Мотрі вже приступає. Але глянули вони, що з полиці сиплять ся горшки, а з мисника миски, та давай обороняти полицю та мисник. Карпо насилу поборов матір і відняв від неї кочергу. Лаврін висмикнув з Мелациних рук рогача й спас жите тром полумискам.

Всі три молодиці насилу дихали. Вони разом верещали, гвагтували, лаялись. Клекіт в хаті був такий, що неможна було нічого розібрати.

— Ти — змія люта, ане свекруха! . . кричала Мотря: — буду я чортова дочка, коли не розібю тобі кочергою голови.

— Хто? ти? мені? своїй матери? — сичала Кайдашиха: — Карпе! ти чуєш, що твоя Мотруня говорить на мене? То се ти таке говориш мені, своїй матери? Карпе! візьми віровку на повісь її зараз в сінях на бантині, бо як не повісиш, то я її сама смерть заподію.

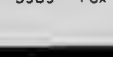
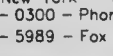
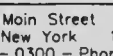
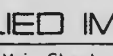
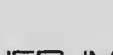
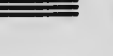
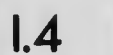
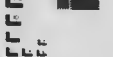
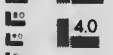
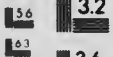
— Карпе! візьми налигача та привяжи на три дни свою матір серед вигона коло стовпа, мов скажену собаку, нехай на неї три дни собаки брешуть, нехай на ню три дни вся громада плює! Вона мене або отроїть, або зарубає, — верещала Мотря.

— Що ти кажеш? щоб мене мій син, моя кров, та привязав налигачем серед вигона на сміх людям? — сичала Кайдашиха: — ось я візьму мішка та напну тобі на голову, мов скаженій собаці, бо ти нас всіх покусаеть.

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

APPLIED IMAGE Inc

1653 East Main Street
Rochester, New York 14609 USA
(716) 482 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

Кайдашиха витягла з під лави порожнього мішка й кинулась до Мотрі.

Карпо тільки очи витріщив і не знав, кого слухати: чи вішати жінку, чи привязувати на-лигачем матір.

— Ти злодійка! ти покрала в нас яйця! — кричала Кайдашиха й кинулась до Мотрі з мішком в руках.

— Брешеш, не докажеш! ти сама злодюга, бо обікрала мене, мою працю цілий рік. Я на тебе робила, як на пана панщину, — кричала Мотря.

— А чом же ти мене не кидала, коли тобі було в мене погано? — пищала Кайдашиха: — чом тебе чорти не понесли на Басарабію, або за границю?

— Овва! через таке паскудство та отсе тікала б за границю! Тікай сама хоч під шум, під греблю! — гваптувала Мотря: — ти злодюга, ти відьма!

— Хто? я? я відьма? я злодюга? — сичала Кайдашиха: — ось тобі на!

Кайдашиха тикнула Мотрі дулю й не потрафила в ніс, та в око. Мотря вхопила деркача й сунула держалном Кайдашисі просто межі очи.

— Ой, лишенько, виколола проклята зміюка мені око! — заплакала Кайдашиха і вхопилась за праве око.

В неї з ока потекла кров. Лаврін та Мелашка побачили кров і розлютувались. Вони кинулись обороняти матір. Лаврін пхнув Мотрю, Мотря дала сторчака на лаву. Карпо ки-

нув ся обороняти Мотрю і пхнув Лавріна. Лаврін ударив ся до мисника. Три полумиски, захищені Лавріном від чаглої смерти, посипались йому на голову.

— Відривай, Карпе, хату, бо я тебе покину з твоєю проклятою матерію, з твоім іродовим кодлом, — репетувала Мотря.

— В волость її розбишаку! в тюрму її! Відривай, Лавріне, їх хату, бо я сама полізу, та буду зривати кулики.

Лаврін і справді розлютив ся. Він вхопив драбину, приставив до стріхи, вискочив на покрівлю і почав зривати кулики з Карпової хати. Кулики сипались на землю. На хаті заблищали крокви й лати, наче сухі ребра.

Тимчасом Кайдашиха зумисне розмазала кров по всьому виду, замазала в кров пазуху, повисмикувала спід очіпка волосе та її побігла до священника, а потім в волость і наробила там гвавту.

— Ой Боже мій! дзвоніть у всі дзвони! Карпо з Мотрею вбили Лавріна, вбили Мелашку, вбили й мене! Ратуйте, хто в Бога вірує! — кричала не своїм голосом Кайдашиха в волости: скликайте громаду та зараз, зараз!

Волосний і писар, побачивши окровавлену Кайдашиху, налякались і побігли до Кайдашенків. За ними бігла Кайдашиха та голосила на все село. Волосний з писарем прибігли в двір і зобачили живого Лавріна, котрий сидів на хаті та зривав кулики. З хати вибігла Мелашка, здорова й жива, а за нею Мотря.

— Ратуйте мене! — голосила Мотря: — як мене знайдуть зарубану сокирою, то нехай громада знає, що мене зарубала свекруха! йте, хто в Бога вірує!

— Чого же ти навісна кричиш? — спитав голова: — адже ж ти — жива.

— Ратуйте мене! вона мене вже вбила! — репетувала Кайдашиха.

— Чи ви показались, чи що, — сказав писар: — бігає по дворі і кричить, що її вже вбили. Що тут у вас скоїлось?

— Ось що скоїлось! — ткнула пальцем на око Кайдашиха.

— А ти що робиш ото на хаті? — гукнув голова до Лавріна: — зараз мені злазь та давай відповідь перед нами.

— Не злізу, доки не відірву Карпової хати, — говорив Лаврін і кинув куликом волосному на голову.

— Якого ти нечистого кидаєш ся куликами? Зараз мені злазь, а то я полізу та сам тебе стягну та всиплю тобі сотню різок, кричав волосний.

Лаврін трохи прохолов, зірвавши пів сотні куликів, і зліз до долу. Волосний з писарем пійшов до хати: в Лавріновій і в Карповій хаті валялись купами черепки.

З хати повибігали діти, вгляділи страшне закрівавлене бабине лице й підняли гвавт. Собаки гавкали на писаря та на голову, аж скіглили. З села почали збігатись люди. Волосний з писарем та з кількома громадянами повели в волость Кайдашенків, їх жінок та Кайдашиху.

Вони насилу розплутали їх справу й присудили Карпови відірвати хату і поставити окроми на своїм городі, бо Лаврін, як менший син, мав право зістати ся в батьковій хаті і за те був повинен додержати матір до смерти. Громада присудила розділити ґрунт між Кайдашенками по половині.

Волосний таки посадив Мотрю за бабине око в холодну на два дни.

Після такої колотнечі стара Кайдашиха ослабла. В неї нагнало око, як куряче яйце. Око стухло, але від того часу вона осліпла на праве око.

— Господи! від чого се в нас почала ся колотнеча в сімі? — казала Кайдашиха: — се воно не дурно: се мабуть, майстри закладали хату не на смерть, а на колотнечу.

Кайдашиха надумалась пійти до священника і просити його, щоб він освятив хати. Не сказавши нічого Лаврінови й Карпови, щоб вони часом тому не спротивились, Кайдашиха побігла до священника й попросила його освятити хати.

Наступив храм в семигорській церкві, і молодиці на селі почали мазати хати. Мотря як раз того дня ползла в піч, щоб її вимазати.

Кайдашиха прийшла до дому з священником, з ними прийшов і дяк з паламарем.

Священик покропив свяченою водою хату і сіни. Кайдашиха просила його посвятити і Карпову хату; її все таки шкода було сина.

Кайдашиха відчинила двері в Карпову хату, а там з припічка тиліпались ноги пятами

до гори, пальцями вниз. Товсті лідки стреміли, наче дві дерева... В печі лежала Мотря.

Священик покропив Карпову хату.

— Нащо, ви мамо святите мою хату. Хиба я вас просив, чи що? — сказав матери Карпо.

— На те, щоб твоя жінка не біла горшків та не вибивала очий, — сказала Кайдашиха: — нашу хату майстри закладали на твою Мотрю.

— То святить, мамо, перше себе, бо й ви не безвинні: набили горшків в двох з Мелашкою більше від Мотрі, — сказав Карпо.

— Не жартуй, сину! ти ще молодий. Памятай: в тебе діти, в тебе худоба. Гляди лишень...

— Та вже святить не святить мою хату, а я її відірву та й не буду закладати на колотнечу, — сказав Карпо й зараз заходив ся відривати хату та ставити на своєму ґрунті.

Двір був невеликий, а як його розділили, то очевидячки обидві половині стали ще менші. Стара хата стояла на вулицю боком, бо хати в селах ставлять вікнами і дверми на південь, а південь надавав не на вулицю. Карпо поставив свою хату недалеко від Лаврінової. Вона стояла до Лаврінових дверей задвірком. Мотря намагалась, щоб Карпо загородив такий тин, щоб і птиця через него не перелетіла. Карпо мусів перегородити і двір і город.

— Оттак би ти, Карпе, давно зробив, то були б і горшки цілі, і в твоєї матери очи не повилізали б, — говорила Мотря.

Перебули Кайдашенки зиму на віддільних

дворах, і дві сімі почали потроху миритись. Спершу почали забігати з одної хати в другу діти. Їм байдуже було про батьківську колотнечу. За дітьми почали забігати оден до другого батьки для своєї господарської справи: то за стругом, то за свердлом, то за сокирою спершу в повітки, а потім і в хати, а вже за ними почали любенько через тин розмовляти й жінки. Тільки Кайдашиха не ходила до Мотрі: сліпе око на віки загородило її стежку до неї. На Кайдашевії давній оселі повіяло миром. Щоб не бігати кругом в двори через ворота, Карпо й Лаврін зробили в дворі через тин перелаз.

Мир між братами поміцнійшав ще більше задля господарської справи, задля спільної вигоди.

Карпо, відділившись від батька, спочатку таки набрав ся багато лиха, поки зібрав ся на своє хазяйство. Він був чоловік гордий, упертий, не любив нікому кланятись, навіть рідному батькови. В него була тільки пара волів, і як йому треба було спрягти ся під плуг, він ніколи не просив волів у батька, а напитував супругів між чужими людьми. ☞ Лавріна зосталась пара батькових волів. Карпо спрягав ся з Лавріном, і вони в двох в супрузії орали перше Карпове поле, а потім Лаврінове. Карпо ходив за плугом, а Лаврін був за погонича. Спільна вигода присилувала їх помагати оден другому в оранці, і в сійбі, і в волочечню, і в вожінці.

Саме тоді пішла залізна дорога з Київа

недалеко від Семигор. Селяни почали держати коні і ставали фірами возити на залізну дорогу цукор з ближших цукорень, муку з панських та європейських млинів. Карпо й Лаврін купили й собі по коневі. А так як на одному коні далеко не заїдеш і багато ваги не завезеш, то вони сирягали ся кіньми на одну фіру і ділились зарібком по половині.

Податки були великі, плата за землю була немала; і Карпо й Лаврін побачили, що поле не настарчить їм гроший на податки, і мусіли шукати зарібку в осінний та зимний безробітний час.

Громада в волости обібрала Карпа за десятицького. — Карпо чоловік гордий та жорсткий, з него буде добрий сіпака, може його будуть бояти ся хоч баби та молодиці, — говорила громада.

— А може, панове громадо, ми оберемо за десятицького Мотрю, — прикинув оден жартобливий чоловік.

— Неможна! вона повибиває всім бабам очи — гукнули чоловіки сміючись.

Прийшов приказ з волости рівнати шляхи, лагодити мости, та насипати на багнах греблі. Карпо загадав людям на роботу і поперед усього сказав скопати той апосний горбик на горі, висше свого города, на котрому його батько поломив зо дві десятки возів.

— А ну, Лавріне, бери заступа та йди на роботу! — загадав Карпо братови.

— Пійди вижени на роботу свою Мотрю, — промовила стара Кайдашиха.

— І Мотрю вижену. Ви думаете, що пожа-
лію? — говорив Карпо.

Він і справді мусів вислати на роботу й
свою Мотрю. Люди прокопали спуск навкосо
так, як колись радив старий покійний Кайдаш,
ще й горбик молодиці знесли в подолках під
Карпів тин.

Минуло чимало років після панщини. Гро-
мада трохи завурушилась і почала встоювати
за свою вигоду, за своє громадське право.

Тимчасом громада почала діло з жидом.
Оден багатий жид з місточка купив панови
добрі гроші і купив собі три шинки, поставити в
селі на панській землі шинки. Він завітчав
своїми шинками село з чотирох боків і пустив
горівку по таньшій ціні, ніж в громадськім
шинку. Люди кинулись за горівкою до жидів-
ських шинків. Громадський шинк стояв поро-
жний; в него ніхто і не заглядав.

Волосний зібрав громаду. Кайдашенки по-
чали кричати в громадї.

— Панове громадо! — говорив Карпо: —
нехай ніхто з села не купує горілки в жидів-
ських шинках. Посадим коло шинків десяцьких
та соцьких, нехай дручками відганяють людей.

— Я сам сяду з дручком і буду відганяти
хоч би й свою рідню! — гукав Лаврін: — не-
хай Жиди посидять дурно ціле літо над своїми
барилами. Посидять та й підуть.

— Добре Кайдашенки радять! — загула гро-
мада. — Посадім людей, та не пускаймо нікого
в жидівські шинки.

Громада порадилась і розійшлась.

Жид побачив, що не переливки, взяв відро горілки, відніс волосному; друге відніс писареві, зібрав до себе в шинк з 10 чоловіків таких, що правили громадою. і поставив їм ціле ведро горілки.

— Чого нам змагати ся, — говорив хитрий Жид: — на що вам мене кривдити. Буду я заробляти, будете й ви. Я поставлю ціну в своїх шинках таку, як і у вашому, ще й зараз заплачу в волость сорок карбованців відчипного.

— Чи вже заплатиш? — гукнули чоловіки.

— Ой, ой! чом і не заплатити для добрих людей; ви думаете, що я Жид, то в мене й душі нема? Я ладен і на церкву дати. Ет! та що й говорити! От вам хрест, коли не ймете віри!

І Жид перехрестив ся зовсім по християнськи.

— Чи ти ба! Жид хрестить ся! — гомоніли люди.

— Ви думаете, що я не поважаю вашої віри? Та я ладен жити з вами, як з братами, — підлещував ся Жид. — От Вам ще ведро горілки! Сура! а винеси гостям оселедців та паланиць! — гукнув Жид до Жидівки.

Сура зітхнула на всю кімнату, так її було шкода оселедців, але вона винесла й поклала перед людьми на столі.

— Ідьте, люди добрі! ви думаете, що я шкодую для вас? — говорила Сура: — ой, вей мір, ой, ой! — прикинула вона вже тихенько, виходячи з хати.

Люди пили, закусували та слухали Берка, а Берко неначе грав їм на цимбалах своїми о-

блесними словами.

Давні панщизняки понаставляли вуха та слухали Берка. Його слова, підсолоджені горілкою та приправлені оселедцями, так і влазили в їх душі. Вони не знали, що Жид вибере тих сорок карбованців і за оселедці і за ту горівку, що вони в його дурнички пють, з їх таки кишень то недоливками, то водою, підливою в горівку, то більшою платою.

Люди розстали, як віск, і почали хвалити Жида. Деякі були вже зовсім п'яні.

— Так щож, панове, та ще й які панове! Що тепер пан перед вами! Ви, Грицьку, тепер пан! От хто пан! Що схочете в волости, то й зробите! Ви, Петре, тепер господар на все село, ніби князь! Тепер ви пани, а пани вже перевелись на ішкову сучку. — підлецував ся Берко до мужиків: — так щож, панове, чи згодитесь громадою віддати мені свій шинк, і будете пускати людей в мої шинки? Я подарую сорок карбованців на волость, а за ваш шинк зараз покладу гроші на стіл!

— Добрий Жид, — гукнув один п'яний мужик, — що й гроші зараз дає. Будем стояти і на сході за його!

— А вжеж будемо, бо ще й на церкву покладе!

Саме в той час Карпо Кайдашенко їхав з ярмарку, побачив коло панського шинку купу людей та й став. Берко знав, що Карпо не любить горілки і на сході йде все проти него. Він сховав ся в кімнату.

— Здоров був, Карпе! — гукнув Грицько

і почав обнимати та цілувати Карпа. Остра не-голена Грицькова борода колола Карпове лице, неначе голками.

— Та здоров був... говорив Карпо, відвертаючи лице: — та годі вже!

— Здоров був, соколе, та зайти бо в шинк, та випий хоч чарочку з нами! — молив Грицько і знов ухопив Карпа руками за шию і цмокнув його в щоку.

Грицькова борода подрапала Карпову щоку, аж кров виступила.

— Та відченись до нечистої матери! отсе припало тобі цілуватись! Аж кров виступила на щоці.

— Серце, голубчику! Чи вже ти отсе не випеш з нами хоч по одній чарці, хоч пів чарки! Та тут же такий добрий Жид! а! що вже й казати.

Грицько розвів знов руки і наставив губи.

— Та відченись собі! Під і обніми мою копяку, коли вже припала охота цілувати ся, — говорив Карпо: — а нащо ви отсе горівку пете з жидівського шинку? — спитав Карпо.

— Та бодай не казати... — сказав Грицько: — тут такий добрий Жид, такий добрий, чорт його знає, де він такий добрий взяв ся. Благодареніє Богу і всім святым, він і на церкву дасть! Ото кумедія!

— А ви забули, що самі на громадї постановили?

— Серце, голубчику, білий лебедю! — говорив паний Грицько, тикнувши колючою бородою Карлови в ніс; та не цурай ся бо нашого

хліба соли.

Карпо бачив, що з п'яним розмовляти, тільки гаяти час, вдарив коняку батою. Віз покотився.

— Карпе! Карпе! та зайді бо та хоч по крапельці, хоч пів крапельки! — гукав ззаду Грицько і біг за возом!

На другий день зібралась громада. Прийшов Карпо і видивився. Громада співала вже іншої. Волосний та писар тягли за громадою і кричали, щоб віддати Беркови й громадський шинк, не тільки що пускати людей по горілку і в жиївські шинки... бо Берко зараз платить гроші.

— Панове громада! погана ваша рада; я не пристаю на це! — сказав понуро Карпо й відійшов від громади на бік.

Громада віддала Беркови громадський шинк, хоч Берко на церкву грошей не дав, а тільки дурив п'яних мужиків.

Громада дорого потім заплатила хитрому жидови...

Берко приймав за горілку не тільки пашню, але навіть крадене сіно й солому. Понесли люди мішками пашню в Беркову комору, а Берко тільки гладив бороду білою рукою, дивився, як п'яні мужики валялись під його шинком, та зараз таки підняв скажену ціну на горілку в усіх шинках.

IX.

Цілу зиму й весну Кайдашенки прожили в ладу. Кайдашиха, котру тепер на селі драж-

нили безокою економшею, сердилась на Мотрю, але невістки на те не зважали й жили між собою в згоді. Лаврін любив Мелашку: ніколи її не то що не бив, і палцем не зачепив, навіть ніколи не лаяв ся з нею. Мотря часто гризла голову Карпови, але він не любив говорити і більше мовчав.

Але настала весна. Хати Кайдашенків стояли дуже близько одна коло другої, а їх городи були перегороджені тільки поганеньким плотом.

Мелашка посадила огірки коло самого тину. Огірки зійшли, як зелене руно. Показались рані огірки. Мотрин півень перескочив через тин та давай вибирати Мелашині огірки. Півень сокотав та скликав курий. Всі Мотрині кури перелетіли через тин в огірки. За курми полізли крізь тин і курчата. Квочка вигребла йому саме серед огудиння.

Стара Кайдашиха вийшла на годо угляділа таку шкоду, та аж за голову вхопилась. Вона налапала під ногами палицю тай поперла нею на курей. Палиця влучила в півня; півень крикнув і потяг через тин перебиту ногу. Двое курчат лягло на місци.

Мотря вибігла і вздріла свого півня. Півень тяг ногу по землі.

— Чи се ви, мамо, перебили моему півневи ногу? — гукнула Мотря через тин до Кайдашихи.

— А тож хто? А як ще раз твої кури пйдуть на наші огірки, то я їх поріжу та поїм.

— То й заплатите! Хиба в нас волости не-

ма, — говорила Мотря: — не було пек вам на городі місця для огірків; насадили під самим перелазом. Карпе! чи ти бачиш, що то таке?

— А що? півень ногу волочить, — обізвав ся спокійно Карпо.

— Карпе! пійди до матери та скажи їй, нехай вона другий раз не бе моїх курий, — чіплялась Мотря.

— Гм? — мукнув Карпо, стоячи коло хати

— Карпе! чи ти чуєш, чи тобі позаклада-ло? — крикнула Мотря.

Карпо стояв і дивив ся на півня.

— Карпе! чи ти глухий, чи ти хочеш мене з світа зігнати? Пійди та вилай свою матір.

— Йди та лай ся, про мене, хоч до самого вечера, — сказав дуже спокійно Карпо.

— Так, їй Богу, так. Отсе добре! Мати вбила двоє курчат, перебила півневи ногу...

— Підсипай, підсипай перцю, — насмішкувато сказав Карпо.

— Біжи! нехай Лаврін заплатить за півня! — крикнула Мотря під самим вухом у Карпа.

— А ну голоснійше, бо не чую! Підкидай соли до перцю, бо вже давно їли з перцем.

— Пійди посип перцем своїй матери в носі та в роті, — верещала Мотря.

— Та й криклива ж ти, Мотре, хоч я тебе колись любив за той перець. Вже дуже наперчила!

— Бий тебе сила божа, ледащо! — крикнула Мотря, кидаючись до Карпа.

— Відчепись, бо як пхну, то й перекинеш ся! — промовив спокійно Карпо, скоса поди-

вившись на Мотрю й насупивши брови.

Мотря відступилась.

Саме того вечера Лаврінів кабанчик просунув рилом тин та й побіг в Мотрині бараболі. Як зобачила Мотря, як вхопить патика, як вперіщить кабанчика по спині. Кабанчик заквачав і потяг по землі зад з двома ногами. Мотря вхопила його за ноги та й перекинула в Лаврінів двір. Стара Кайдашиха вибігла з хати, зобачила кабанчика й наробила галасу на весь двір.

— А се хто перебив спину нашому кабанчикови? —

— Я перебила! — гукнула Мотря зза угла своєї хати: — нехай не лазить в мій город. Отсе вам за мого півня.

Мотря стояла за своєю хатою й виглядала навмисне Кайдашиху. Вона гукнула до Кайдашихи надривчасто, крутнулась і побігла до хати.

— Лавріне! Мелашко! вся чесна громадо! збігайте ся сюди! чи ви бачите, що то наробила наша Мотруня?

Лаврін і Мелашка вибігли з хати й дивились на бідного кабанця. Їх взяв жаль та досада.

— Се вже Мотря і справді незнати що виробляє, — сказав Лаврін на вітер.

Мотря стояла за вуглом і тільки того й ждала. Вона вискочила зза угла, як козак з маку.

— Ось і я! Чую, чую, як мене кленете! Отсе вам за мого півня! Отсе вам за мої курча-

та, що свекруха побила. Тепер позивайте мене!

Мотря вдарила кулаком до кулака, нахилившись через тин як можна далеко в Лаврінів двір, неначе хотіла дістати кулаками до Кайдашихи; потім крутнулась і швидко зчезла за вуглом, неначе на повітрі розлетілась.

— Почекай же, суко! Скручу я голову твому півневи, — сказала Кайдашиха.

Кайдашиха взяла кужіль, сіла прями за хатою та все поглядала на огірки. Коли се Мотрин півень вилітає на тин: потріпав крилами, закукурікав та шубовсть в Лаврініві огірки. Кайдашиха схопилась з місця та давай закрадати ся до півня з кужілем. А півень клює огірки та тільки соко-ко-ко-ко! неначе дражнить ся з баби. Баба як поперла кужілем, та лус його по голові. Півень закрутив ся на одному місци. Кайдашиха вхопила його, скрутила йому вязи, потім дорізала, опарила, обскувала та й вкинула в борщ.

Але в той час прийшли Мотрині діти до Мелациних дітий бавитись. Старший хлопець зобачив півнячу перебиту ногу, що стерчала з горшка. Він зараз чкурнув до матери та й розказав.

Мотря вбігла в Лаврінову хату, заглянувши в піч, не сказавши добрий день. Ой таточку! ой лишенько! з горшка справді стреміла здорова перебита півняча нога з товстою гулею по середині і з одним відрубаним кіхтем. Не сказавши нікому й слова, Мотря вхопила півня за ногу, витягла з борщу та й дала дра-

ла з хати.

— Ой, бабо! — крикнула одна дитина до старої Кайдашихи: — побіг півень з горшка, тільки потоки по припічку потекли.

Баба мовчала, надувши щоки. Мелашці стало ніяково. Лаврін усміхнув ся.

Мотря вбігла в свою хату з півнем в руках та сунулась до Карпа.

— Чи ти бачиш, що твоя мати виробляє! Ото тобі перець з солюю! Пійди насип своїй матери повний рот перцю, що й сліпе око потрусю. Вона зовсім сказала і без перцю. Адже ж се наш півень? — сказала Мотря, показуючи Карпови перебиту ногу.

— Наш. Нащо ж ти його зарізала?

— Мати твоя скрутила йому голову, ще й в свій борщ вкинула. Пійди та виколи своїй матери друге око! Який ти господар! Чому ти її нічого не кажеш? Та твоя мати відьма; та вона незабаром поріже та повкидає, в борщ моїх дітей. Пійди та хоч обскуби її коси.

Карпови шкода було півня. Він розсердив ся на мітір за такі збитки й мусів йти лаятись з матерію та з Лавріном.

Він вернув ся до дому, а тим часом Мотря звеліла своїм дітям зловити Мелашчиного чорного півня та принести до хати. Хлопцям тільки того було треба. Вони побігли на Лаврінів город, піймали чорного півня і принесли матери. Мотря вкинула його в кучу.

Тимчасом поганенький тинок між двома городами зовсім осунув ся. Рова не було, і через тин почали скакати свині. На другий

день в Карпів город вскочив Лаврінів рябий кабан і порав ся в бараболях.

Мотря зобачила кабана й наробила гвавту. Вона вхопила рагача, діти забрали кочерги й гуртом кинулись за кабаном. За дітьми побігли собаки. Мотря з дітьми загнала кабана в свій хлів та й зачинила.

Лаврін почав кричати через тин, щоб Карпо випустив кабана.

— А вже ж! Кабан твоїй в займані. Викупи, то й візьмеш, — гукнула Мотря через тин: — а як не викупиш, то верни пів мішка бараболь.

Лаврін почухав потилицю та й пійшов до хати. Кайдашиха тільки губи сціпила.

Того ж таки дня Карпа й Мотрю покликав їх кум в шинк положати повивач після хрестин. На Карповому дворі стояла коняка, привязана до воза, і їла сіно. Карпові діти відв'язали коняку й почали їздити верхом по дворі. Коняка зірвалась з уздечки, на radoщах фицнула задніми ногами та й скочила через тин в Лаврінів город. Поганенький тинок звив ся як полотно, під кінськими копитами й поляг на ого родину. Коняка пійшла пастись на Лаврінові бураки.

Лаврінові діти прибігли до хати й дали знати бабі та батькови. Всі повибігали з хати, позабирали дручки, та давай гонити ся за конякою. Мелашка й Кайдашиха взяли її за гриву з двох боків, завели в хлів та й заперли.

Карпові діти бачили все те з двора. Вони зараз побігли в шинк і розказали, що їх коняка в займі в баби, зачинена в хліві.

Карпо й Мотря вже трохи були на підпитку і побігли до дому.

— Як! Чи то можна? за свого паршивого кабана вони сміли взяти коня? — кричала дорогою Мотря.

— Я їм покажу, що мій кінь не те, що їх півень, — говорив сердитий Карпо.

Карпо з Мотрею прибігли до дому. Стара Кайдашиха вешталась коло хати без діла: вона ждала Мотрі. В неї аж губи дрожали до лайки, та не було з ким лаяти ся. Вона зобачила Мотрю й затрусилася.

— А на ще ви, мамо, зайняли нашу коняку? — гукнула Мотря до Кайдашихи.

— Отсе б тягли твою дурну коняку через тин. На те зайняли, щоб вона в наш город не скакала, — обізвалась Кайдашиха.

Не чорна хмара з синього моря наступила, то виступила Мотря з Карпом зза своєї хати до тину. Не сиза хмара над дїбровою вставала, то наближалась до тину стара видроока Кайдашиха, а за нею бігла з хати Мелашка з Лавірном, а за ними повибігали діти. Дві сімі, як дві чорні хмари, наближались одна до другої сумно й понурі. Мотря стояла коло тину, висока та здорова, така заввишки, як Карпо, з широким чолом, з заостреним лицем, з блискучими, як жар, чорними маленькими очима. Вона була в одній сорочці і в вузькій запасці. Господарна, але скупа, вона втинала одягу, як тільки можна було обтяти. Вузька запаска влипла кругом її стана. В великі, як макітра хустці на голові Мотря була подібна на довгу

швайку з здоровою булавою. За Мотрею стояв Карпо в вузькій сорочці з короткими та вузькими рукавами, в широких білих штанах з товстого полотна. Позад них стояла купа їх дітей в вузьких штанах, в сороченятах з короткими рукавами, в спідничках вище колін.

По другій стороні тишу стояла баба Кайдашиха, висока та суха, неначе циганська голка, в запасці, в рісній білії, як сніг, сорочці, в здоровій хустці на голові. Слепе око біліло ніби наскрізь, як вушко від голки, хоч туди нитку затягай. За бабою стояла Мелашка в білії сорочці, в червоній новій хустці з зеленими та синими квітками, в зеленій рясній спідниці. Рядом з Мелашкою стояв Лаврін в широких рясних синих з білими смугами штанах, в чоботях. Мелашка розцвила й стала повіййша на виду. Її очі, її тонкі брови блищали на сонці, а лице горіло румянцем від висків до самого підбородя. Горяче сонце ляло світло на двір, на людей, обливало їх від голови до ніг. Чорна здорова хустка чорніла на бабі Кайдашисі. неначе горщик, надітий на високий кілок.

Мелашка сіяла, як кущ калини, посаджений серед двора. А сонішне марево заливало всіх, дрожало, переливалось між жіночими та дитячими головами, неначе якась золота вода крутилась поміж людьми, неначе якась основа з тонких золотих ниток снувалась по дворі кругом людей, кругом хат, навкруги садка. Собаки стояли коло хат і крутили хвостами, дивлячись на людей. Їм здавалось, що от-от докличуть і нацькують ними когось.

— Нащо ви відв'язали нашого коня та заперли в свій хлів? — крикнула Мотря: — не святі ж прийшли з неба та відв'язали його.

— Відчепись, сатано! хто його відв'язував? То твої діти їздили по дворі та й пустили його, — крикнула Кайдашиха.

— То, мамо, баба відв'язали коня та й пустили по дворі — брехали Мотрині діти зза угла.

— Ні, не баба! то Василь відв'язав та їздив, доки не пустив коня, а кінь як задер задні ноги та скочив в наш город! — кричав Лаврінів хлопець.

— Он глянь, суко, на тин! Се твій кінь звалив. Заплатиш три карбованці та віддай нашого кабана, тоді візьмеш свого коня, — кричала баба Кайдашиха.

— Як то? за свого невірного, гнилого кабана та ви взяли нашого коня! — репетувала Мотря, піднявши лице в гору.

— То ваш кінь гнилий та червивий, а не наш кабан, — кричала Мелашка зза бабиних плечий.

— Ще й та, обзиваєть ся! Мовчала б вже та не гавкала, — кричала Мотря до Мелашки.

— Принеси лишень три карбованці, а ні, то пійду в волость тебе позивати, — обізвалась Мелашка.

— Ще й вона пійде в волость! Втри передше віскривого носа та тоді пійдеш в волость, — кричала Мотря.

— Не лай ся, бо я тобі ввічі плюну, — говорила баба Кайдашиха.

Молодиці підняли гвавт на все село. Їх лайка дзвеніла, як дзвени на дзвіниці, по всьому ярю, доходила до діброви. Люди з кутка позбігались і дивились в ворота й через тин. Декотрі сусіди почали вмикувати ся, хотіли їх мирити і вговорювали Мотрю.

— Та се ж ті каторжні Балаші! Хиба ви їх не знаєте? — кричала Мотря до людей.

— Та се ж ті іродові Довбиші! Хиба ж ви не знаєте? — репетувала баба Кайдашиха: — се ж вона того вовчого заводу з чортячими хвостами.

— Та годі вам лаятись! — гукнув зза тину оден чоловік.

— Як же годі! Та се ж ті підтикани, задрипані Балаші! Хиба ж ви їх не знаєте? Се ж ті бієвські лобурі, що старців на ярмарках водять! — кричала Мотря: — он завязалась, як на Великдень, а батько ходить по селі з торбами.

— Брешеш, брешеш, як стара собака! Та й брехати добре не вмієш! В тебе й до того розуму та хисту нема, — кричала Мелашка.

— В тебе вже розуму, як в діравому горшку; стілько, як у твоєї свекрухи! — кричала Мотря, взявшись за два кілки й висунувшись в Лаврінів двір.

— Що я тобі винна, що ти мене потріпуєш? — крикнула Кайдашиха й кинулась до тину так швидко, що Мотря покинула кілки й відступилась від тину.

— Віддайте мені коня! — крикнув Карпо після всього, — бо як не віддасьте, то я сам

візьму.

— Ба не візьмеш! віддай перше казана та ще й доплати, — обізвав ся Лаврін.

— А за що я буду тобі платити? Твої сь качуть в мій город, а моя коняка вскочила в твої! Віддай коня, бо пійду з дручком втворяти хлїв, — гукнув Карпо.

— Ба не віддам! про мене йди в волость позивати, — кричав Лаврін.

Карпо стояв блідий, як смерть. В його голові трохи шуміла горівка. Він вхопив дручка, скочив через тин і кинув ся до хліва. З хліва в дїрку вище дверей виглядала смирна коняка з добрими очима. Всї в дворі стояли та мовчки дивились на Карпа; всї боялись його зачіпати, бо знали, що він — не спустить, як розлютить ся. Одна баба Кайдашиха кинулась до хліва її заступила двері.

Карпо вхопив матір за плечі, придушив з усьої сили до хліва і крикнув, як несамовитий:

— Натє їжте мене, або я вас зїм!

Карпо затрусив матерню так, що легенький хлїв весь затрусив ся. Баба заголосила, випручалась, та навтеки з двора. Карпо погнав ся за нею з дручком. Але стара була прудка і так покатала з двора, як мала дївчина. Важкий Карпо в здорових чоботах ніяк не міг догнати матери.

— По спинї лупи її! Виколи дручком її друге око! — кричала з двора Мотря.

Лаврін з Мелашкою побіг слідком за Карпом обороняти матір. Кайдашиха побігла з гори й добігла до ставка. Карпо здоганяв її.

Вона вже чула над головою дручок і з переляку вскочила в ставок, не піднявши подолка. Карпо добіг до води тай спинив ся.

— Не так шкода мені матери, як шкода чобіт! — гукнув він на березі.

— Гвавт! ратуйте, хто в Бога вірує! Ой утопить мене! — кричала, баба, стоячи по коліна в воді.

— Та не втопиш ся, бабо, бо навіть і серед ставка старій бабі по коліна, — сказав оден чоловік, що напував воли.

Карпо плюнув у воду, вернув ся до дому та й пійшов в клуню спати. Кайдашиха вилізла з води, мокра до самого пояса — й заляпана по саму шию, та й побігла просто до священника. Вона йшла через село й голосила та жалілась людям на сина, та на Мотрю.

Лаврін, Мелашка, їх діти й юрба людей, — всі йшли слідом за бабою через село. Кайдашиха прийшла до священника й почала плакати та жаліти ся на Карпа і на Мотрю.

— Батюшко! осталась я сиротою, і нема кому за мене вступатись. Мотря вибила мені око, а Карпо трохи мене сьогодні не втопив.

Священик відіслав Кайдашиху в волость. Вона пійшла в волость. Слідом за нею йшли люди й діти. В волости присудили або дати Карпови десять різок, або заплатити матери пять карбованців, як тільки Карпо не просить матери й не помирить ся з нею.

Карпо над вечер проспав ся. Його покликали в волость, і хоч він був десятицьким, хотіли його простягти і всипати десять різок.

Карпови стало сором. Він не робив панщини, і його пани не били. Він перепросив матір, і між двома Кайдашенками знов настав мир. Щоб свині поскакали через тин, вони в осени переконали батьківський город ровом, ще березою обсадили.

Знов почала ся згода між Кайдашенками. малі діти знов перші почали прибігати одні до других бавитись; за ними почали заходити оден до другого брати, а після всіх пересердились їх жінки, хоч від них перших все лихо починалось.

Брати зовсім помирились, і Лаврін держав до хресту Карпову дитину.

Минула зима. Знов настало літо. Золоте літо несло за собою нелад між Кайдашенками. Той нелад знов почав ся за грушу.

Як громада ділила між братами двір старого Кайдаша, до Карпової половини відійшла груша. Тин пройшов на аршин поза грушею. Та груша була Лаврінова. Ще хлопцем Лаврін прищепив своїми руками щепу на старому пни. Груша погнала ся в гору, як верба. Батько подарував Лаврінови ту грушу на богату кутю, тоді, як Лаврін чхнув за вечерею. В сімі всі звали ту грушу Лавріновою. За се знали всі на кутку.

Груша росла широкко й високо і довго не родила. Лаврін натякав Карпови не раз не два, що в Карпів двір відійшла його груша. Але доки груша не родила, доти й лиха не було.

На біду, того літа груша вродила та ще й дуже рісно. Груші були здорові, як кулаки, та

солодкі, як мід. Таких груш не було в цілім селі. Груш уродило так рісно, що гиле гнулось до долі.

Лаврінові діти довідались, що та груша не дядькова, хоч стоїть в дядьковім городі, а батькова. Стара бабуся їм докладно за все розказала і намовила їх полізти через тин та нарвати грушок.

Діти тільки того й ждали. Хлопці полізли на грушу, та давай стрісати, а дівчата збирати в пазухи. Коли тут з хати вискочила тітка Мотря.

— А нащо се ви рвете наші грушки! — крикнула Мотря на небожів та небог.

— Еге! се не ваші грушки! Бабуня казали, що се груша батькова, а не дядькова, — говорили діти, та все збирали грушки.

— Ось я вам дам грушок! Зараз новикидайте мені грушки з пазух. бо я нарву кропиви та позадираю вам спіднички, та дам таких грушок, що ви не потрафите куди втікати.

Мотря кинулась до кропиви. Діти підняли гвавт і кинулись на тин, як котинята. На їх крик вибігла за хати Мелашка.

— А на що отсе ти, Мотре, беш моїх дітей! — спитала з хати Мелашка.

— За те, щоб не крали моїх грушок, — обізвалась з за тину Мотря.

— А хиба ж се твої грушки? Се наша груша; хиба ж ти не знаєш, чи що? — говорила Мелашка.

— Ще що вигайдай? На нашому городі та виросла ваша груша! Се мабуть свекрушище

тобі наговорила на вербі груші, а на осиці кислиці, — говорила Мотря.

З хати вийшов Лаврін і почав вступати ся за дітий. Він кричав до Мотрі, що то груша його, що про те все село зна, що його діти мають право рвати груші, коли схотять. Кайдашиха вискочила й собі з хати і вже лаяла Мотрю на всю пельку.

— Йдіть, діти, та рвіть груші сміливо! Се наша груша, — говорила до дітий Кайдашиха.

— Нехай тільки влізуть в мій город вдруге, то я їм ломакою ноги поперебиваю, — кричала Мотря.

А грушки висіли, як горнята, та жовті, як віск! Лаврінові діти дали б їм гарту, хоч би вони були зовсім чужі, а тут і бабуся й мамуся кажуть, що можна й треба рвати.

Діти знов полізли крадькома на грушу. Мотря вискочила з дубцем і побила дітям спини.

На Лавріновому дворі підняв ся гвавт. Через тин лаялись вже не жінки, а чоловіки. Лаврін доказував, що то груша його, бо він її прищепив, бо йому подарував батько, а Карпо доказував, що груша його, бо росте в його городі.

— Коли вже на те пішло, то я маю право на половину груш, бо груша моя. Про мене йди позивай мене в волость, — говорив Лаврін.

— Ба не дам і половини, бо груша росте на моїй землі. Мало чого там батько не говорив колись, — говорив Карпо.

А діти все лазили в дядьків город, а Мотря все частувала їх різкою. Брати мусіли йти в волость. В волости присудили, щоб Карпо давав що року половину грушок Лаврінови, або щоб відгородив до Лаврінового двора грушу з землею на два аршини та й продав Лаврінови ту землю на віки.

— А вже ж! так отсе продам два аршини землі! — кричав Карпо. — Я й Лаврінових гроший не хочу, і землі не дам. Про мене нехай приймає собі грушу на свій двір, — говорив Карпо.

— Але ж чоловіче, груші неможна прийняти, — говорив в волости голова: — а рубати доброго дерева гріх. Давай що року половину груш Лаврінови, та йдїть собі з Богом.

Лаврін та Карпо вийшли з волости і ніби то помирились. Карпо пристав на те, щоб давати половину груш Лаврінови.

Прийшли вони до дому. Карпова жінка заспівала иншої. — За що їм давати половину? Чи то можна? Се вони схотять, щоб ви давали їм половину бараболь та бураків. Се все свекруха наговорює в волости.

Мотря знов гонила Лаврінових дітий з свого города ломакою, доки груші зовсім не обірвали то Мотрині, то Лаврінові діти.

Минула зима, знов настало літо. Капосна груша неначе на злість ще більше розрослась і в шир і в гору, знов уродила і стояла рісна, як облита. Грушок уродило мішків зо три, коли не більше. Грушки були здорові й дорого коштували на ярмарку. Тут вже пахло кар-

бованцями, а се для селян було не жарти.

Знов почалась така сама комедія. Що грушки не достояли, а Лаврінові діти кинулись на них, як пчоли на мід. Мотря вибігла з коцюбою, побила дітий, ще й грушки повідбирала. Мелашка розлютилась за своїх дітий, як вовчиця, кинулась до Мотрі й трохи не здерла з неї очіпка. Карпо і Лаврін пійшли до священника. Священик радив їм зробити так само, як передше радили в волости.

— Ти, Карпе, заплати Лаврінови відчіпного три карбованці, і нехай груша буде на віки твоя. Ти, Лавріне, пристаєш на те? — спитав священник.

— Чи то можна пристати на те, — сказав Лаврін: — я щ року продам груш за три карбованці, а то щоб я взяв три карбованці раз, тай годі. От нехай мені Карпо відріже на два аршини землі з грушею тай відгородить! От на се я пристану.

— А вже ж! в мене і так города обмаль, ще й відріж йому два аршини. Я на се не пристану, — сказав Карпо: — про мене, Лавріне, бери грушу та пересади на свій город.

— То діліть ся що року грушками по половині, — сказав священник.

— Коли ж, батюшко, Лаврінові діти лазять в город, вибачайте, як свині, й толочать огородину, а стара мати ще й намовляє їх — сказав Карпо.

— Бо твоя жінка така гадюка, вибачайте в сім слові батюшко: твою жінку тільки посадити в клітку та показувати за гроші, як зві-

рюку на ярмарках. Вона кривдила, батюшко, й нашу матір, вибила її око, й моїх дітей так і лупить ломакою, по чому влучить, — жалів ся Лаврін.

— Ну то як же воно буде? — спитав священник.

— Нехай так буде, батюшко, як ви скажете. Так як ви присудите, так воно вже нехай і буде, — сказали брати.

— То я ж кажу, щоб Карпо заплатив тобі три або чотири карбованці, та й нехай буде груша його, то й сварки більше не буде між вами, — знов сказав священник.

— Зроду на се не згоджусь — сказав Лаврін: — там батюшко, груші, вибачайте, коли ласка, як ваші кулаки. Я що року продам два або й три мішки за три або й за чотири карбованці.

— Ну то ти, Карпе, відріж йому землю з грушею.

— Хиба я таки сказив ся, чи з глузду зіхав, щоб відрізувати землю, — сказав Карпо.

— То йдїть собі та про мене вдавить ся ти ми грушами разом з своїми жінками, — сказав священник, пійшов у кімнату та й зачинив двері.

Карпо і Лаврін постояли й пійшли до дому та все лаялись. Лаврін кричав, що возьме сокиру та зрубає грушу. Вони застали надворі коло груші колотнечу: Мотря лупила коцюбою Лаврінових дітей. Мелашка з бабою відгризались від Мотрі і меначе гавкали через тинь. Люди з кутка почали збігати ся. Прибігла й

баба Палажка Соловіїха, а за нею баба Параска Гришиха.

— Ой Господи! Якби хто взяв Лаврінову хату та відіпхнув її, — сказала премудра баба Палажка, — геть геть на гору або й за гору, а Карпову хату відсунув геть геть за ставок, аж у діброву, то вони б помирились.

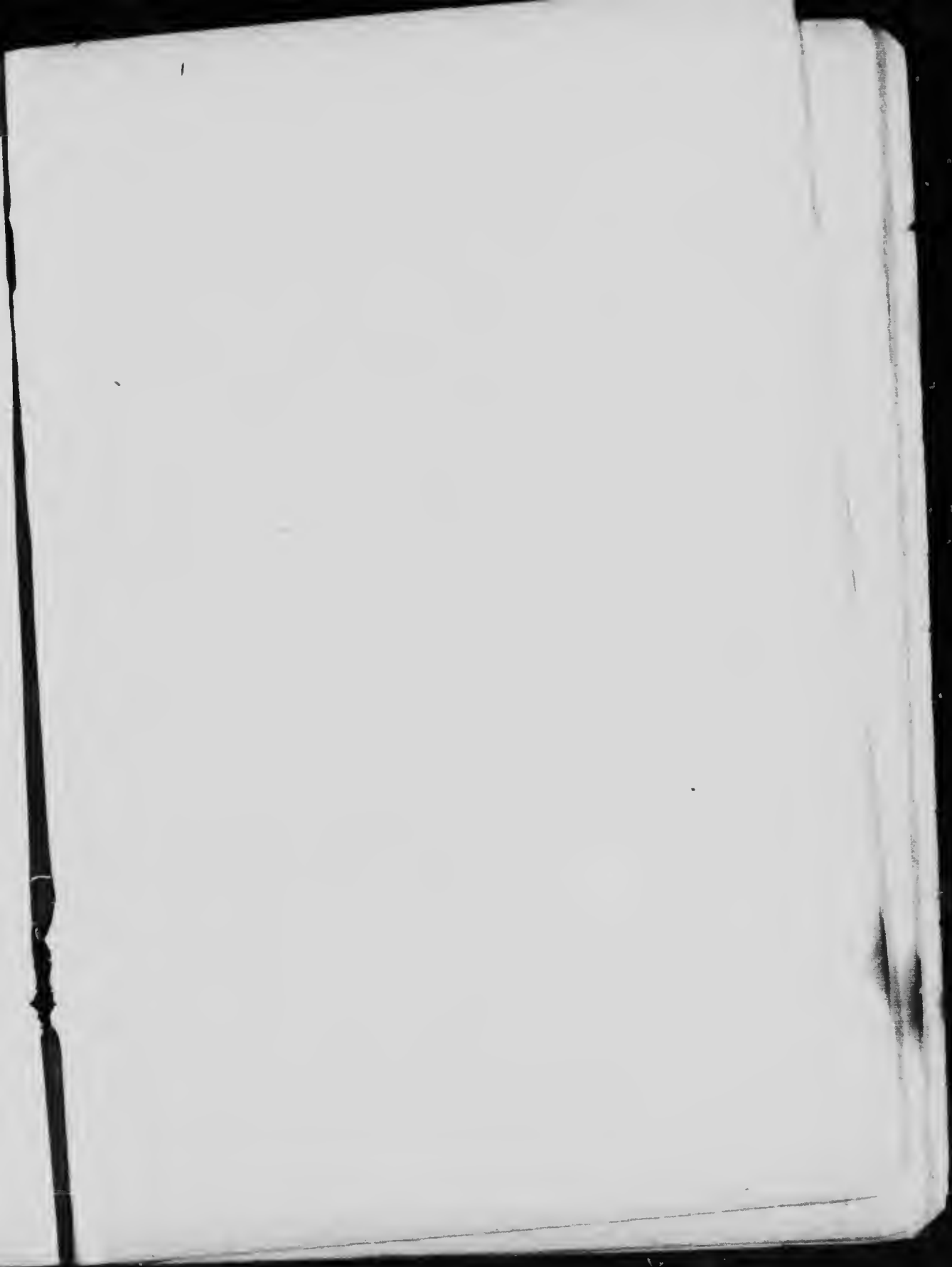
— Навчай, навчай! Яка премудра! — не втерпіла баба Параска. — Подивись лишень на себе! Коли б твого чоловіка хто посунув за діброву, а твою дочку аж за Рось, а тебе аж у саме пекло, то може б і між вами був мир.

Діло з грушею скінчилось несподівано. Груша всохла, і дві сімі помирились. В обох садибах настала мирнота й тиша.

1878 року.

КІНЕЦЬ.

REPORT OF THE COMMISSIONER OF THE GENERAL LAND OFFICE

IN RESPONSE TO A RESOLUTION PASSED BY THE HOUSE OF REPRESENTATIVES

ON FEBRUARY 28, 1890, CONCERNING THE LANDS BELONGING TO THE UNITED STATES

AND THE PROCEEDINGS THEREON, AS REPORTED BY THE SUBCOMMITTEE ON LANDS

OF THE COMMITTEE ON LANDS, COMMERCE AND NAVIGATION

OF THE HOUSE OF REPRESENTATIVES, IN SENATE CONFERENCE

WITH THE SENATE COMMITTEE ON LANDS, COMMERCE AND NAVIGATION

AND THE SENATE COMMITTEE ON LANDS, COMMERCE AND NAVIGATION

IN SENATE CONFERENCE

WITH THE HOUSE COMMITTEE ON LANDS, COMMERCE AND NAVIGATION

IN SENATE CONFERENCE

WITH THE HOUSE COMMITTEE ON LANDS, COMMERCE AND NAVIGATION

